



ย้อนรอยสิทธิ
ความเป็นคนของ

ผู้หญิง



ย้อนรอยสิทธิความเป็นคน ของผู้หญิง

รศ.มาลี พงษ์พงศาวัลย์

ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง

ที่ปรึกษา	ดร.คุณหญิงอัมพร มีสุข ดร.วราภรณ์ แซ่มสนิท นัยนา สุภาพิ่ง
ผู้เขียน	รศ.มาลี พงษ์พงศ์าวลี
บรรณาธิการ	วิมล อังสุนันท์วิวัฒน์
ประสานงาน	บริพัตร จุฑานิติ ชื่นสุข อาศัยธรรมกุล กิติพร บุญอ่ำ
ISBN	978-974-307-474-5
พิมพ์ครั้งที่ ๑	๒๕๕๑
จำนวนพิมพ์	๑,๐๐๐ เล่ม
เจ้าของลิขสิทธิ์	รศ.มาลี พงษ์พงศ์าวลี ประธานโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สนับสนุนและจัดพิมพ์โดย

สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

(National Human Rights Commission of Thailand)

๔๒๒ ถนนพญาไท (เชิงสะพานหัวช้าง) เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

ตู้ ปณ.๔๐๐ ปณจ.รองเมือง ปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

โทรศัพท์ / โทรสาร ๐-๒๒๑๕-๒๕๘๓

<http://www.nhrc.or.th>

โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(Woman and Youth Studies Programme)

ตึกหอสมุดเดิม ชั้น ๓ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์)

เลขที่ ๒ ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๖๑๓-๓๑๕๐-๑ โทรสาร ๐-๒๒๒๔-๕๔๒๐

<http://www.tu.ac.th/org/wysp/>

พิมพ์ที่ : บริษัท ออฟเซ็ท จำกัด

๕๘๐ หมู่ ๘ ซ.รามอินทรา ๓๔ แขวงท่าแร้ง เขตบางเขน กรุงเทพฯ

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๓-๘๓๗๓-๔

คำนำ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นองค์กรที่มีหน้าที่ในการส่งเสริมคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายและกติกาข้อตกลงระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี โดยตระหนักถึงสิทธิมนุษยชนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลที่มีความแตกต่างและหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของประชาชนหญิงชาย และบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เป็นสิ่งที่ได้รับอิทธิพลจากระบบความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ และวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากคนรุ่นหนึ่ง ไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

บทบาทหญิงชายตามเพศภาวะในสังคม ส่งผลให้ประชาชนหญิง ชาย ถูกคาดหวังจากครอบครัว สังคม ให้ต้องประพฤติ ปฏิบัติตามกรอบ กฎเกณฑ์ กติกา ที่แตกต่างกัน ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย สถานภาพของผู้หญิงในสังคมที่มีสถานะที่ต่ำกว่า ทั้งในดับบทกฎหมาย ระเบียบปฏิบัติและวัฒนธรรมประเพณี

หนังสือ **“ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง”** เล่มนี้ได้รับรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพ บทบาท และการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของผู้หญิง ตลอดจน สถานภาพทางกฎหมายและบทบาททางเพศของผู้หญิงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รองศาสตราจารย์มาลี พุกษ์พงศาวิลี จากคณะนิติศาสตร์ และโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียน ได้นำเสนอให้เห็นความเป็นมาในการก่อรูปของรัฐไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ว่าผู้หญิงในฐานะพลเมืองครึ่งหนึ่งของประเทศ

คำนำผู้เขียน

“ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง” เป็นหนังสือเล่มที่ ๑ ที่ปรับปรุงมาจากงานวิจัยเชิงเอกสารเรื่อง **ทฤษฎีและองค์ความรู้ด้านสตรีศึกษา : ประเด็นกฎหมายและนโยบายของรัฐเกี่ยวกับสตรี** งานวิจัยดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยรวบรวมองค์ความรู้ด้านสตรีศึกษา ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสภาวิจัยแห่งชาติผ่านโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

งานพิมพ์เล่มที่ ๒ ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของงานวิจัยโครงการเดียวกันนี้ ในชื่อ **สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง : พันธกรณีระหว่างประเทศ กฎหมาย และข้อถกเถียง** ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๐ โดยการสนับสนุนของคณะกรรมการด้านส่งเสริมโอกาสและความเสมอภาค ในคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรอิสระที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐

“ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง” เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับสถานภาพ บทบาท และการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของผู้หญิง ตลอดจนสถานภาพทางกฎหมายของผู้หญิง เดิมตั้งใจไว้ว่าจะเขียนเป็นเรื่องราวของในอดีตจนถึงปัจจุบัน แต่เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องความยาวของหนังสือเล่มนี้ จึงจบลงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๕๓๕ เนื้อหาสาระของงานเขียนในเรื่องนี้จึงค่อนข้างจะกว้างขวางยาวไกลในแง่ของกาลเวลา ย้อนกลับไปถึงสมัยนางเจ้า - ท้าวรวดี ฯลฯ และลุ่มลึกในแง่ของสาระที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม ผู้เขียน ต้องขอรับสารภาพโดยดุษฎีในที่นี้ว่างานเขียนที่ปรากฏมาได้มีความครอบคลุมและลึกซึ้งดังความใฝ่ฝันตั้งใจของผู้เขียนไม่

อดีตคณบดี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ดำรงตำแหน่งระหว่าง กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๒ - พ.ศ. ๒๕๒๕) ซึ่งได้มอบหมายให้ผู้เขียนไปร่วมยกวางแผนพัฒนาสตรีระยะยาวฉบับแรกของประเทศไทย ซึ่งจัดทำขึ้นในสมัยรัฐบาล พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ภารกิจนี้ ชักนำให้ผู้เขียนได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ และ “ฝึกงาน” กับ “ผู้อาวุโสฝ่ายสตรี” ของบ้านเมืองไทย อาทิ คุณหญิงอัมพร มีสุข คุณศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ ดร.สายสุรี จุติกุล รวมทั้งท่านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว ภารกิจในครั้งนั้นเป็นจุดเริ่มต้นงานวิชาการด้านผู้หญิงกับกฎหมายของผู้เขียนอย่างแท้จริง ทำให้ผู้เขียนค้นพบโลกทางวิชาการอันกว้างใหญ่ไพศาล นอกจากนี้ ท่านอาจารย์ไพศิษฐ์ พิพัฒน์กุล ยังเป็นอาจารย์ด้านกฎหมายแรงงานของผู้เขียนอีกด้วย

ผู้เขียนขอขอบคุณ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ที่เห็นคุณค่าและสนับสนุนให้ตีพิมพ์งานของผู้เขียนเผยแพร่สู่สาธารณชน งานนี้น่าจะเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะอยู่บ้าง ในแง่ของการทำความเข้าใจความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ในการก่อรูปของประเทศไทย รวมทั้งการศึกษาสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ของหญิงชาย ภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองของแต่ละยุคสมัย เท่าที่สภาวะและศักยภาพอันมีอยู่ค่อนข้างจำกัดของผู้เขียนจะสามารถค้นคว้าได้ ผู้เขียนขอขอบคุณ นักวิชาการ นักเขียน นักปฏิบัติทุกท่าน ที่ผู้เขียนได้ใช้ประโยชน์ในการศึกษาทำความเข้าใจ ตลอดจนอ้างอิงงานศึกษาค้นคว้าอันอุทิศหาวิริยะของทุกท่าน และต้องขอภัยที่ผู้เขียนยังด้อยความสามารถในการทำความเข้าใจ และสรุปประเด็นที่ท่านนำเสนอออกมาอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ จึงทำให้เนื้อหาที่ผู้เขียนสื่อสารออกมาอาจกระต่อน กระแท่นไม่แหลมคมเหมือนงานต้นแบบ นอกจากนี้ ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์สร้อยสวัสดิ อ่องสกุล ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ให้คำแนะนำที่ดีเกี่ยวกับภาพประกอบของหนังสือและอนุญาตให้ผู้เขียนอ้างอิงที่มาของภาพประกอบต่างๆ ที่ตีพิมพ์ในหนังสือ ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ ๔)

เกี่ยวกับผู้เขียน

- สำเร็จการศึกษานิติศาสตร์บัณฑิต เกียรตินิยมดี จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๑๔
- เนติบัณฑิตไทย จากสำนักฝึกอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตสภา
- นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จากมหาวิทยาลัย Yale ประเทศสหรัฐอเมริกา
- สมาชิกผู้ก่อตั้ง “กลุ่มเพื่อนหญิง” ปัจจุบันคือ มูลนิธิเพื่อนหญิง
- ได้ศึกษาวิจัยประเด็น “สตรีกับกฎหมาย” เพื่อยกร่างแผนพัฒนาสตรีหลายฉบับ ตั้งแต่แผนพัฒนาศรีระยะยาว (พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๔๔) นโยบายและแผนงานหลักสตรีระยะยาว (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๔๔) และเป็นอนุกรรมการจัดทำแผนพัฒนาสตรี ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔) โดยทำหน้าที่เป็นประธานคณะทำงานยกร่างแผนการเสริมสร้าง และปรับเปลี่ยนเจตคติในสังคมไทย
- เป็นที่ปรึกษา นโยบายด้านแรงงานของนายกรัฐมนตรีน (พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ) และที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม (พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ) ที่ปรึกษารัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม (นายจาตุรนต์ ฉายแสง)
- อนุกรรมการสิทธิแรงงาน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
- ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ และดำรงตำแหน่งประธานโครงการสตรี และเยาวชนศึกษา และผู้อำนวยการหลักสูตร ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภาคผนวก

ภาคผนวก ๑	เนื้อเรื่องย่อของทำวสูง-ขุนเจือง	๒๔๙
ภาคผนวก ๒	เครื่องหมายแห่งความรู้เรื่องคือสภาพแห่งลัทธิ	๒๕๓
ภาคผนวก ๓	ความเห็น (ในเมื่อได้อ่านบันทึกของกรมหมื่นสวัสดิ์แล้ว)	๒๖๓
ภาคผนวก ๔	กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗	๒๗๗
บรรณานุกรม		๒๘๓
โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์		๒๙๓
คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ		๒๙๗

| ภาค ๑

ปัญหาการศึกษา
เรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์

บทที่ ๑

ประเด็นศึกษาศาสนาภาพผู้หญิงไทย

พุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ และสถานภาพผู้หญิง

วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๔๙ เป็นวโรกาสของการเฉลิมฉลองวาระการครองราชย์ สมบัติครบรอบ ๖๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ปฐมพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๙ แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อวันที่เสด็จขึ้นครองราชย์ในวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ ความว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม” เป็นพระบรมราชโองการที่บ่งบอกถึงพันธกิจของพระมหากษัตริย์ในอุดมการณ์แนวคิด “ธรรมราชา” ซึ่งมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวไกล

ธรรมราชาเป็นอุดมการณ์ของรัฐที่หยั่งรากฝังลึกในสังคมไทยตั้งแต่สมัยโบราณ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยทุกฉบับได้สืบทอดอุดมการณ์ดังกล่าวนี้ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ มาถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากหน้าที่กฎหมายรัฐธรรมนูญได้กำหนดรูปแบบการปกครองไว้ว่า “ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบ

ความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต”

ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยแทบทุกฉบับได้บัญญัติรับรองเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนาของชนชาวไทย^๑ อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญทุกฉบับกลับบัญญัติให้ “พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามะกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก”^๒

ปรากฏการณ์การเรียกร้องให้รัฐธรรมนูญบัญญัติให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ หรือการที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามะกะ หรือการที่ผู้หญิงไทยหลายยุคสมัยที่ต้องการบวชเป็นภิกษุณี แต่กลับถูกปฏิเสธโดยรัฐและสถาบันสงฆ์ เป็นเรื่องที่ไม่อาจเข้าใจได้ถ้าไม่ได้ศึกษาความเป็นมาของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การปกครอง กฎหมาย และ สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง

เมื่อใดก็ตามที่นักต่อสู้เรียกร้องสิทธิสตรี กล่าวเปรียบเปรยถึงความเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชายในสังคมไทยว่า “ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน” ผู้ฟังโดยทั่วไปมักจะมองว่าผู้เรียกร้องสิทธิสตรีเป็นพวกหัวรุนแรงเหมือน Feminist หรือ Women's Liberationist ต่างชาติ เป็นพวกที่เกลียดผู้ชาย และเป็นผู้ที่จะนำ “เชื้อโรคร้าย” จากสังคมตะวันตกเข้ามาแพร่ในสังคมไทย ซึ่งจะบ่อนเซาะ “วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมที่ดีงามของสังคมไทย” ทศนะของสังคมต่อผู้เรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมอื่นๆ ก็ไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก เพียงแต่มีความเข้มข้นในระดับที่ต่างกันเท่านั้น

^๑ มาตรา ๓๗ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ บัญญัติว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนา นิายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนาธรรม ศาสนบัญญัติ หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมืองและไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

ในการใช้เสรีภาพตามวรรคหนึ่ง บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองมิให้รัฐกระทำการใดๆ อันเป็นการรอนสิทธิหรือเสียประโยชน์อันควรมีควรได้ เพราะเหตุที่ถือศาสนา นิกายของศาสนา ลัทธินิยมในทางศาสนา หรือปฏิบัติตามศาสนาธรรม ศาสนบัญญัติ หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือ แตกต่างจากบุคคลอื่น

^๒ มาตรา ๔ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐

ของตระลาการที่ตัดสินคดีตามกฎหมายโบราณก็เปรียบเทียบกับอคติทางเพศในเนื้อหาของกฎหมายและเจตคติของผู้ทำหน้าที่ในการพิจารณาวินิจฉัยคดี ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้ต่อสู้เรียกร้องสิทธิในความเป็นมนุษย์ของผู้หญิง (Women Human Rights Defender) ได้เคลื่อนไหวอย่างหนักหน่วงและต่อเนื่อง เพื่อให้สังคมให้ความสำคัญในสิทธิของความเป็นคนของผู้หญิง และปฏิบัติต่อเพศหญิงเยี่ยงมนุษย์ที่มีคุณค่าและศักดิ์ศรีที่เสมอภาคและเท่าเทียมกับชาย

ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง เป็นความพยายามที่จะศึกษาศาสนาภาพและสิทธิทางกฎหมายของผู้หญิงภายใต้พัฒนาการของโครงสร้างทางการเมืองและการปกครองในระบบกษัตริย์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบกษัตริย์กับสถาบันพุทธศาสนา นิกายเถรวาท ซึ่งเป็นสดมภ์หลักของสังคมไทยที่เชื่อมต่อกับโบราณมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ระบอบการเมือง การปกครอง พุทธศาสนา และผลกระทบต่อสถานะภาพทางกฎหมายของผู้หญิงในสังคมไทย

ด้วยข้อจำกัดในเรื่องความยาวของเนื้อหา ทำให้ผู้เขียนไม่สามารถนำเสนอพัฒนาการการก่อรูปของรัฐในแว่นแคว้นและอาณาจักรโบราณ ก่อนหรือร่วมสมัยกับสุโขทัยอย่างสมบูรณ์ เพื่อให้เห็นโครงสร้างของระบอบการเมืองการปกครอง และระบบกฎหมาย ที่เชื่อมโยงมาถึงสถานะภาพทางกฎหมายและบทบาทด้านการเมืองการปกครองของผู้หญิงใน **ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง** ผู้สนใจประเด็นนี้สามารถอ่านงานวิจัยฉบับเต็มของผู้เขียนได้

จากข้อมูลทุติยภูมิที่พอจะประมวลได้ กล่าวได้ว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องนี้ในยุคต้นๆ ยังมีอยู่น้อยมาก เนื่องจากนักประวัติศาสตร์กระแสหลักมิได้ให้ความสนใจต่อประเด็นสถานะภาพ บทบาทและความสัมพันธ์หญิงชาย ทั้งนี้เนื่องจากนักประวัติศาสตร์กระแสหลักปฏิเสธหลักฐานอื่นๆ ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร อีกทั้งยังมุ่งความสนใจเฉพาะประวัติศาสตร์ราชวงศ์ ซึ่งกล่าวแต่เฉพาะพระนามของพระมหากษัตริย์และพระราชโอรส ผู้สืบราชสมบัติต่อๆ มา โดยไม่กล่าวถึงพระนามของพระมารดา นอกจากนี้ยังขาดข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของไพร่ทาส หรือสามัญชน ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า “ไม่มีผู้หญิงในประวัติศาสตร์กระแสหลัก”

ก่อนการปฏิรูประบบกฎหมายและการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๕ สถานภาพทางกฎหมายของผู้หญิงที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัวเริ่มมีความชัดเจนขึ้น จุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญได้แก่ช่วงสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่สิทธิในความเป็น “คน” ของผู้หญิงค่อยๆ ก่อตัวขึ้นและต่อเนื่องมาสู่ยุคการปฏิรูประบบกฎหมาย ระบบศาล ยุติธรรม และการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๕

การปฏิรูปดังกล่าว เป็นยุทธศาสตร์ของการปรับเปลี่ยนประเทศให้เป็นรัฐสมัยใหม่ (Modern State) เพื่อให้รอดพ้นจากการคุกคามของลัทธิล่าอาณานิคม กล่าวได้ว่า ลัทธิอาณานิคม เป็นปัจจัยภายนอกที่บีบคั้นให้สยามต้องปฏิรูประบบการปกครองและระบบกฎหมาย ซึ่งส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนสถานภาพทางกฎหมายของผู้หญิง

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ น่าจะทำให้สถานภาพทางกฎหมายของผู้หญิงได้รับการพัฒนาให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกับชายมากขึ้นตามอุดมการณ์ของระบอบประชาธิปไตย อันได้แก่ หลักเสรีภาพ หลักความเสมอภาค และหลักภราดรภาพ แต่เนื่องด้วยสภาพความล้มลุกคลุกคลานของระบอบประชาธิปไตยซึ่งยังเป็นปัญหาคาราคาซังมาจนถึงปัจจุบัน ประกอบกับปัจจัยอื่นๆ จึงทำให้หลักความเสมอภาคระหว่างหญิงชายยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ปัจจัยหนึ่งที่มักกล่าวถึงอยู่เสมอคือเจตคติดั้งเดิมของสังคมไทยที่ให้ความสำคัญต่อเพศชายมากกว่าเพศหญิงหรือแนวคิดของระบบชายเป็นใหญ่

ถึงแม้ว่าพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับแรก จะบัญญัติรับรองสิทธิที่เสมอภาคระหว่างหญิงชายในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนหมู่บ้านและการสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนประเภทที่หนึ่งได้ แต่ก็ยังเป็นสิทธิที่เท่าเทียมกันเพียงประการเดียว ซึ่งไม่ครอบคลุมไปถึงสิทธิอื่น

หลักความเสมอภาคระหว่างหญิงชายที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้มีพัฒนาการมาอย่างสืบเนื่องหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงยุคปัจจุบัน บทบัญญัติที่เป็นลายลักษณ์อักษรในเรื่องนี้มีความชัดเจนและเข้มข้นต่างกันตามบริบทของสังคมและการเมืองในแต่ละยุคสมัย เริ่มตั้งแต่พระราชบัญญัติธรรมนูญการ

ช่วง ๑ เป็นการนำเสนอสถานภาพของหญิงไทย ยุคแรกเริ่มถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งจะปรากฏในหนังสือเล่มนี้ ช่วง ๒ จะเริ่มตั้งแต่ช่วงเหตุการณ์ ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน ซึ่งจะปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของ เล่มที่ ๓ “พลังผู้หญิงกับการสร้างบ้านแปงเมือง”

กล่าวได้ว่า แม้กระทั่งปัจจุบันความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ก็ยังคงเป็นหลักการที่เป็นเพียงตัวหนังสือ (Law-in-Book) แต่ยังมีได้มีการบังคับใช้ให้เกิดเป็นมรรคผลอย่างจริงจัง ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายยังมีใช้หลักกฎหมายในทางปฏิบัติ (Law-in-Action) ที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในสังคมไทย บทบัญญัติเรื่อง ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้มีพัฒนาการเชิงตัวหนังสือมาอย่างยาวไกล นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ มาจนถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (พุทธศักราช ๒๕๕๐) แต่ก็ยังเป็นพัฒนาการเชิงตัวหนังสือเท่านั้น

นอกจากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดแล้ว ประเทศไทยยังได้เข้าเป็นภาคีขององค์การสหประชาชาติ และรับเอาข้อตกลงระหว่างประเทศ ซึ่งมีหลักการพื้นฐานของการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน และการห้ามการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมด้วยสาเหตุต่างๆ รวมทั้งสาเหตุทางเพศอีกด้วย ตัวอย่างของข้อตกลงระหว่างประเทศเหล่านี้ ได้แก่ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งการเป็นภาคีของอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ และพิธีสารเลือกรับของอนุสัญญาฉบับนี้ (รายละเอียดโปรดดู **สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง**)

“ย้อนรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง” จะกล่าวถึงรายละเอียดของเรื่องราวทั้งหลายเหล่านี้ โดยมุ่งหวังที่จะกระตุ้นให้สังคมไทยร่วมกันแสวงหาแนวทางในการผลักดันให้ สิทธิความเป็นคนของผู้หญิงที่เท่าเทียมเสมอภาคกับชายในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์บังเกิดผลในความเป็นจริง



บทที่ ๒

ร่องรอยของผู้หญิงในประวัติศาสตร์

ความเป็นมาของรัฐไทย

ผู้เขียนมีความยากลำบากในการระบุชื่อของรัฐในงานเขียนบทนี้ลงไปอย่างชัดเจน โดยคิดว่าน่าจะใช้คำว่า “รัฐไต” ในความหมายของ ธิดา สารยา ซึ่งหมายถึง รัฐของผู้ใช้ภาษาไต (ไทย - ลาว) แต่เกรงจะไม่ใช่ที่คุ้นหูของผู้อ่านทั่วไป แต่จะใช้คำว่า “รัฐสยาม” หรือ “รัฐไทย” ก็ติดขัดเรื่องความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น จึงตั้งใจที่จะละเว้นการออกชื่อ “รัฐ” ไว้ในฐานที่เข้าใจว่า เป็นการก่อร่างสร้างตัวของรัฐ ซึ่งได้วิวัฒนาการมาเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน^๑

สุจิตต์ วงศ์เทศ กล่าวถึงสถานที่ตั้งของรัฐไทย จากอดีตถึงปัจจุบันว่า ตั้งอยู่กึ่งกลางของภูมิภาคอนุภาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริเวณแถบนี้มีชื่อในคัมภีร์

^๑ ผู้สนใจความหมายไต, ไท และไทย ประเภทต่างๆ ศึกษาได้จาก ศรีศักร วัลลิโภดม. “ไทยน้อย ไทยใหญ่ ไทยสยาม”. ตีพิมพ์ใน ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ. พิมพ์ที่ร้านตั้ง เซนเตอร์, ๒๕๔๕, หน้า ๑๕ - ๓๑.

นอกจากนี้ยังมีงานของ ยศ สันตสมบัติ. **หลักช้าง : การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทยในอดีต**. โครงการ วิถีทรรศน์ ชุด ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย, อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),

ในแง่ของมนุษย์ที่อาศัยอยู่บริเวณแถบนี้ สุจิตต์ วงษ์เทศ สรุปว่า สภาพพื้นที่ที่มีที่ราบกว้างและมีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการคมนาคมทั้งทางบกและทางทะเล ทำให้ผู้คนแถบนี้มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และมีระบบความเชื่อทางศาสนาซึ่งคล้ายคลึงกัน จึงเกิดความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติอันเกิดจากการแต่งงานกันในทุกระดับชนชั้น โดยได้ยกตัวอย่างกรณีที่พ่อขุนผาเมืองแห่งกรุงสุโขทัย เป็นลูกเขยของกษัตริย์กัมพูชา และมะกะโทแห่งกรุงหงสาวดี มีฐานะเป็นลูกเขยของพระร่วง กรุงสุโขทัย เป็นต้น^๓ ความสัมพันธ์ลักษณะเครือญาติเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดสันติภาพในภูมิภาคนี้^๔

บรรพบุรุษของคนสุวรรณภูมิ จำแนกออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ คนที่สืบมาตั้งแต่ “ยุคแผ่นดินซุนดา” นับแสนปีมาแล้ว กับคนที่เคลื่อนย้ายจากหลายแห่งเข้ามาตั้งหลักแหล่งตั้งแต่ยุค “โลหะปฏิวดี” ราว ๓,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว ยุคนั้นยังไม่มีชาติทางการเมืองเหมือนปัจจุบัน แต่มีสิ่งที่บ่งบอกถึงความแตกต่างระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ได้แก่ ภาษา แม้จะเป็นเครือญาติมีรากเหง้าเดียวกัน แต่ก็จำแนกเป็นตระกูลภาษาต่างๆ ได้ ๕ ตระกูล ดังนี้^๕

๑. ตระกูลมอญ - เขมร หรือ ออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic Language family) เช่น มอญ เขมร ลัวะ ละว้า และบรรดากลุ่มที่คนอื่น ๆ เรียกอย่างดูถูกว่า ข่า ล่วย ม้อย ฯลฯ แยกเป็นภาษาหลัก และภาษาถิ่นย่อยๆ อีกมาก ล้วนมีหลักแหล่งดั้งเดิมบนผืนดินอุษาคเนย์

๒. ตระกูลชวา - มลายู หรือ ออสโตรเนเซียน หรือ มาลาโยโพลินีเซียน (Austronesian or Malayopolynesian Language family) เช่น พวกชวาและหมู่เกาะอินโดนีเซีย มลายู จาม ฯลฯ มีหลักแหล่งตามชายฝั่ง และหมู่เกาะทางตอนใต้ของอุษาคเนย์ รวมทั้งมอแกน หรือ ชาวเล และพวกเงาะ

๓. ตระกูลไทย - ลาว (Thai - Lao Language family) เช่น ไทย ลาว จ้วง หลี อาม ฯลฯ มีหลักแหล่งทั้งในหุบเขาและทุ่งราบบนผืนแผ่นดินอุษาคเนย์บริเวณตะวันออก - ตะวันตกสองฝั่งโขง

^๓ สุจิตต์ วงษ์เทศ. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^๔ สุจิตต์ วงษ์เทศ. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๕ สุจิตต์ วงษ์เทศ. เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓ - ๑๔.

การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของไทย ซึ่งเป็นโครงสร้างใหญ่ ตลอดทั้งการศึกษา วิเคราะห์ถึงตำแหน่งแหล่งที่ หรือสถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงในบริบทของสังคมไทยทั้งหมด แม้ประวัติศาสตร์ช่วงแรกจะมีความสับสนและไม่ชัดเจนอยู่บ้าง แต่สภาพเหล่านี้ก็เป็นโครงสร้างของสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้หญิงอยู่

อีกประการหนึ่ง ในยุคสมัยนี้มีความตื่นตัวเรื่องวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และได้มีการบัญญัติเรื่องนี้เป็นครั้งแรกไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ นอกจากนี้ยังได้รับการตอกย้ำในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ด้วย การศึกษาถึงระบบที่หลากหลายในอดีตจะก่อให้เกิดข้อเปรียบเทียบและกระตุ้นให้เกิดความคิด และได้รับรู้ข้อเสนอแนะบางประการ ซึ่งได้เคยเป็นแนวปฏิบัติของอดีตที่ได้ผลมาแล้ว และอาจจะเป็นประโยชน์ต่อปัจจุบัน^๖

ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ จะถูกยกเลิกไป โดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (คปค.) ในการยึดอำนาจเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๙ แต่ผู้เขียนเห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นต้นแบบทางความคิดเชิงอุดมการณ์ ที่ประชาชนหลากหลายกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการยกร่างขึ้นผ่านสภาร่างรัฐธรรมนูญ ดังนั้น ในงานเขียนนี้ ก็จะยังคงอ้างอิงถึงรัฐธรรมนูญฉบับนี้ พร้อมกับเชื่อมโยงกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐

^๖ มาตรา ๔๖ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ บัญญัติว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

มาตรา ๘๑ บัญญัติว่า “รัฐต้องจัดการศึกษาอบรม และสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรม ให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง เกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาระบบครูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมของชาติ”

ครีศักร วัลลิโภดม ได้วิพากษ์วิจารณ์แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นมาว่า ทำให้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์โบราณของประเทศไทย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยส่วนรวม ถูกกลับเป็นเสียงๆ ทั้งแนวตั้งและแนวนอน

แนวตั้งนั้น เป็นการแบ่งสมัยของเวลาและชนชาติ เริ่มต้นจากสมัยทวารวดี ซึ่งผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน คือ พวกมอญ จากนั้นก็เป็นสมัยลพบุรี ซึ่งเป็นเวลาที่ขอมหรือเขมร จากอาณาจักรกัมพูชาเข้ามาแทนที่ หลังจากลพบุรีก็เป็นสมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นเวลาที่คนไทย ซึ่งอพยพหลบหนีจากการรุกรานของจีนแล้วเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ โดยทำการต่อสู้ปลดแอกออกจากเขมร การเกิดสุโขทัยเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ไทย ความเป็นมาก่อนหน้านั้นไม่ใช่ประวัติศาสตร์ไทย แต่เป็นประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้^๔ การนับเช่นนี้แสดงว่าประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยมีอายุประมาณ ๗๐๐ กว่าปีมานี้เท่านั้น

ส่วนการถูกกลับเป็นเสียงๆ ในแนวนอนนั้น ก็คือ การตั้งชื่อบ้านเมืองในท้องถิ่นหนึ่ง หรือภูมิภาคหนึ่ง ที่ร่วมสมัยกับอีกท้องถิ่นหนึ่งให้เห็นว่าแยกจากกัน เช่น แยกสมัยทวารวดี ออกจากศรีวิชัย ทั้งๆ ที่ร่วมสมัยกันอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๗ หรือแยกลพบุรี ออกจากทริภุญชัย ทั้งๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันอยู่ นอกจากจะแบ่งแยกประวัติศาสตร์ ออกเป็นยุคสมัย โดยไม่มีความเชื่อมโยงกันแล้ว ยังแบ่งคนออกเป็นเชื้อชาติบริสุทธิ์ ที่ต่างฝ่ายต่างแยกจากกันโดยสิ้นเชิง เป็นเชื้อชาติมอญ ขอมหรือเขมร ไทย ลาว โดยขาดมุมมองในการรับรู้ว่าชนชาติเหล่านี้และชนพื้นเมืองได้มีการปะทะสังสรรค์กัน จนเกิดบูรณาการทางเชื้อชาติและสังคมที่มีลักษณะร่วมกัน

หลักฐานเหล่านี้ ได้แก่ บริเวณแควน้อย แควใหญ่ และตามเชิงดอยของเชียงใหม่ ดูนอม อานามวัฒน์และคณะ. ประวัติศาสตร์ไทย. หน้า ๑๐.

ผู้สนใจประเด็น มานุษยวิทยาและการตั้งถิ่นฐานในระยะเริ่มแรก ในดินแดนแถบนี้ในปัจจุบัน โดยละเอียด โปรดดูงานของ ครีศักร วัลลิโภดม เช่น แอ่งอารยธรรมอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๓๕. สยามประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ ๓, ๒๕๓๙. ล้านนาประเทศ. ๒๕๔๕.

ส่วนคำอธิบายแบบย่อ ดู กรุงศรีอยุธยาของเรา. พิมพ์ครั้งที่ ๕, ๒๕๔๔. วัลลภา รุ่งศิริแสงรัตน์. "บรรพบุรุษไทย : ก่อนสมัยสุโขทัยและสมัยสุโขทัย." หนังสือชุดประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม. สถาบันวิชาการนานาชาติ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕, หน้า ๑ - ๖.

^๔ คำนำของ ครีศักร วัลลิโภดม. ใน ธิดา สารยา. (ศรี) ทวารวดี, อ้างแล้ว, หน้า ๓.

ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของชนชาติไทย ไม่ว่าจะเป็นการเขียนโดยนักประวัติศาสตร์สำนักใด ต่างก็ไม่ได้ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับสถานภาพ และบทบาทของผู้หญิง ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งของสังคมเลย หนังสือและตำราประวัติศาสตร์ ซึ่งกล่าวถึงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงโดยเฉพาะเจาะจง ในปัจจุบันนี้แทบไม่มีอยู่เลย

เมื่อกล่าวถึงองค์ประกอบของประชากร หรือโครงสร้างทางสังคม จะแบ่งคนออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ได้แก่ ชนชั้นปกครอง ซึ่งประกอบด้วย กษัตริย์ เชื้อพระญาติพระวงศ์ ขุนนาง ผู้นำชนพื้นเมือง นักบวช นักพรต พระสงฆ์ พราหมณ์ และชนชั้นที่ถูกปกครอง ได้แก่ ชาวนา ชาวไร่ ศิลปินและช่างฝีมือ นักดนตรีและนักร้อง ชาวเมืองและพ่อค้า พลรบ ข้าและทาส^{๑๑} ที่เป็นเช่นนี้คงจะมีเหตุผลหลายประการ

ประการแรก นักวิชาการคงจะเห็นว่า เมื่อมีการกล่าวถึงกลุ่มคนต่างๆ ก็ย่อมจะรวมถึงทั้งหญิงและชายอยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องแยกพูดถึงแต่ละเพศอีกต่อไป และในบางกลุ่ม เช่น พระสงฆ์ หรือแม่ชี ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่าหมายถึงเพศใดอยู่แล้ว ความเข้าใจเช่นนี้ไม่น่าจะเป็นที่ยอมรับกันอีกต่อไป ถ้าประสงค์ที่จะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในประวัติศาสตร์ ในฐานะที่เป็นกลุ่มคนอย่างชัดเจนมากขึ้น

เป็นที่น่ายินดีที่เมื่อมีการเขียนถึงระบบไพร่ของสังคมไทย ผู้เขียนบางคนได้เริ่มให้ความสนใจต่อสถานภาพของผู้หญิง โดยได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ถึงแม้ว่าหญิงจะอยู่ในสถานะไพร่ แต่ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานเหมือนไพร่ชาย^{๑๒} แต่ไพร่หญิงอาจจะถูกใช้งานในบางกรณี เช่น รับใช้มูลนายหญิง หรือทำงานอยู่ในคุ้มเจ้านายของภาคเหนือซึ่งจำเป็น

^{๑๑} ชิตา สารยา. (ศรี) ทวารวดี. อังแล้ว, หน้า ๑๘๐ - ๒๑๓. และดูการจำแนกทางชนชั้นที่มีลักษณะคร่าวๆของ ชิตา สารยา ใน ม.ร.ว.อศิน ทรัพย์พัฒนา. สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ.๒๔๓๕ - ๒๔๖๖. แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และ พรรณี สรุงบุญมี, บัณฑิต อ่อนดำ บรรณาธิการ. พิษณุพนธ์, ๒๕๑๘, หน้า ๒๐๑ - ๒๔๗.

ม.ร.ว.อศิน ทรัพย์พัฒนา กล่าวถึงการจัดชนชั้นทางสังคมตามกฎหมายว่า ประกอบด้วยคน ๔ กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ เจ้า ขุนนาง ไพร่ และทาส

^{๑๒} ขจร สุพานิช. ฐานันดรไพร่. บรรณาภิจ, ๒๕๒๔, หน้า (ข). และ ปิยะฉัตร ปิยะตะวรรณ. ระบบไพร่ในสังคมไทย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖, หน้า ๑ และ หน้า ๔๐.

ปิยะฉัตร ปิยะตะวรรณ อธิบายว่า "ระบบไพร่ คือ ระบบการเกณฑ์แรงงานจากราษฎร โดยรัฐไม่ต้องจ่ายค่าจ้าง แต่รัฐจะให้ความคุ้มครองทางกฎหมายเป็นการตอบแทน

ประการที่สอง ก็อาจเป็นปัญหาอย่างที่ ธิดา สาระยา ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ยังเป็นการศึกษาแบบเน้นศูนย์กลาง ซึ่งให้ความสำคัญต่อเหตุการณ์ต่างๆ และมองประวัติศาสตร์จากเจตคติของกลุ่มคนที่เป็นฝ่ายปกครองที่มีอำนาจทางการเมืองในสังคม และเป็นการศึกษาที่เน้นศูนย์กลางอำนาจทางการเมือง เช่น เมืองที่เคยเป็นเมืองหลวง ได้แก่ สุโขทัย อโยธยา และกรุงเทพฯ^{๕๕}

นอกจาก ธิดา สาระยา แล้วยังมีนักวิชาการอีกท่านหนึ่ง ซึ่งได้ตั้งข้อสังเกตว่า การเขียนประวัติศาสตร์ไทยส่วนใหญ่ จะวนเวียนอยู่กับเรื่องราวของเหตุการณ์สู้รบแย่งชิงอำนาจ ศิลปะ และประเพณีของชนชั้นปกครองเท่านั้น จนบางครั้งก่อให้เกิดความสงสัยกันว่า ผู้คนในประวัติศาสตร์นั้นดำรงชีพอยู่ได้อย่างไร เพราะดูเหมือนเรื่องราวของการผลิตเพื่อการยังชีพจะไม่มีปรากฏอยู่เลย^{๕๖}

ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อวิพากษ์วิจารณ์ของนักวิชาการทั้ง ๒ ท่าน และมีความเห็นเพิ่มเติมว่า การศึกษาประวัติศาสตร์แบบเน้นศูนย์กลางเช่นนี้ นอกจากจะไม่สามารถให้ภาพเกี่ยวกับคนธรรมดาสามัญแล้ว ยังทำให้บทบาทของผู้หญิงถูกบดบังหายไป ในประวัติศาสตร์ของการสู้รบช่วงชิงระหว่างกลุ่มอำนาจทางการเมืองในช่วงต่างๆ

จะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์ลักษณะนี้แม้จะมีการกล่าวถึงผู้หญิงอยู่บ้าง ก็เป็นในลักษณะปัจเจกบุคคล ซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้ที่เป็ศูนย์กลางแห่งอำนาจ เช่น ผู้หญิงในฐานะพระมเหสี หรือราชธิดาของพระมหากษัตริย์ ผู้หญิงที่ถูกผู้มีอำนาจยกให้ใครคนใดคนหนึ่งเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของตน หรือผู้หญิงที่มีความกล้าหาญโดดเด่น จนได้รับยกย่องให้เป็นวีรสตรี นอกจากนั้น สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในประวัติศาสตร์สมัยก่อนๆ ก็อาจมีการกล่าวถึงอย่างประปรายในสถาบันที่เก่าแก่ของสังคม เช่น สถาบันการสมรส ไพรทาส

แต่ก็สรุปได้ว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ของไทย ก็เหมือนกับการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลักของประเทศอื่นๆ ที่ยังไม่เห็นความสำคัญของบทบาทของผู้หญิง จนทำให้เห็นว่าไม่มีผู้หญิงอยู่ในประวัติศาสตร์ ซึ่งสภาพดังกล่าวนี้ อาจเป็นปัญหาที่

^{๕๕} ธิดา สาระยา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. เมืองโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๒๙, หน้า ๙๑.

^{๕๖} อานันท์ กาญจนพันธุ์. "แรงงานในประวัติศาสตร์ล้านนา." พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. โครงการตำรามหาวิทยาลัย ห้องจำหน่ายหนังสือ สำนักหอสมุดเชียงใหม่, ๒๕๒๗, หน้า ๔๘.

ปริญญาเอก เรื่อง Gender Adjudicated : Translating Modern Legal Subjects in Siam ซึ่งเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยของมหาวิทยาลัย Cornell ในปี ๑๙๙๙ (พ.ศ. ๒๕๔๒) มีเนื้อหาโดยสรุปว่า นักวิชาการด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเห็นร่วมกันว่า งานศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ในประเด็นสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์หญิงชาย (gender)^{๑๘} ของภูมิภาคแถบนี้ ยังมีอยู่อย่างจำกัดมากเมื่อเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ด้านอื่นๆ^{๑๙}

วิทยานิพนธ์ของ Tamara Loos ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนผ่านจากระบบกฎหมายไทยโบราณไปสู่การรับเข้าระบบกฎหมายสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการปฏิรูประบบกฎหมายและระบบศาลยุติธรรม (ระหว่างรัชกาลที่ ๔ - รัชกาลที่ ๕ และมาเสร์จลินสมบูรณในสมัยรัชกาลที่ ๘) ประเด็นหลักของการศึกษาเน้นเรื่อง สถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้น และเชื้อชาติ

Tamara Loos ได้รับแรงบันดาลใจจากหนังสือ เรื่อง Gender and Politics of History เขียนโดย Joan Wallach Scott นักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของฝรั่งเศส ซึ่งตั้งคำถามเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับขอบเขตและพรมแดน (boundaries) ของการศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งนักประวัติศาสตร์กระแสหลักมิได้ให้ความสำคัญต่อประเด็น สถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์หญิงชาย ยิ่งไปกว่านั้นยังได้วิพากษ์วิจารณ์นักประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญต่อประเด็นนี้อย่างจริงจังว่า ไม่ใช่ นักประวัติศาสตร์ที่แท้จริง เพราะถ้าเป็นนักประวัติศาสตร์ “ตัวจริง” จะต้องให้ความสนใจต่อ “คนทั้งหมด” (all people) ไม่ใช่สนใจแต่เฉพาะเพศหญิงเท่านั้น

ข้อวิจารณ์ของนักประวัติศาสตร์กระแสหลักดังกล่าวนี้ เกิดจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนต่อความหมายของคำว่า gender ซึ่งคำนี้มีได้มีความหมายว่า “ผู้หญิง” (woman) หรือ “บทบาทของผู้หญิง” (role of women) ซึ่งเป็นคำแปลที่คับแคบ และลดทอนความหมายที่แท้จริง

^{๑๘} Tamara Lynn Loos. Gender Adjudicated : Translating Modern Legal Subjects in Siam. หน้า ๘ - ๑๑

^{๑๙} ดูรายละเอียดประเด็นนี้ใน ปราณี วงษ์เทศ. เพศสถานะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์). สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙.

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และลำพูน เป็นต้น การปล่อยให้เกิดสภาพเช่นนี้ คือ การทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และรากเหง้าทางวัฒนธรรมของสังคมอย่างสิ้นเชิง^{๒๐}

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ก่อให้เกิดการขยายความรู้ด้านประวัติศาสตร์ไทยให้กว้างขวางมากขึ้น นอกจากนี้ ยังทำให้สามารถประมวลสถานการณ์และบทบาทของผู้หญิงในประวัติศาสตร์ได้ ประเด็นนี้จะได้ขยายความต่อไปในบทที่ ๖ ด้วย ผู้หญิงในบันทึกประวัติศาสตร์ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์



^{๒๐} เป็นที่น่ายินดีที่รัฐธรรมนูญไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ซึ่งใช้บังคับมาเกือบ ๑๐ ปี และเพิ่งจะถูกยกเลิกไป โดยการยึดอำนาจของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (คปค.) เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๙ เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่กล่าวถึงความสำคัญของสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ส่วนที่ ๑๒ ในหมวด สิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย ในมาตรา ๖๖ และ ๖๗ ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ด้วย บทบัญญัติดังกล่าวจะนำไปสู่การส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ประเด็นสำคัญที่จะต้องต่อยอดคือจะมีการนำบทบัญญัติเหล่านี้ไปปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างไร กล่าวได้ว่า การเติบโตขยายตัวของเมืองและสิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่ ทั้งของภาครัฐและภาคเอกชนเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ในการทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในที่ต่างๆ

นอกจากนี้ภัยธรรมชาติ (ซึ่งเกิดจากฝีมือของมนุษย์ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า) ยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่งของการทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ร้ายแรง ตัวอย่างเช่นกรณีน้ำท่วมในจังหวัดภาคเหนือตอนล่างติดต่อกันมาหลายปี ในจังหวัดอุตรดิตถ์ แพร่ สุโขทัย และกำแพงเพชร ซึ่งจังหวัดเหล่านี้มีฐานะเป็นเมืองเก่าแก่โบราณทั้งสิ้น

ผู้สนใจประเด็นเมืองโบราณเหล่านี้ ศึกษาได้จากงานของ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย - อยุธยา”. ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ. มติชน, ๒๕๔๕.

บทที่ ๓

พัฒนาการของรัฐไทยโบราณ

พัฒนาการการก่อรูปของรัฐไทยตลอดจนรูปแบบทางการเมืองและการปกครอง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นโครงสร้างใหญ่ที่จะทำให้เราเข้าใจวิวัฒนาการสภาพทางกฎหมายของผู้หญิง

ปัญหาประวัติศาสตร์ที่ถกเถียงกันและยังไม่ได้ข้อยุติได้แก่ประเด็นแห่งกำเนิดของชาติไต (ใช้ในความหมายของ ธิตา สาระยา และสุจิตต์ วงษ์เทศ ดังที่กล่าวมาแล้ว) ซึ่งฝ่ายหนึ่งมีความเห็นว่ามีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในประเทศจีน และไทยเคยตั้งอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ชื่ออาณาจักรน่านเจ้าหรือหนานเจา ซึ่งอยู่ในดินแดนของประเทศจีนมาแล้วในอดีต ทั้งนี้โดยดูจากจำนวนประชากรเชื้อชาติไตที่ยังหลงเหลืออยู่ในดินแดนจีน เวียดนาม และอินเดียในปัจจุบัน ซึ่งประมาณการว่ามีอยู่ถึง ๓๐ - ๔๐ ล้านคน มีนักวิชาการซึ่งศึกษาค้นคว้าวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และประเพณีของกลุ่มคนเหล่านี้เพื่อเปรียบเทียบและทำความเข้าใจกับความเป็นมาในอดีตของชาติไต^๑ ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งมีความเห็นในทางตรงกันข้าม

^๑ ดูรายละเอียดจากโครงการวิจัยประวัติศาสตร์สังคม และวัฒนธรรมไทย ซึ่งมี ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เป็นหัวหน้าโครงการ และได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สุโขทัยมิใช่ปฐมรัฐของชนชาติไท กรุงสุโขทัยมิใช่ราชธานีแห่งแรกของรัฐไทย ตามที่นักประวัติศาสตร์กระแสหลักสรุปและได้มีการถ่ายทอดลงในตำราประวัติศาสตร์

นอกจากนี้การก่อตั้งรัฐไตสมัยโบราณมิได้มีพัฒนาการเป็นเส้นตรงเพียงสายเดียว ดังที่ได้กล่าวมา หากแต่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่ต่อมาประกอบกันเข้าเป็นรัฐไทย เป็นหย่อมๆ กระจายในพื้นที่ต่างๆ ในช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกัน โดยมีภาพลัษณ์ดังนี้

ในบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยปัจจุบันมีการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาโบราณ ตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๖ ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาโดยพ่อขุนเม็งรายมหาราชในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ตำนานและพงศาวดารของภาคเหนือได้กล่าวถึงการอพยพครัวไทยจากเมืองห่อ (ยูนาน) ลงมาสร้างบ้านแปงเมืองในเขตล้านนา^๓

ในอาณาจักรล้านนานี้ได้มีการค้นพบกฎหมายของพญาเม็งรายหรือมังรายศาสตร์ กฎหมายนี้มีความสำคัญ เนื่องจากมีรากเหง้ามาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของฮินดู ซึ่งเป็นรากเหง้าเดียวกันกับกฎหมายที่เรียกกันโดยทั่วไปในปัจจุบันว่า ‘กฎหมายตราสามดวง’

กฎหมายตราสามดวงเป็นกฎหมายเก่าของไทย ซึ่งเชื่อว่าใช้มาตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยเป็นชนเผ่าอยู่ในรัฐทวารวดีแล้ว^๔ กฎหมายตราสามดวงได้ใช้มาตลอดสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นสมัยปฏิรูประบบการบริหารแผ่นดิน ระบบกฎหมาย และระบบการศาลยุติธรรม ทั้งนี้ได้มีการเริ่มจัดทำประมวลกฎหมาย (codification) ตามมาตรฐานของประเทศตะวันตก เพื่อใช้เป็นข้อต่อรองรับที่จะยกเลิกสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับบรรดามหาอำนาจ ที่แผ่อิทธิพลเหนือไทยอยู่ในขณะนั้น การจัดทำประมวลกฎหมายนี้ ถือว่าเป็นการเริ่มต้นของยุคสมัยใหม่ของกฎหมายไทย

^๓ คำว่า “สร้างบ้านแปงเมือง” นี้ นักวิชาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี จะเขียนไว้ต่างกันบ้างก็เขียนว่า “แปงเมือง” ผู้เขียนมีความเห็นว่า น่าจะใช้คำว่า “แปงเมือง” มากกว่า หากใช้ในบริบทของสังคมที่พูดภาษาเมืองเหนือ ทั้งนี้ เพราะในภาษาพื้นเมืองภาคเหนือ คำว่า “แปง” แปลว่า สร้างหรือทำ คำนี้จะมิได้คำเงื่อนมาจากคำพูดของพญาเม็งรายเมื่อคราวจะสร้างเมืองเชียงใหม่ว่า “กูจักสร้างบ้านแปงเมืองอันใหญ่แท้” ใน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า ๒๖, อ้างถึง สรัสวดี อ๋องสกุล, ในประวัติศาสตร์ล้านนา, อ้างแล้ว, ๒๕๓๙ หน้า ๑๑๘.

^๔ ร. แลงการ์ด. วิวัฒนาการแนวคิดของกฎหมายในพม่าและสยาม. ๒๔๙๓. แปลโดย วิระดา สมสวัสดิ์. อ้างแล้ว, หน้า ๑๕ - ๑๖.

และทวารวดีเข้าด้วยกัน^๗ ถ้าจะนับตามหลักฐานของจีน ทวารวดีน่าจะมียุ่ตั้งแต่ก่อน พุทธศตวรรษที่ ๒ ซึ่งใกล้เคียงกับมติของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ต่อมาทวารวดีได้ขยายตัวออกเป็นรัฐกัมโพช หรือเรียกว่า ละโว้ หรือ ลพบุรี นอกจากนี้ ยังมีรัฐสุพรรณภูมิ ซึ่งต่อมาบรรดารัฐทั้งหลายเหล่านี้ ได้มีการปะทะสังสรรค์ทางอำนาจและการแต่งงานในระหว่างสุโขทัย อโยธยา และ สุพรรณบุรี จนในที่สุดได้มีการสถาปนาอาณาจักรรัฐที่เข้มแข็งของอาณาจักรอโยธยา นอกจากนี้ รัฐกัมโพช ยังได้ขยายตัวไปยังทริภุญไชยในภาคเหนือของประเทศไทย โดยการส่งพระนางจามเทวี ไปปกครองอีกด้วย

ส่วนภาคอีสานของไทยในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของอาณาจักรเจนละ^๘ และในภาคใต้ ยังเป็นที่ตั้งของรัฐตามพรลิงค์ รวมทั้งอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งร่วมสมัยกับทวารวดีในช่วง พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๗^๙

ในบรรดารัฐโบราณทั้งหลายเหล่านี้ ทวารวดีน่าจะมียุ่เก่าแก่ที่สุด แต่หลักฐาน ซึ่งเป็นที่ยอมรับของนักประวัติศาสตร์กระแสหลักมีอยู่น้อย ทั้งยังเป็นหลักศิลาจารึก ภาษามอญ ทำให้เกิดข้อสรุปว่าทวารวดีเป็นรัฐของชนชาติมอญ ดังนั้นทวารวดีจึงไม่เป็นที่รู้จักของสังคมไทยมากนัก

อย่างไรก็ตาม ธิดา สาระยา นักประวัติศาสตร์ได้อาศัยหลักฐานทางโบราณคดี รวมทั้งประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบจารีตทำการศึกษาค้นคว้าจนทำให้เห็นรูปร่างหน้าตาของ ทวารวดีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ผู้เขียนเห็นว่างานของ ธิดา สาระยา เรื่อง (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ เป็นงานที่ทำให้เราสามารถทำความเข้าใจต่อประวัติการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันในเรื่อง เพศ วัย ชนชั้นและเชื้อชาติ และที่เป็นประเด็นเชิงโครงสร้างสถาบันหลักของสังคมไทย ได้แก่ ความสืบเนื่องของอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาที่มีต่อระบบการเมืองการปกครองและสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยในสมัยปัจจุบัน

^๗ ดู สักด ภูเขาทอง. "เราได้อะไรบ้างจากภาพปูนปั้นที่คูบัว" ใน บทความทางวิชาการดนตรี. โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๔, หน้า ๑๑๒.

^๘ ดู ธิดา สาระยา, (ศรี) ทวารวดี, หน้า ๖๖.

^๙ คำนำของ ศรีศักร วัลลิโภดม. ใน (ศรี) ทวารวดี, อ้างแล้ว, หน้า ๓-๔.

การจัดกระจายตามลุ่มน้ำที่สำคัญในภาคต่างๆ เช่น เมืองอู่ทองและนครชัยศรี ในลุ่มแม่น้ำท่าจีน เมืองคูบัว ในเขตลุ่มแม่น้ำแม่กลอง^{๑๐} เมืองละโว้หรือลพบุรี ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา^{๑๑} เมืองศรีมโหสถ ในลุ่มแม่น้ำบางปะกง

นอกจากเมืองในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแล้ว ยังพบการก่อตั้งและการขยายตัวของเมืองในลุ่มแม่น้ำอื่นๆ ในลักษณะเดียวกันด้วย เมืองเหล่านี้ ได้แก่ เมืองในลุ่มน้ำแม่ปิง และลุ่มน้ำแม่กก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำโขง บางส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ของประเทศไทย

ดังนั้นในแง่ของคน สังคมชนเผ่าได้วิวัฒนาการไปสู่ความเป็นชนชาติ ทั้งนี้เนื่องจากการปะทะสังสรรค์ การแลกเปลี่ยน และการหลอมหลอมทางสังคมวัฒนธรรมระหว่างชนเผ่าต่างๆ ต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน จนในที่สุดเกิดเป็นชนชาติขึ้น

ในด้านกายภาพนั้นสังคมชนเผ่าทำให้เกิดกลุ่ม 'บ้าน' ซึ่งพัฒนาไปสู่การเกิด 'เมือง' และ 'รัฐ' ในที่สุด^{๑๒}

ธิดา สารยา ได้อธิบายการเกิดของ 'เมือง' ซึ่งต่อมาได้พัฒนาไปเป็น 'รัฐ' ว่า 'เมือง' หมายถึง หน่วยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ของกลุ่มชนในโดมหนึ่งโดยเฉพาะ

'เมือง' เกิดจากการรวมกลุ่มของกลุ่มชน ที่สำคัญร่วมทางวัฒนธรรม อันเป็นลักษณะเฉพาะกลุ่ม เช่น มีคติความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิด "สำนักร่วมทางวัฒนธรรม" เกิดขึ้นอย่างหยั่งรากฝังลึกได้ก็คือความสัมพันธ์ทางสายเลือดและการแต่งงานนั่นเอง สำนักร่วมทางวัฒนธรรมนี้ทำให้คนกลุ่มนี้สามารถเชื่อมสัมพันธ์กันได้ และในสมัยต่อมาจะทำให้กลุ่มชนเหล่านี้เกิดการรวมตัวทางการเมือง

^{๑๐} ในระยะต่อมา พัฒนาเป็นแคว้นกัมโพช หรือละโว้ และแผ่ขยายอิทธิพลไปทางล้านนา โดยการส่งพระนางจามเทวีไปตั้งแคว้นหริภุญชัย (ลำพูนและลำปางในปัจจุบัน)

^{๑๑} บริเวณเหล่านี้ เป็นฐานอำนาจของราชวงศ์สุพรรณภูมิ ต่อมาไปตั้งถิ่นฐานในแคว้นอยุธยา ซึ่งเป็นดินแดนเก่าแก่ของอยุธยา ราชวงศ์นี้มีบทบาทในการปกครองอยุธยา และมีความสัมพันธ์ฉันเครือญาติกับเชื้อพระวงศ์สุโขทัย จนเกิดเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของการแต่งงานระหว่างสองฝ่ายนี้มาตลอดในสมัยอยุธยา อยุธยาละเอียดใน สุจิตต์ วงษ์เทศ. ชำระประวัติศาสตร์แคว้นสุโขทัย กรณีเมืองพิษณุโลก. อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๒ - ๑๐๗.

^{๑๒} บทบาททางการเมืองของสตรีในระบบครอบครัวและเครือญาติ จะได้ขยายความต่อไปในบทที่ ๖.

ไปแล้ว และนำไปสู่การก่อตั้งรัฐ ซึ่งประกอบด้วยเมืองศูนย์กลางสำคัญ ที่มีอำนาจทางการเมืองเหนือเมืองเล็กเมืองน้อยอื่นๆ เป็นจุดๆ มีการจัดระบบบริหารการเมืองการปกครองของแต่ละแห่ง ในด้านศิลปวัฒนธรรมนั้น ก็เกิด 'สกุลช่าง' ประจำเมือง หรือประจำรัฐขึ้น ตัวอย่างเมืองศูนย์กลางสำคัญเหล่านี้ เช่น ละโว้ สุโขทัย อโยธยา อโยธยา ในภาคกลาง เชียงกลาง ทริภุญชัย และเชียงใหม่ ในภาคเหนือ เป็นต้น^{๑๖}

ทวารวดีติดต่อกันสัมพันธ์กับศูนย์กลางชายฝั่งทะเลตรงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ซึ่งเอกสารจีน เรียกว่า อาณาจักรพูนาน^{๑๗} ชิดา สาระยา สรุปลงจากหลักฐานด้านโบราณคดีว่า ชุมชนโบราณของทวารวดีและอาณาจักรพูนาน เกิดขึ้นและมีอยู่ก่อนที่อารยธรรมอินเดียจะแพร่กระจายเข้ามาในภูมิภาคนี้ โดยตั้งอยู่ทองและพูนานต่างก็ได้ผ่านการปรับเปลี่ยนโครงสร้าง จากชุมชนหมู่บ้านขนาดใหญ่มาเป็นเมืองท่าชายฝั่ง

อุทอง เป็นชุมชนที่มีมาก่อนสมัยประวัติศาสตร์ จึงมีลักษณะเป็นสังคมชนเผ่า^{๑๘} ปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนอุทองและพูนาน เกิดการขยายตัวอย่างมากนั้น เกิดจากปัจจัยภายใน (localization) มิใช่จากปัจจัยภายนอก คือ การแผ่อิทธิพลของอินเดีย (Indianization) ในภูมิภาคนี้เท่านั้น

ปัจจัยภายใน ได้แก่ แรงผลักดันจากพ่อค้า นักเดินเรือ นักผจญภัยท้องถิ่นจากชุมชนชายฝั่งทะเลของทั้งสองอาณาจักร และชาวทะเลในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักเดินเรือเหล่านี้ เป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในระหว่างชาวบกและชาวทะเลในชุมชนต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขณะนั้น

ปัจจัยอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้รัฐ (ศรี) ทวารวดี และอาณาจักรพูนานขยายตัว ก็คือการขยายอิทธิพลด้านการค้าของจีนในทะเลจีนใต้ และความสนใจของจีนต่อชุมชนบ้านเมืองในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนล่าง จากฝั่งทะเลเวียดนามตลอดถึงอ่าวไทย ดินแดนแถบนี้อยู่ในเส้นทางขยายตัวของอาณาจักรทวนเจา ซึ่งเกิดร่วมสมัยกันกับทวารวดี^{๑๙}

^{๑๖} ชิดา สาระยา. รัฐโบราณ. อ่างแล้ว, หน้า ๘๑ - ๘๔.

^{๑๗} ชิดา สาระยา. (ศรี) ทวารวดี. อ่างแล้ว, หน้า ๒๑.

^{๑๘} ชิดา สาระยา. (ศรี) ทวารวดี. อ่างแล้ว, หน้า ๒๔.

^{๑๙} ชิดา สาระยา. (ศรี) ทวารวดี. อ่างแล้ว, หน้า ๘๙.

ต่อมาเมื่อชุมชนขยายตัวขึ้น เพราะการอพยพเคลื่อนย้ายของประชากร และการปะทะสังสรรค์กับโลกภายนอก ซึ่งอยู่พ้นขอบข่ายของเครือญาติเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้นำพื้นเมือง ตัดเดิมเกิดความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาอุดมการณ์หรือความเชื่อ ที่จะมาเป็นพลังสนับสนุนอำนาจและความชอบธรรมในการใช้อำนาจปกครองของตน และเกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดระเบียบทางสังคมที่เป็นระบบมากขึ้น การติดต่อสัมพันธ์กับอินเดียทำให้ผู้นำและหัวหน้า มองเห็นอุดมการณ์และความเชื่อ ซึ่งสามารถอ้างเป็นแหล่งที่มาของ “ลัทธิธรรม”^{๒๒} ในการปกครองของตนเองได้ ซึ่งแหล่งที่มาอันนี้ก็คือนำสอนทางศาสนาฮินดูและพุทธศาสนานั่นเอง

คำสอนเหล่านี้เป็นที่มาของการสถาปนาระบบกษัตริย์ตามกรอบของวัฒนธรรมฮินดูและพุทธศาสนา ซึ่งผู้นำชนพื้นเมืองของทวารวดี และรัฐไต - ลาว สมัยต่อมาได้เลือกรับและปรับให้เข้ากับชุมชนและท้องถิ่นของตน กระบวนการในการสังเคราะห์วัฒนธรรมทางการเมืองนี้ ทำให้เกิดวิวัฒนาการจากระบบการเมืองการปกครองที่แต่เดิมเป็นระบบการเมืองของผู้นำ (chiefdom) ซึ่งขึ้นอยู่กับอำนาจบารมีของปัจเจกบุคคลไปสู่ระบบกษัตริย์ (kingdom) เป็นการสถาปนาระบบความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ประชาชน และบรรดาเมืองต่างๆ ให้มีลักษณะที่เป็นทางการมากขึ้น มีการวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับผู้ที่จะมีอำนาจสืบสกุลต่อจากกษัตริย์ จึงแสดงให้เห็นว่าเกิดมีอำนาจรัฐอันมั่นคงที่ค่อยๆ เข้ามาแทนที่อำนาจเฉพาะตัวของผู้นำบ้างแล้ว^{๒๓}

ร่องรอยของระบบกษัตริย์ดังที่ได้กล่าวมานี้ ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกและหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบในแหล่งต่างๆ ตั้งแต่สมัยทวารวดี ประมวลสภาพรวมได้ว่า ในบริเวณที่เชื่อว่าเป็นรัฐ (ศรี) ทวารวดีในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๗ - ๘ มีผู้นำของชุมชนกลุ่มหนึ่งที่มีฐานะเป็น “เจ้าแห่งศรีทวารวดี” ดังปรากฏในเหรียญจารึกจำนวนมากที่ขุดพบในแหล่งต่างๆ ในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน ก็พบจารึกแผ่นทองแดงจากเมืองอุทอง

^{๒๒} นักวิชาการหลายท่านเรียกความชอบธรรมของอำนาจในการปกครองผู้อื่นนี้ว่า “ลัทธิธรรม” ลัทธิธรรม หมายถึงลักษณะพิเศษของผู้ใช้อำนาจปกครองนั้นๆ ลักษณะที่สำคัญได้แก่การสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษหรือบรรพสตรีที่เป็นกษัตริย์มาก่อน ดังเช่นการสืบเชื้อสายมาจากปู่เจ้าลาวจกซึ่งถือว่าเป็นบรรพกษัตริย์ของราชวงศ์ล้านนา หรือ ระบบจักรพรรดิจีน ที่ถือว่าเป็น “ไอรสแห่งสวรรค์” เป็นต้น.

^{๒๓} ธิดา สารยา, (ศรี) ทวารวดี, อ้างแล้ว, หน้า ๖๔ - ๖๕.

ฮินดู เนื่องจากเห็นว่าแก่นหลักของศาสนา^{๒๕}นี้ให้ความเคารพต่อพระผู้เป็นเจ้าและถือว่า กษัตริย์เป็นอวตารของพระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นจึงเป็นคำสอนที่ยกย่องเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่ประชาชนกลับเคารพเลื่อมใสในพุทธศาสนา ซึ่งมีคำสอนหลักว่าด้วยความเสมอภาคเท่าเทียมของมนุษย์ ดังนั้นในที่สุดกษัตริย์จึงเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาแต่ก็มีได้ละทิ้งศาสนาฮินดูโดยสิ้นเชิง ยังคงผสมผสานหลักกรรมและพิธีกรรมของทั้งสองศาสนาเข้าด้วยกัน

หลักทศพิธราชธรรมหรือหลักการปกครองของธรรมราชาเป็นคำสอนในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ซึ่งมีอิทธิพลต่อระบบกษัตริย์ของไทยอย่างลึกซึ้งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากระบบกษัตริย์ในสมัยในรัฐ (ศรี) ทวารวดี สุโขทัย ซึ่ง ธิดา สาระยา สรุปรว่าเป็นจุดเริ่มต้นทางประวัติศาสตร์ของรัฐ^{๒๖}ไต หรือรัฐพุทธ วัฒนธรรมพุทธศาสนาในหมู่ชนชาติไต ได้กลายเป็นแก่นหลักของอารยธรรมสยาม หรืออารยธรรมไทย^{๒๗} ซึ่งส่งผลต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และระบอบการเมืองการปกครองของไทยและเป็นมรดกตกทอดมาถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ตามคติ “ธรรมราชา” ในระบอบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐไทยปัจจุบัน

สถานการณ์ของผู้หญิงในยุคเริ่มต้น

ถึงแม้ว่าผู้เขียนจะเห็นด้วยกับการวิจารณ์ของ อานันท์ กาญจนพันธ์ ซึ่งสรุปว่าการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลัก จะวนเวียนอยู่แต่เฉพาะการต่อสู้รบพุ่ง ศิลปะ ประเพณีของชนชั้นปกครอง และไม่ค่อยจะกล่าวถึงวิถีชีวิตของสามัญชนเลย^{๒๘} แต่งานของผู้เขียนซึ่งจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลในลำดับรองของนักวิชาการหลากหลายสาขา ทำให้ตระหนักว่า การที่จะทำการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ตามความคาดหวังของ อานันท์ กาญจนพันธ์ นั้นไม่ใช่เป็นเรื่องที่จะทำได้ง่ายตาย

ดังนั้นงานเขียนนี้ก็ยังไม่สมบูรณ์ไปตามข้อวิจารณ์ของนักวิชาการท่านนี้อยู่เนื่องจากจำเป็นต้องนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับกษัตริย์ราชวงศ์ต่างๆ เหมือนกับนักวิชาการกระแสหลัก

^{๒๕} ธิดา สาระยา, อารยธรรมไทย, สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๗.

^{๒๖} อานันท์ กาญจนพันธ์, แรงงานในประวัติศาสตร์ล้านนา, ตีพิมพ์ใน พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา, อ่างแล้ว.

อิทธิพลศาสนาต่อรัฐทวารวดี - สุโขทัย

แต่เดิมนักวิชาการส่วนใหญ่ หรือที่เรียกว่า ‘กลุ่มกระแสหลัก’ จะมีความคิดที่ว่า กำเนิดและพัฒนาการของรัฐโบราณในเอเชีย รวมทั้งการเกิดชุมชนบ้านเมืองในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นผลมาจากการขยายตัวของอารยธรรมอินเดียในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการค้า การเผยแพร่ ศาสนา หรือการขยายอาณานิคม แนวคิดดังกล่าวเป็นการให้ความสำคัญต่อบัจจัยภายนอกโดยมิได้พิจารณาถึงศักยภาพพื้นฐาน ซึ่งเป็นปัจจัยภายในของแต่ละชุมชน

นอกจากนี้ยังเป็นการอธิบายพัฒนาการของชุมชนในลักษณะ “ก้าวกระโดด” โดยมองว่าทันทีที่เกิดการทะลักไหลของอารยธรรมอินเดีย ความเปลี่ยนแปลงอย่าง “ฉับพลัน” ก็เกิดขึ้นในทันทีทันใด ชุมชนที่เป็นสังคมบุพกาลอยู่ก็เกิดการก้าวกระโดดไปสู่ความเป็นรัฐอาณาจักรที่มีเอกภาพทางการเมือง ซึ่งมีสูตรสำเร็จอธิบายว่า เป็นรัฐที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล ประชากรก็เป็นชนเชื้อชาติบริสุทธิ์^{๒๙}

แนวคิดดังกล่าวนี้ ขัดแย้งกับหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งสรุปได้ว่า บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นั้น มีการตั้งถิ่นฐานของชนเผ่าต่างๆ มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ก่อนการเข้ามาของอารยธรรมอินเดีย เฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้น ได้พบร่องรอยของเมืองโบราณไม่น้อยกว่า ๖๑ แห่ง^{๓๐} เมื่อชุมชนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเริ่มติดต่อกับอินเดียนั้น ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นด้านสังคมและวัฒนธรรม ในระดับที่รวมตัวเป็นหมู่บ้านภายใต้หัวหน้าหรือผู้นำ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนได้พัฒนามาเป็นสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำในทางสังคมและเศรษฐกิจ ระหว่างผู้นำและบริวารแล้ว^{๓๑}

^{๒๙} สุเนตร ชุตินธรานนท์ ในความนำของ ธิดา สารยา, รัฐโบราณ, อ่างแล้ว, หน้า ๙ - ๑๐.

^{๓๐} ธิดา สารยา, รัฐโบราณ, อ่างแล้ว, หน้า ๕๗.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

๓. การใช้คุณไสย ในการทำลายล้างกำลังของฝ่ายตรงกันข้าม^{๓๔}

๔. รูปแบบที่เป็นรูปธรรม คือ การทำสงครามธรรมยุทธ์ เป็นเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานโบราณของไทยหลายเรื่อง ถึงการที่แคว้นหนึ่งยกไปรุกรานอีกแคว้นหนึ่ง และแคว้นที่ถูกรุกรานขอทำสงครามทางธรรม เพื่อมิให้ราษฎรต้องเดือดร้อน^{๓๕}

โดยสรุปกล่าวได้ว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนมนุษย์ในภูมิภาคนี้ เป็นภาพของการเคลื่อนไหวของมนุษย์ที่แตกต่างหลากหลายในเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ซึ่งต่อมาได้เกิดการผสมผสานทางเชื้อชาติและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ผู้คนในดินแดนเหล่านี้ จึงมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ โดยผ่านการแต่งงานระหว่างชนชั้นปกครองของแต่ละแห่ง ซึ่ง สุจิตต์ วงษ์เทศ สรุปว่า ความสัมพันธ์ลักษณะเครือญาติเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดสันติภาพในภูมิภาคนี้

ส่วนปัจจัยสำคัญของการขยายตัวของชุมชนเกิดจากแรงผลักดันทางเศรษฐกิจ ทั้งภายในชุมชนและการติดต่อค้าขายทางไกล ผ่านพ่อค้า นักเดินเรือ นักผจญภัยท้องถิ่น จากชุมชนชายฝั่งทะเลในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักเดินเรือเหล่านี้เป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ในระหว่างชาวบกและชาวทะเลในชุมชนต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้



^{๓๔} รายละเอียดโปรดดู พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย - อยุธา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕.

^{๓๕} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕

ภาค ๒

ระบบกฎหมายโบราณ
กับสถานภาพผู้หญิง

บทที่ ๔

ระบบกฎหมายของรัฐไทยสมัยโบราณ

ที่มาของกฎหมายในยุคโบราณ

ในแนวความคิดดั้งเดิมก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี ถือว่ากฎหมายเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็นกฎของสากลจักรวาลที่มีอยู่แล้ว มนุษย์มิได้เป็นผู้บัญญัติกฎหมายตามกระบวนการนิติบัญญัติที่เราคุ้นเคยในยุคปัจจุบัน

เมื่อกฎหมายไม่ได้ถูกบัญญัติขึ้น ประเด็นที่ว่ากฎหมายเกิดขึ้นได้อย่างไร และมีที่มาจากที่ใดนั้น แนวการอธิบายของ ร.แสงกาต์ นักประวัติศาสตร์กฎหมายชาวฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์กฎหมายในภูมิภาคนี้ จะลึกลับกันอยู่ในบทความเรื่อง “วิวัฒนาการแนวความคิดของกฎหมายในพม่าและสยาม” ร.แสงกาต์ กล่าวว่า ในภาษาสันสกฤตไม่มีถ้อยคำที่เทียบได้กับคำว่า ‘กฎหมาย’ ซึ่งหมายถึงหลักเกณฑ์ที่ถูกบัญญัติขึ้น และแม้จะมีคำว่า ‘ธรรมะ’ อยู่ในศาสนาฮินดู ก็ได้ให้ความหมายว่า กฎหมายกับธรรมะจะเป็นเรื่องเดียวกัน^๑ แต่ในคำสอนชั้นปริญญาโทวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย

^๑ ร.แสงกาต์, วิวัฒนาการแนวคิดของกฎหมายในพม่าและสยาม, แปลโดย วิระดา สมสวัสดิ์.

วิชากฎหมายจึงเป็นวิชาว่าด้วยธรรมะ อันเป็นวิชาที่สำแดงให้มนุษย์รู้สึกถึงหลักต่างๆ ซึ่งมนุษย์จะต้องใช้เป็นหลักค้ำหนึ่งถือตามความประพฤติของตน ถ้าหากว่าตนปรารถนาจะได้รับบุญกุศล และไม่ประสงค์จะก่อกรรมให้เกิดความระส่ำระสายแก่ระเบียบของโลก

ดังนั้นจึงเป็นอันว่า ‘คัมภีร์ธรรมศาสตร์’ ทำให้ตำรากฎหมายธรรมดาไม่ แต่เป็นคัมภีร์ซึ่งผู้ทรงบุญฤทธิ์ เป็นเจ้า หรือฤๅษีผู้มีฤทธิ์อำนาจสูงกว่าธรรมดา เป็นผู้แต่งตั้ง ผู้มีฤทธิ์เหล่านี้ โดยอาศัยความติดต่อกันระหว่างตนกับพระเจ้าองค์ต่างๆ ตนจึงได้รับความตกลงบรรดาลใจให้รู้ถึงกฎ ซึ่งจะพึงใช้เป็นทางทำให้ความเป็นระเบียบเรียบร้อยมีขึ้นในระหว่างมนุษย์

โดยเหตุนี้ ข้อบังคับที่มีอยู่ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ จึงใช้บังคับได้ไม่แต่เฉพาะบุคคล ซึ่งมีหน้าที่อำนวยความสะดวกกรรมเท่านั้น แต่ยอมใช้ได้แก่กษัตริย์ ผู้ซึ่งมีหน้าที่สำคัญที่จะต้องรักษาระเบียบเรียบร้อยให้ดำรงอยู่ในระหว่างพลเมือง เพื่อปฏิบัติหน้าที่เช่นนี้ กษัตริย์จึงต้องคำนึงถือเอาตามหลักที่วางไว้ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์”^๔

ร.แสงกาต์ เปรียบเทียบให้เห็นว่า ความคิดเกี่ยวกับกฎหมายในฐานะกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น เปรียบได้กับแนวคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติ (Jus nature หรือ Jus naturale) ในกฎหมายโรมัน ซึ่งหมายถึง “กฎเกณฑ์จำนวนหนึ่ง ที่ได้มาจากกฎอันประเสริฐและแน่แท้ ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานตลอดกาลของความยุติธรรมของมนุษยชาติ”

อย่างไรก็ตาม มีข้อแตกต่างกันอยู่ตรงที่ว่าหลักกฎหมายธรรมชาติของโรมัน มิใช่กฎที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นหลักที่ยึดถือในจิตใจของประชาชน

ในขณะที่หลักกฎหมายธรรมชาติของอินเดีย ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในคัมภีร์ที่ชื่อว่า ‘พระธรรมศาสตร์’ และในวรรณกรรมที่มีอยู่อย่างมากมายมหาศาล ซึ่งมีรากเหง้ามาจากคัมภีร์ดังกล่าวนี้เอง^๕ แนวคิดเกี่ยวกับธรรมะและกฎหมายของอินเดียนี้ ได้แผ่ขยายไปในดินแดนทุกหนทุกแห่งที่รับอารยธรรมอินเดีย ดินแดนในแถบอินโดจีน

^๔ ร.แสงกาต์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑, อ่างแก้ว, หน้า ๔๒.

^๕ ร.แสงกาต์, วิวัฒนาการแนวคิดของกฎหมายในพม่าและสยาม, แปลโดย วิระดา สมสวัสดิ์, อ่างแก้ว, หน้า ๓.

สร้างหลักเกณฑ์ใช้บังคับขึ้นในลักษณะทั่วไป มิใช่เป็นรายการณีเหมือนที่เคยเป็นมา ซึ่งหลักเกณฑ์ที่คิดค้นขึ้นเหล่านี้ ก็คือกฎหมายนั่นเอง^๗

นักวิชาการนิติศาสตร์ในยุคปัจจุบัน ก็ถือตามแนวความคิดนี้ของ ร. แลงการ์ด โดยได้แสดงให้เห็นว่า การที่จะเข้าใจกฎหมายอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง จะต้องมองกฎหมายในลักษณะที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง กฎหมายเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคม จึงต้องอธิบายวิวัฒนาการของกฎหมาย ควบคู่กันกับวิวัฒนาการทางสังคม วิวัฒนาการของกฎหมายมีอยู่ ๓ ยุค ปรากฏออกมาในกฎหมาย ๓ รูปแบบ ได้แก่

ยุคที่ ๑ คือ กฎหมายจารีตประเพณี หรือกฎหมายของชาวบ้าน ซึ่งมีรากฐานมาจากศีลธรรมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมา เป็นเรื่องให้เห็นได้ง่ายๆ ไม่ซับซ้อน

ยุคที่ ๒ คือ ยุคหลักกฎหมาย ซึ่งเป็นหลักกฎหมายที่นักกฎหมายปรุงแต่งขึ้น โดยใช้หลักเหตุผลทางศีลธรรม (moral reason) ประกอบกับหลักเหตุผลของเรื่อง (nature of things) สร้างหลักเกณฑ์ของกฎหมายในเรื่องต่างๆ เพื่อปรับใช้เมื่อเกิดข้อเท็จจริงที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน

ยุคที่ ๓ คือ ยุคกฎหมายเทคนิค หรือ ยุคนิติบัญญัติ ซึ่งรัฐาธิปัตย์มีความจำเป็นที่จะต้องบัญญัติหลักเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมา เพื่อใช้บังคับในสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น^๘

งานเขียนนี้จะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการโดยสังเขปของระบบกฎหมายไทย ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพทางกฎหมาย การเมือง การปกครองที่เกี่ยวกับผู้หญิง ซึ่งมีมาโดยลำดับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

^๗ ร. แลงการ์ด, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑**, อ่างแล้ว, หน้า ๑ - ๓.

^๘ ปรีดี เกษมทรัพย์, **กฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป**, โครงการตำราและเอกสารประกอบคำสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (๒๕๒๖) หน้า ๙ - ๑๑. สมยศ เชื้อไทย, **คำอธิบายวิชาการกฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป ๑**, วิญญูชน, ๒๕๔๐ หน้า ๔๒ - ๕๔.

พัฒนาการของกฎหมาย ๓ ระยะนี้ เรียกว่าทฤษฎีกฎหมายสามชั้น ผู้สนใจรายละเอียดเพิ่มเติมดูได้จาก สมยศ เชื้อไทย, **ทฤษฎีกฎหมายสามชั้นของ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์และแสวง บุญเฉลิมวิภาส, ปรีดี เกษมทรัพย์ "ทฤษฎีกฎหมายสามชั้น มองในแง่กฎหมายอาญา"**, **นิติปรัชญา**, โครงการตำราและเอกสารประกอบคำสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๓๕๕ - ๓๗๕.

ไปในคราวเสียดูให้แก่พม่าครั้งที่สองในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

แต่ ร.แลงกัต ได้ชี้ให้เห็นช่องทาง ในการที่จะศึกษาค้นคว้ากฎหมายจารีตประเพณีของไทยว่า จะต้องเปรียบเทียบกับชุมชนเชื้อชาติไทยที่อาศัยอยู่ในประเทศอินโดจีน เช่น ในตังเกี๋ยเหนือ ร.แลงกัต ให้เหตุผลว่า ชุมชนเชื้อชาติไทยเหล่านี้ล้าหลังกว่าคนไทยในประเทศไทยมาก จึงยังคงรักษาจารีตประเพณี ซึ่งอาจสืบย้อนหลังไปถึงสมัยก่อนเวลาที่ชนชาติไทยดั้งเดิมต้องแตกแยกพลัดพรากจากกันได้^{๑๒}

อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาที่ ร.แลงกัต เขียนตำราเล่มนี้ ก็เนิ่นนานมามากและมีเหตุการณ์สำคัญหลายอย่างที่เกิดขึ้น อาทิ สงครามในดินแดนแถบนี้ ซึ่งเกิดขึ้นติดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ซึ่งย่อมต้องส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชนชาติไทยในดินแดนดังกล่าว จนอาจทำให้ไม่สามารถสืบสาวถึงเค้าเงื่อนเดิมได้ อย่างไรก็ตาม ข้อคิดของ ร.แลงกัต ก็เป็นแนวทางที่จะใช้ศึกษา ถึงกฎหมายจารีตประเพณีดั้งเดิมจากชนชาติไทย ซึ่งยังไม่ถูกรอบงำ หรือได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอื่นๆ แต่เพียงส่วนน้อย ซึ่งอาจจะยังหลงเหลืออยู่ในโลกปัจจุบัน ทั้งที่อยู่ในประเทศไทย และถิ่นต่างๆ ที่นักวิชาการต่างประเทศ เช่น วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ อ้างว่าได้พบเห็นคนไทยมา

ความหวังของการที่จะได้ศึกษากฎหมายจารีตประเพณีดั้งเดิมของชนชาติไทยไม่ถึงกับหมดไปเสียเลยทีเดียว เพราะมักจะมีงานเขียนเกี่ยวกับชีวิตของคนไต้ที่อาศัยอยู่นอกประเทศไทยอยู่เป็นระยะๆ ตัวอย่างเช่น มีรายงานข่าวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวไทดำ ซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองแกงหรือเมืองเบียนเตียนฟูและเมืองอื่นๆ ในประเทศเวียดนาม สรุปว่า ‘ชาวไท’ เหล่านี้ยังนับถือผีอยู่ โดยที่ยังมิได้รับอิทธิพลจากศาสนาใดๆ แม้แต่ในประเทศไทยก็ยังมีกลุ่มคนที่เรียกว่า ‘ไทยโซ่ง’ หรือ ‘ไทยทรงดำ’ ซึ่งน่าจะเป็นเผ่าเดียวกันกับ ‘ไทดำ’ ที่ยังอาศัยอยู่ในจังหวัดเพชรบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี^{๑๓} นอกจากนี้ยังมี

^{๑๒} ร.แลงกัต, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๓๓.

^{๑๓} ธีระภาพ โลหิตกุล ในนิตยสาร The Earth 2000, หน้า ๖๐ - ๗๖ และดู กรรณิการ์ แก้วกลลิกิจ “จิตรกรรมชีวิตลาวโซ่ง ชาวไททรงดำ พิษณุโลก” หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน วันอังคารที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๐, หน้า ๓๔.

ระเบียบกฎหมายเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวไทนอกประเทศไทย ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจกฎหมายจารีตประเพณีของไทยยังสามารถศึกษาได้จากโครงการวิจัย “ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท”

ดินแดนแถบนี้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ ซึ่งเชื่อกันว่า ผู้คนในดินแดนนี้ คือ ไทยพม่า และกัมพูชา ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาแบบหินยานผ่านมอญ

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พ่อขุนรามคำแหงได้สถาปนาพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ขึ้น เป็นศาสนาประจำรัฐ^{๑๕} พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งได้มีการลงความเห็นกันว่า เจริญรุ่งเรืองอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และเสื่อมสลายลงในพุทธศตวรรษที่ ๑๗^{๑๖}

อิทธิพลที่สำคัญ ได้แก่ อิทธิพลด้านระบอบการเมืองการปกครอง และระบบกษัตริย์ของชนชาติไทย^{๑๗} และถ้าข้อสรุปที่ว่า ชนชาติไทยเคยอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีนตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้าเป็นที่ยอมรับ ก็แสดงว่าชนชาติไทยได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว และเป็นการรับมาจากอินเดียโดยตรง นอกจากพุทธศาสนาแล้ว ดินแดนแถบนี้ยังได้รับอิทธิพลของศาสนาฮินดูอีกด้วย

คัมภีร์พระธรรมสังคัมนี้แม่มอญจะรับมาจากฮินดูแต่ก็เรียบเรียงขึ้นใหม่บางส่วน โดยสำนักนิติตาสตวรรษพุทธศาสนิกสำนักหนึ่ง ในอาณาจักรรามัญเทศ (Rammanadesa) หรือพะโค อาณาจักรนี้เป็นอาณาจักรของชาวมอญ ซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ ๗ ในดินแดนที่เป็นประเทศพม่าในปัจจุบัน

นอกเหนือจากรามัญเทศแล้ว ร.แลงการ์ด สรุปว่า มอญยังเป็นผู้ก่อตั้งอาณาจักรทวารวดี และอาณาจักรทริภุญไชย ซึ่งทั้งสองอาณาจักรนี้ คือดินแดนภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน^{๑๘}

คัมภีร์พระธรรมสังคัมเล่มแรก เรียบเรียงขึ้นโดยพระเถระธรรมวิลาส ในปี พ.ศ. ๑๗๑๗ อีกฉบับหนึ่ง พระเจ้าวาเรอ หรือ พระเจ้าฟ้ารั่ว กษัตริย์พุกาม ได้โปรดให้แต่งขึ้นเพื่อใช้เป็นกฎเกณฑ์สำหรับการศาล คัมภีร์นี้เรียบเรียงเป็นภาษาบาลีโดยเทียบเคียงจาก

^{๑๕} ชิตา สารยา. รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ. โรงพิมพ์ด้านสุทธการพิมพ์, ๒๕๓๗, หน้า ๒๗ - ๒๘.

^{๑๖} ดู คำนำเสนอของ ศรัศิกดิ์ วัลลิโกดม ใน ชิตา สารยา. (ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๒, หน้า ๑ - ๒.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๘ - ๒๔๔.

^{๑๘} ร.แลงการ์ด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑, หน้า ๓๓ - ๓๖ และ ร.แลงการ์ด, "วิวัฒนาการแนวคิดของกฎหมายในพม่าและสยาม", แปลโดย วิระดา สมสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๕.

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นของดั้งเดิมของอินเดียนั้น มีเนื้อหาซึ่งบรรยายถึงอุดมคติของศาสนาพราหมณ์และในอินเดีย มีคติความเชื่อว่า การศึกษาคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้น จะต้องเป็นการศึกษาต่อเนื่องจากคัมภีร์พระเวทย์ ส่วนคัมภีร์ธรรมสัทธัมม์นั้นเป็นผลผลิตซึ่งเกิดขึ้นจากพระบรมราชโองการของกษัตริย์ ซึ่งเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ผู้แต่งก็เป็นพระสงฆ์ในพุทธศาสนาและเป็นการแต่งเพื่อใช้เป็นหลักในการปกครองพุทธศาสนิกชน ดังนั้น จึงได้มีการดัดแปลงเนื้อหาของคัมภีร์บางส่วนให้ เป็นไปตามคติความเชื่อของพุทธศาสนา

ในคัมภีร์ดังกล่าวนี้ ได้ตัดส่วนต่างๆ ที่เป็นของศาสนาพราหมณ์ทิ้งไปหมด และรับมาเฉพาะส่วนที่เป็นกฎหมายเท่านั้น การดัดแปลงดังกล่าวทำให้คัมภีร์ธรรมสัทธัมม์เกิดพัฒนาการขึ้นมาอีกขั้นตอนหนึ่ง กล่าวคือ ได้ตัดฐานทางศาสนาออกไป และทำให้กลายเป็นประมวลกฎหมายของฆราวาสอย่างสมบูรณ์^{๒๓} อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคัมภีร์ธรรมสัทธัมม์ของพม่ากับของไทยแล้ว ร.แลงกาท์ เห็นว่า ไทยมีลักษณะเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์มากกว่า เพราะไม่มีอิทธิพลของศาสนาและไม่มีความเห็นในเชิงอรรถาธิบายปรากฏอยู่^{๒๔}

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมสัทธัมม์ ที่เห็นได้อย่างชัดเจน ได้แก่ ตำนานเรื่องที่มาของหลักกฎหมายในพระคัมภีร์ โดยผู้แต่งได้ตัดส่วนที่เกี่ยวกับกำเนิดของโลก ตามคติของศาสนาพราหมณ์ออก แล้วแต่งเป็นตำนานใหม่ โดยหยิบยืมตำนานจากพระไตรปิฎกมาใส่แทน

สรุปโดยย่อได้ว่า ผู้ที่ค้นพบบทบัญญัติของกฎหมายในพระคัมภีร์เป็นราชบุโรหิตของพระเจ้ามหาสมมุติราช ซึ่งมีชื่อว่า “มธุ” บทบัญญัตินี้เป็นกฎเกณฑ์ของจักรวาล ซึ่งทุกคนแม้แต่พระมหากษัตริย์ ก็ยังต้องยึดถือและให้ความเคารพ และมีคติว่าพระเจ้ามหาสมมุติราช นี้ ทรงเป็นพระโพธิสัตว์องค์ที่ชาวโลกยุคดั้งเดิม ได้อัญเชิญให้เป็นผู้ปกครอง การปกครองต้องเป็นการปกครองโดยธรรมะ อันเป็นที่มาของแนวคิด “ธรรมราชา”

นอกจากนี้ คัมภีร์ธรรมสัทธัมม์ยังได้ตัดบทบัญญัติทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และประเพณีของศาสนาพราหมณ์ออก คงเหลือแต่เนื้อความที่เป็นหลักกฎหมายเท่านั้น ดังนั้น

^{๒๓} ร.แลงกาท์, “วิวัฒนาการแนวคิดของกฎหมายในพม่าและสยาม”, แปลโดย วิระดา สมสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓.

^{๒๔} ร.แลงกาท์, เรื่องเดียวกัน.

วิธีการดังกล่าวนี้ ทำให้ ร.แสงกาด์ เห็นว่าระบบกฎหมายของไทยมีพัฒนาการที่ก้าวหน้าไปอีกขั้นหนึ่งเมื่อเทียบกับระบบกฎหมายของพม่า โดยไทยได้นำหลักการในพระบรมราชโองการ หรือพระบรมราชวินิจฉัยของกษัตริย์ มายกวางให้เป็นกฎหมายรายมาตราโดยให้มีแต่หลักกฎหมาย โดยไม่ต้องมีอรรถาธิบายที่ยืดยาวเหมือนกับกรณีของพม่า

การดำเนินการในลักษณะนี้ อาจทำให้เห็นไปได้ว่า ได้ละทิ้งแนวความคิดดั้งเดิมที่เชื่อว่ากษัตริย์ไม่มีอำนาจออกกฎหมายด้วยพระองค์เอง ซึ่งก็สามารถอธิบายได้ว่า การดำเนินการดังกล่าวนี้ ถือว่าไม่ขัดกับแนวความคิดดั้งเดิม เพราะกษัตริย์ไม่ได้บัญญัติกฎหมายขึ้นใหม่โดยปราศจากรากฐานหรือกฎเกณฑ์ เพราะหลักกฎหมายทั้งหมดที่เขียนขึ้นก็โดยอาศัยอำนาจพื้นฐาน และอยู่ในขอบเขตของธรรมสัจธรรมทั้งสิ้น

ด้วยกระบวนการนำคำวินิจฉัยและพระบรมราชโองการของกษัตริย์ ไปบัญญัติรวมไว้กับ “ธรรมศาสตร์” หรือ “ธรรมสัจธรรม” นี้ทำให้กระบวนการร่างกฎหมายของไทย หรือประมวลกฎหมายขนานแท้ของสยาม รุดหน้าไปก่อนอาณาจักรอื่นในยุคเดียวกัน^{๒๗}

ผู้เขียนมีความเห็นว่า ความเจริญก้าวหน้าในงานนิติบัญญัติตามความเห็นของ ร.แสงกาด์ อาจเป็นเรื่องที่น่าภาคภูมิใจ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างปัญหาอันใหญ่หลวงขึ้นใหม่ กล่าวคือเป็นจุดเริ่มต้นของการแยกกฎหมายออกจากระบบศีลธรรมของชุมชน และได้นำไปสู่ปัญหาปัจจุบันับประการ

ร.แสงกาด์ ให้คำอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมาย ซึ่งถือว่าเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ของสากลจักรวาล และอำนาจในการปกครองแผ่นดินของกษัตริย์ ไว้อย่างน่าสนใจว่า ทั้งสองปัจจัยนี้ต้องเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ถ้ามีแต่ระเบียบกฎเกณฑ์โดยปราศจากอำนาจบังคับของพระมหากษัตริย์ ระเบียบนั้นก็อาจไร้ผลในทางปฏิบัติ แต่กษัตริย์ก็ต้องอาศัยระเบียบหลักเกณฑ์ ซึ่งกล่าวอ้างว่ามีรากฐานมาจากธรรมสัจธรรม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความชอบธรรมของอำนาจในการปกครองประเทศ ถ้ากษัตริย์องค์ใดมีอำนาจมากก็จะทำให้เกิดการยอมรับว่าพระบรมราชวินิจฉัยหรือพระบรมราชโองการของพระองค์ ตั้งอยู่บนพื้นฐานหรืออยู่ในกรอบของคัมภีร์ธรรมสัจธรรม

^{๒๗} ร.แสงกาด์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐ - ๒๑.

กล่าวโดยสรุป วรรณกรรมราชสัทธัม ซึ่งวางอยู่บนหลักธรรมในพุทธศาสนา น่าจะต้องมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวมอญและพม่าเป็นอย่างมาก ส่วนในประเทศไทยนั้น ราชศาสตร์ หมายถึง พระบรมราชโองการ หรือพระบรมราชวินิจฉัยของกษัตริย์ในคดีต่างๆ เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม น่าที่จะได้มีการสำรวจว่า ในประเทศไทยจะมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตีความกฎหมายอยู่หรือไม่ และวรรณกรรมเหล่านี้ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชนอย่างไร วรรณกรรมลักษณะนี้เท่าที่เห็นน่าจะ ได้แก่ นิทานชาดก ทั้งในรูปงานเขียน (ที่เป็นลายลักษณ์อักษรและภาพวาด) และการเทศนาสั่งสอนของพระสงฆ์ ซึ่งจะมีอิทธิพลอย่างสำคัญในการจัดวางระเบียบทางสังคม และกล่อมเกลาจิตใจของประชาชนให้ยอมรับในระเบียบกฎเกณฑ์นั้นๆ

อิทธิพลของนิทานชาดกในสมัยนั้น หรือแม้แต่ปัจจุบันในบางพื้นที่ อาจจะมีมากกว่ากฎหมายที่เป็นแบบแผนของรัฐเสียอีกก็ได้ เพราะใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่า และมีมาตรการตรวจสอบและการควบคุมภายในชุมชน ซึ่งมาตรการทางสังคมเหล่านี้ น่าจะมีประสิทธิภาพมากกว่ากลไกของรัฐ ซึ่งอยู่ในระยะเริ่มต้นก่อร่างสร้างตัว^{๓๑}

พระไตรปิฎก ธรรมสัทธัม และสถานภาพสตรี

ในประเทศไทยมานั้น หลักธรรมในพระไตรปิฎก ได้ถูกหยิบยกมาเป็นบรรทัดฐานหรือแนวทางในการกำหนด ในกรณีที่ธรรมสัทธัมไม่ได้บัญญัติไว้ หรือบัญญัติไว้ไม่ชัดเจน ปรากฏการณ์เช่นว่านี้ จะยิ่งเด่นชัดขึ้นในสมัยพระเจ้าอลองพญา หลักธรรมเหล่านี้จะปรากฏในวรรณกรรมประเภทราชสัทธัม ซึ่งผู้ประพันธ์จะมีอิสระมากกว่าผู้ประพันธ์ธรรมสัทธัม

ตัวอย่างเช่น กรณีที่แกงซา (Kaingsa) อำมาตย์ของพระเจ้าสะลุน (Thaluh) ได้ประพันธ์ไว้ในหนังสือ “มหाराชสัทธัม” โดยผู้ประพันธ์ซึ่งใช้ชื่อว่า “มณู” ได้ตอบคำถาม

^{๓๑} รายละเอียดโปรดดู Karnvipa Bunsue. Buddhism and Gender Bias : An Analysis of JATAKA Tale. แปลเป็นไทยชื่อ พุทธศาสนากับอคติทางเพศ : บทวิเคราะห์นิทานชาดก โดย พัชรีย์ จันรัตน์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาสตรีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อยู่ระหว่างดำเนินการ)

ผู้ที่มีหน้าที่ในการใช้คัมภีร์ธรรมศาสตร์อีกกลุ่มหนึ่ง คือ ลูกขุน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพราหมณ์^{๓๓} ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า อำนาจของฝ่ายอาณาจักรซึ่งประกอบไปด้วยอำนาจในการปกครองบริหารบ้านเมือง และอำนาจในการสร้างหลักเกณฑ์ของกฎหมาย ซึ่งแม้จะอ้างว่าอยู่ในกรอบของธรรมศาสตร์ที่มีความเชื่อพื้นฐานว่ายุติธรรมแล้ว และอำนาจของฝ่ายศาสนจักรแล้วแต่อยู่ในมือและในการครอบครองของเพศชายทั้งสิ้น เพศชายเป็นผู้ยึดกุมที่มาและกลไกของอำนาจทั้งสองด้านนี้ไว้หมดในลักษณะผูกขาด ในขณะที่เพศหญิงไม่มีหนทางที่จะเข้าถึงศูนย์กลางแห่งอำนาจทั้งสองนี้ด้วยตนเองโดยตรงได้เลย

ประเด็นที่น่าพิจารณา ได้แก่ เจตคติของกษัตริย์ พระภิกษุสงฆ์ และพราหมณ์ ซึ่งเป็นเพศชายทั้งหมดนี้ จะมีส่วนครอบงำในความคิด และการตีความกฎหมายหรือไม่ โดยที่เนื้อหาของหลายส่วนของกฎหมายก็มีอคติต่อเพศหญิงเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว อย่างเช่นกรณีหลักการที่ว่า มารดาจะต้องให้กำเนิดบุตรชายเท่านั้น มิฉะนั้นจะถูกฆ่า ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ตลอดจนหลักกฎหมายโบราณของไทยซึ่งจะยกมากล่าวต่อไป

ประเด็นที่น่าสนใจ ได้แก่ มีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงไร ที่ชายเหล่านี้จะแต่งเติมเสริมแต่ง “กฎของสากลจักรวาล” ให้เอื้อต่อการผูกขาดและยึดกุมอำนาจของชายตลอดไป จนเกิดการหล่อหลอมระบบที่ถือว่า ชายเป็นศูนย์กลางของความสำคัญ และศูนย์กลางของความสนใจ ที่เรียกว่า “ระบบชายเป็นใหญ่” หรือ “ระบบปิตาธิปไตย” (patriarchy)

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์หลายสังคม ไม่ว่าจะเป็นตะวันตกหรือตะวันออก จะมีความสอดคล้องตอกันว่า ถึงแม้หญิงจะมีบทบาททางเศรษฐกิจในการหาเลี้ยงครอบครัว ทั้งโดยการทำงานที่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินหรืองานที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของหญิงในงานของครอบครัว ซึ่งแทบจะทั้งหมดจะไม่ได้รับค่าตอบแทนเป็นเงิน แต่หญิงก็ไม่มีช่องทางที่จะเข้าถึงสถาบันที่ยึดกุมอำนาจในการเมืองการปกครองและไม่สามารถยึดกุมกลไกที่มีบทบาทในการสร้างอุดมการณ์ ค่านิยม ความเชื่อ และศรัทธาได้

สถาบันทั้งสองนี้ ได้แก่ สถาบันด้านการเมืองการปกครองของฝ่ายอาณาจักร ซึ่งยึดกุมอำนาจทางการเมืองการปกครอง ซึ่งรวมไปถึงอำนาจในการออกระเบียบกฎ

^{๓๓} ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ, **ประวัติศาสตร์ไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๗๐.

ตัวอย่างเช่น ในพระราชกำหนดใหม่ข้อ ๓๗ ซึ่งออกในปีแรกของรัชกาลที่ ๑ ของ สมัยรัตนโกสินทร์ (ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๓๒๕) ได้ให้สิทธิแก่สามี ในการที่จะฆ่าชายชู้และภริยาด้วยมือของตนเอง โดยให้ตระลาการส่งตัวชายชู้และหญิงภรรยา ซึ่งตระลาการได้พิจารณาแล้ว เชื่อว่าได้ทำชู้กันจริงให้แก่สามี และให้ตระลาการเป็นพยาน ในการที่สามีจะทำการประหารคนทั้งคู่ด้วย

พระราชกำหนดนี้ ออกมาแก้ไขหลักกฎหมายที่มีอยู่เดิม ซึ่งให้สิทธิแก่สามีใน การฆ่าภรรยาและชายชู้ ภายใต้เงื่อนไขและขอบเขตที่จำกัดกว่าพระราชกำหนดใหม่ข้อ ที่ ๓๗ นี้ เงื่อนไขที่สำคัญที่สุด คือ สามีต้องฆ่าในขณะที่เห็นว่ากำลังทำชู้กันต่อหน้าต่อตา จนไม่สามารถที่จะอดทนได้ จึงเห็นได้ว่าพระราชกำหนดใหม่ข้อ ๓๗ นี้ เป็นการรับรอง สิทธิของสามีอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด

ในพระราชปราชญ์ของรัชกาลที่ ๑ ในเรื่องการออกกฎหมายใหม่นี้ มีสาระสำคัญ ว่า การล่วงประเวณีภรรยาของผู้อื่นนี้ เป็น “อุกฤษโทษ” ซึ่งเมื่อชายชู้ตายไปแล้ว จะ ไปใช้โทษทัณฑ์ในที่ต่างๆ ได้แก่ ต้องตกอยู่ในนรกที่เรียกว่า “โลหะกุมภินะรก” หกหมื่น ปี หลังจากนั้นก็จะมาทนทุกข์เวทนาอยู่ใน “อุสุทนะรก” ถูกหนามตั้งจิ้ง และหอกของ “นายนิยบาล” ทิ่มแทง และถูกแรงการุณกันจิตตี เมื่อหมดกรรมแล้วถึงจะได้ไปเกิดเป็น มนุษย์ โดยจะต้องเกิดเป็นหญิงห้าร้อยชาติ กระทบห้าร้อยชาติและเป็นสัตว์ที่ถูกเขาต้อน อีกห้าร้อยชาติ^{๓๔}

การที่กำหนดว่าจะต้องเกิดเป็นหญิงห้าร้อยชาตินี้ เนื่องด้วยเหตุผลใด ถือว่าการ เกิดเป็นหญิงเป็นชาติภพที่ต่ำต้อย หรือการเกิดเป็นหญิงในสังคมโบราณนั้น จะต้อง เผชิญปัญหาและอุปสรรคต่างๆ นานา จนอุปมาได้ว่าเหมือนกับเป็นการตกนรกทั้งเป็น กระนั้นหรือ

แนวคิดในทางกฎหมายที่อ้างว่ามีรากฐานจากคำสอนในศาสนาเหล่านี้ ย่อมส่งผล ต่อการก่อรูปการณจิตสำนึกและอุดมการณ์ ซึ่งนำไปสู่การให้คุณค่า “ความเป็นเพศหญิง” หรือ “ความเป็นเพศชาย” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

^{๓๔} พระราชกำหนดใหม่ ๓๗, ตีพิมพ์ใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๑๖**, พิมพ์ ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง จัดพิมพ์ใหม่โดย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สมัยนายปรีชา สุวรรณทัต ดำรงตำแหน่งคณบดี, หน้า ๔๓๖ - ๔๓๘. ต่อไปจะอ้างว่า ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๑๖.

มาจากความคลี่คลายของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบในระยะเวลาต่อมา

ข้อสันนิษฐานของ ร.เลงกาทต์ สอดคล้องกับข้อสรุปของ ธิดา สาระยา ในงานเขียนเรื่อง “(ศรี) ทวาราวดี” ที่ว่าชนชาติไทยเป็นชนชาติหนึ่ง ในบรรดาหลายชนชาติซึ่งอาศัยอยู่ในอาณาจักรทวารวดี นอกจากชนชาติไทยแล้ว ยังมีชนชาติมอญและชนชาติอื่นๆ ที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรแห่งนี้ด้วย และในอาณาจักรทวารวดีนั้น พุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นกลไกสำคัญ ที่ก่อให้เกิดการประสมประสานระหว่างเชื้อชาติที่แตกต่างหลากหลาย จนเกิดเป็นเชื้อชาติผสมที่เป็น “ชาวทวารวดี” อนึ่ง หลักธรรมทางพุทธศาสนา ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความคิดในเรื่องกฎเกณฑ์ของจักรวาลหรือธรรมะ ซึ่งเป็นที่มาของแนวคิดทางกฎหมายของไทยได้รับอิทธิพลมา ดังที่ได้กล่าวแล้ว

ความเห็นที่ยังไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่าง ร.เลงกาทต์ และ ธิดา สาระยา ในขณะนั้น คือ ใครเป็นใหญ่ในอาณาจักรทวารวดี ร.เลงกาทต์ เห็นว่า มอญเป็นผู้สร้างอาณาจักรทวารวดี และต่อมาตกไปอยู่ในอำนาจของเขมร ในขณะที่ ธิดา สาระยา เห็นไปอีกแนวหนึ่ง

นอกเหนือจากข้อสันนิษฐานที่กล่าวมานี้ ยังมีหลักฐานการรับเอาคัมภีร์พระธรรมลัทธิมสังข์ระบบกฎหมายไทยในที่อื่นๆ อีก เช่น ศิลจารึกที่ขุดพบ ณ วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นคำจารึกกฎหมายลักษณะโจร ในศิลจารึกได้ระบุคำว่า “ธรรมศาสตร์” และ “ราชศาสตร์” ไว้^{๓๘}

หลักฐานอื่นๆ ได้แก่ กฎหมายพญามังรายแห่งอาณาจักรล้านนา ซึ่งน่าจะเป็นกฎหมายที่ใช้ในอาณาจักรล้านนา ก่อนที่พระเจ้ามังรายจะทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๑๘๓๙ ต้นแบบของกฎหมายพญามังรายนี้ คือ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์

นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์พระธรรมศาสตร์โบราณ ซึ่งเป็นกฎหมายเก่าของลาว มีผู้สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๒๐๓ ซึ่งคัมภีร์นี้ ลาวคงจะได้รับต้นฉบับไปจากกษัตริย์ของอาณาจักรล้านนา กฎหมายทั้งสองฉบับนี้ต่างมีต้นกำเนิดมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และคัมภีร์พระธรรมลัทธิมสังข์ทั้งสิ้น^{๓๙}

^{๓๘} พัทธินันท์ เปี่ยมลสมบุรณ์, การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

^{๓๙} ประเสริฐ ณ นคร, คำนิยมของ ประเสริฐ ณ นคร ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ๒๕๒๙.

ชัดเจนว่า ได้รับอิทธิพลจาก ๒ สาย คือ สายศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นอิทธิพลโดยทางอ้อม และสายพุทธศาสนา ซึ่งเป็นอิทธิพลในทางตรง

ประเด็นที่น่าศึกษา คือ อารยธรรมใดมีบทบาท ในการกำหนดสถานภาพของ ผู้หญิงมากกว่ากันและในด้านใดบ้าง เป็นที่ทราบกันดีว่า อารยธรรมฮินดูนั้นมีระบบ วรณะ ในขณะที่พุทธศาสนาซึ่งเกิดขึ้นในภายหลัง ได้เผยแพร่ความเชื่อและคำสอนที่ว่า ชาติวรรณะมิใช่ปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม มนุษย์ทุกคนไม่ว่าชายหรือหญิง มีโอกาสและความเสมอภาคที่จะบรรลุธรรมซึ่งเกิดจากการปฏิบัติของตนเอง^{๔๔}

นอกจากอิทธิพลของพุทธและพราหมณ์แล้ว ไทยก็ยังน่าจะ ได้รับอิทธิพลจากแหล่ง อื่นอันเป็นผลมาจากการปะทะสังสรรค์กันอย่างสืบเนื่องยาวนาน ผ่านความสัมพันธ์ทาง ด้านการเมือง การค้า และการแต่งงาน หนึ่งในแหล่งอารยธรรมดังกล่าวนี้ น่าจะได้แก่ อิทธิพลของจีน เป็นต้น

ในการรับอารยธรรมจากภายนอกนั้น คงจะต้องคำนึงถึงประเด็นที่ ธิดา สารยา ให้ข้อสังเกตไว้ว่า มิใช่เป็นเรื่องของการรับจากภายนอกโดยสิ้นเชิง และไม่ใช่ว่าเป็นการรับ ทั้งหมด แต่เป็นกระบวนการเลือกรับมาผสมผสานกับอารยธรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม หรือที่ เรียกว่า เป็นการสังเคราะห์ทางวัฒนธรรม (localization) และไม่น่าจะมีสังคมใดที่จะตก อยู่ภายใต้อิทธิพลของอารยธรรมใดอารยธรรมหนึ่งล้วนๆ โดยสิ้นเชิง เว้นเสียแต่ว่าจะ มีเงื่อนไขที่เป็นกรณีพิเศษอย่างแท้จริง ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละสังคมย่อมมีพลวัต และการ ปะทะสังสรรค์กับภายนอกตลอดเวลา

ประเด็นที่น่าจะพิจารณา จึงน่าจะเป็นประเด็นว่าผู้ที่มีบทบาทและมีอำนาจในการ เลือกรับอารยธรรมภายนอกได้แก่ใคร เลือกรับด้วยมูลเหตุอย่างไร และเมื่อรับมาแล้ว ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของผู้คนในถิ่นนั้นอย่างไร การพิจารณาประเด็นเหล่านี้ น่าจะได้คำหนึ่งมิติทางด้านเพศด้วย เพราะน่าจะเป็นตัวแปรที่มีความสำคัญปัจจัยหนึ่ง



^{๔๔} ดูรายละเอียดในพระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตโต) ทศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวช เป็นภิกษุณี ด้วยข้อวินิจฉัยของพระพุทธเจ้าดังนี้ จึงทำให้ในที่สุดพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระนางมหา ปชาบดี พระแม่นางบวชเป็นภิกษุณีรูปแรกได้.

บทที่ ๕

การปกครองและ ระบบกฎหมายของล้านนา

ระบบการปกครองและระบบกฎหมายของล้านนาเป็นตัวอย่างรูปธรรมของปฏิสัมพันธ์ด้านการเมืองการปกครอง และกฎหมายของรัฐโบราณ การศึกษาในประเด็นเหล่านี้ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของแต่ละภาค จะทำให้สามารถสร้างความเข้าใจต่อประเด็นนี้เชื่อมโยงมาถึงสภาพปัจจุบันได้

ระบบการเมืองการปกครอง และกฎหมายของล้านนา^๑

ระบบการเมืองการปกครองของล้านนา ได้มีการศึกษาอย่างละเอียดโดย สรัสวดี อ๋องสกุล งานเขียนนี้จึงนำเสนอข้อมูลดังกล่าวพอให้เห็นเป็นเค้าโครงเท่านั้น ส่วนรายละเอียดอื่นๆ ศึกษาได้จากงานประวัติศาสตร์ล้านนา ของสรัสวดี อ๋องสกุล

ระบบการเมืองการปกครอง และกฎหมายของล้านนา แยกออกเป็น ๔ สมัย ได้แก่

๑. สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. ๑๘๓๙ - ๒๑๐๑
๒. สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า พ.ศ. ๒๑๐๑ - ๒๓๑๗

^๑ สรุปรจาก สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, ๒๕๒๙, ๒๕๓๙, อ้างแล้ว.

ปฏิรูปการปกครอง ที่ต้องการจะให้ชนชาติไทยมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยให้มีศูนย์รวมอยู่ที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีพระองค์เดียวเท่านั้น

กลไกการปกครองสำคัญ ซึ่งน่าจะเป็นกลไกดั้งเดิมที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในสมัยประเทศราช คือ ระบบ “เจ้าชั้น ๕ ไบ” ระบบนี้ประกอบด้วย เจ้าเมืองและผู้ช่วยอีก ๔ ตำแหน่ง ได้แก่ พระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร และ พระยาบุรีรัตน เจ้าชั้น ๕ ไบในสมัยเจ้าเจ็ดตนนั้น จะแต่งตั้งมาจากสกุลเจ้าเจ็ดตนและญาติใกล้ชิด ซึ่งผู้ช่วยทุกตำแหน่งอยู่ในข่ายที่จะได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าเมืองทั้งสิ้น

กลไกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ “ต้นเค้าสนามหลวง” ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับการปกครองและการบริหารแผ่นดินแก่เจ้าเมือง อีกทั้งมีหน้าที่ในการแบ่งเบาภาระในการปกครอง เช่น ดูแลด้านการตัดสินคดีความ เค้ายสนามหลวง ประกอบด้วยกรมการรวม ๓๒ คน แบ่งเป็น “พระยาสนามหลวง” ในระดับชั้นตั้งแต่ ๑ - ๓ เมื่อใช้ระบบมณฑลเทศาภิบาลแล้ว ได้ถูกแทนที่ด้วยคณะกรรมการบริหารที่เรียกว่า เค้ายสนามหลวงเหมือนกัน แต่ประกอบด้วยข้าหลวงประจำเมือง ซึ่งถูกส่งมาจากส่วนกลาง และเป็นผู้มีอำนาจในการปกครองอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังมีเจ้าเมือง ซึ่งเป็นเพียงตำแหน่งเกียรติยศและข้าหลวงผู้ช่วย

การเปลี่ยนแปลงสำคัญ ที่มาพร้อมกับการปฏิรูปการปกครองของรัฐบาลสยามในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้แก่ การจัดเก็บภาษีเป็นเงินทดแทนการจัดเก็บเป็นสิ่งของ ซึ่งใช้กันมาแต่เดิม ระบบใหม่นี้ได้ทำความเดือดร้อนให้แก่ไพร่พลเป็นอย่างมาก เพราะเศรษฐกิจส่วนใหญ่ของล้านนาอยู่ในระบบการแลกเปลี่ยน (barter system) การใช้เงินตรายังมีน้อย

นอกจากนี้ในการจัดเก็บภาษีนั้น เจ้าภาษีบางรายใช้วิธีการโกง โดยการดัดแปลงอุปกรณ์ในการชั่ง ตวง วัด ซึ่งทำให้ต้องเสียภาษีหนักขึ้นกว่าปกติ ราษฎรพยายามเรียกร้องให้จัดเก็บภาษีด้วยวิธีเดิมแต่ไม่เป็นผล เจ้าภาษีบางรายได้จับกุมผู้ที่ต่อรองหรือขัดขืน

ภาษีระบบใหม่นี้ นอกจากจะทำความเดือดร้อนให้ชาวบ้านแล้ว ยังทำให้เจ้าขุนมูลนายทุกระดับของล้านนาซึ่งเคยเป็นผู้จัดเก็บภาษีเองต้องสูญเสียประโยชน์ ความไม่พอใจของคนทั้งสองกลุ่มในเรื่องระบบภาษีใหม่ ประกอบกับความไม่พอใจต่อข้าราชการ

อยู่ภายใต้กฎหมายธรรมชาติอันแปรเปลี่ยนมิได้ คือธรรมซึ่งพระมनुได้นำมาเผยแผ่ในรูปธรรมศาสตร์ กษัตริย์อินเดียไม่มีหน้าที่ออกกฎหมาย แต่จะต้องเรียนรู้ธรรมโดยศึกษาธรรมศาสตร์ แล้วนำไปตัดลีนคดีตามหลักในธรรมศาสตร์นั้น มอญเป็นผู้ริเริ่มเขียนกฎหมาย โดยเรียกชื่อว่า รัมมลัตถัม (คำบาลี ตรงกับธรรมศาสตร์ ในภาษาสันสกฤต) ฉบับที่พระเจ้าฟ้ารั่ว ผู้ครองประเทศรามัญ (ในสมัยสุโขทัย) สร้างขึ้นไว้เป็นฉบับที่รู้จักแพร่หลายมาก งานนี้ใช้หลักการจากธรรมศาสตร์ของพวกฮินดู แต่เปลี่ยนข้อความที่เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์มาเป็นพุทธศาสนา เพื่อเป็นหลักให้กษัตริย์ที่นับถือพุทธศาสนาใช้พิพากษาคดี พระเจ้าอยู่ทองกษัตริย์องค์แรกของอยุธยาก็ได้ใช้รัมมลัตถัมแบบมอญเป็นเกณฑ์ในการตัดสินคดีเหมือนกัน”^๓

อารัมภบทของกฎหมายมังราย ประกอบกับตำนานและพงศาวดารท้องถิ่นหลายฉบับ ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของบรรพบุรุษของพญามังรายว่า พระองค์สืบเชื้อสายมาจากปู่เจ้าลาวจก พระบิดาของพระองค์คือ ท้าวลาวเม็ง พญามังรายเป็นกษัตริย์แห่งเมืองเชียงใหม่

จากคำปรารภที่ว่า “กฎหมายนี้พญามังรายรับรู้มาแต่โบราณ” ทำให้สันนิษฐานได้ว่า กฎหมายนี้อาจมีมาแต่ก่อนสมัยพญามังรายแล้ว นอกจากจะใช้คัมภีร์รัมมลัตถัมในการวินิจฉัยคดีแล้ว สันนิษฐานว่าพญามังรายคงจะรวบรวมคำพิพากษาของพระองค์แล้วตราเป็นในรูปของราชลัตถัม หรือราชสาตรา เพื่อให้ผู้ปกครองในยุคต่อมาใช้เป็นหลักการวินิจฉัยคดีด้วย^๔

มังรายศาสตร์ฉบับที่เก่าแก่ที่สุด คือ ฉบับที่ได้มาจากวัดเสาไห้ อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสรวงบุรี จารด้วยอักษรไทยยวนบนใบลาน ๔๘ ใบทั้งสองหน้า นอกจากใบสุดท้ายมีเพียงหน้าเดียว ผู้คัดลอกที่ลงชื่อไว้คือ น้อยคำภีร์ คัดไว้เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๓๔๓ ก่อนที่จะมีการชำระสะสางกฎหมายตราสามดวงในสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นระยะเวลา ๔ ปี มีข้อ

^๓ ประเสริฐ ฐ นคร, **มังรายศาสตร์**, อ่างแล้ว, หน้า (๑๗) - (๑๙), คัดลอกตามตัวสะกดเดิมของผู้เขียน.

^๔ ประเสริฐ ฐ นคร, **มังรายศาสตร์**, อ่างแล้ว, หน้า (๑๙).

ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาอีกประการหนึ่ง คือ อิทธิพลของกฎหมายพม่า และมอญ ต่อกฎหมายอยุธยา ทั้งนี้เนื่องจากมีข้อมูลว่า ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เมืองพะโคราชธานีของมอญ อยู่ภายใต้การปกครองไทย สันนิษฐานว่า ช่วงสมัยพระนเรศวรและพระเอกาทศรถ เป็นช่วงที่ไทยค้ำพบบรรณมลัตถัม^{๙๙}

ในขณะที่ ประเสริฐ ภู นคร อธิบายว่ากฎหมายมังรายศาสตร์เป็นกฎหมายโบราณดั้งเดิมของล้านนาที่ใช้มาก่อนกษัตริย์มังราย แต่ สุธสิงห์สำรวม ฉิมพะเนา กลับเสนอว่า กฎหมายนี้เป็นกฎหมายข้อบัญญัติ ซึ่งมาจากธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ของพม่าที่นำมาใช้ปกครองล้านนา ก่อนหน้านี้อันล้านนาไม่มีกฎหมายแบบข้อบัญญัติ ต่อมาพระเจ้ากาวิละได้ชำระปรับกฎหมายเหล่านี้ใหม่ แล้วอ้างความชอบธรรมว่าเป็นกฎหมายโบราณของล้านนาที่ใช้มาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย^{๑๐๐}

นอกจากกฎหมายของพม่าแล้ว ยังมีการนำกฎหมายโคศราษฏร์ของอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งตราขึ้นในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๐๖๓ - ๒๐๙๑) มาใช้ในสมัยอาณาจักรล้านนาในระหว่างที่พระเจ้าไชยเชษฐาปกครองอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. ๒๐๘๙ - ๒๐๙๐) พระเจ้าไชยเชษฐาเป็นกษัตริย์ ลำดับที่ ๑๖ ของราชวงศ์มังราย และหลังจากนั้น พระเจ้าไชยเชษฐาได้ไปปกครองอาณาจักรล้านช้าง ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๑ - ๒๑๑๔

สาเหตุที่กษัตริย์ล้านช้างองค์นี้มาปกครองล้านนา ก็เนื่องจากพระราชมารดาของพระองค์ คือ พระนางยอดคำทิพย์ ธิดาของพญาเอกเชษฐาราชเป็นกษัตริย์ของราชวงศ์มังราย ซึ่งปกครองอาณาจักรล้านนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๘ - ๒๐๘๑ ดังนั้นพระเจ้าไชยเชษฐา จึงมีสิทธิธรรมเหนือราชวงศ์มังรายทางสายมารดา^{๑๐๑}

พระเจ้าไชยเชษฐาปกครองอาณาจักรล้านช้างอยู่ ๒๓ ปี พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถ แม้จะไม่สามารถรักษาอำนาจทางการเมืองการปกครองใน

^{๙๙} ร.เลangkardt, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๖๑.

^{๑๐๐} จิราลักษณณ์ จงสถิตมณ, **วิกฤติทางวัฒนธรรม : กรณีการปรับเปลี่ยนค่านิยมของชุมชน การวิจัยส่วนหนึ่งขยายงานวิจัย เรื่อง วิกฤติทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวชนสตรี : ศีรษะผลกระทบของการพัฒนาชนบทภาคเหนือ, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ แต่ผู้เขียนระบุในคำนำเป็นปี ๒๕๓๒, หน้า ๑๕. รายละเอียดเรื่องกฎหมายที่พม่าใช้ปกครองอาณาจักรล้านนา โปรดดูอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, **ประวัติศาสตร์เชียงใหม่, ตีพิมพ์ในล้านนาไทยคดี**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๕ - ๓๖.**

^{๑๐๑} สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, อ่างแล้ว, ๒๕๒๙, หน้า ๑๙๗, ๒๐๖ และ ๒๔๐.

ตั้งแต่ต่ำสุดไปถึงตำแหน่งสูงสุด ได้แก่ นายตืน (พลเดินเท้า) นายม้า นายช้าง ยศสูงสุดทางทหาร น่าจะเป็น “ขุน” หรือ “เจ้าขุน” ซึ่งคงอยู่ในฐานะแม่ทัพ และมีตำแหน่งเป็นเจ้าเมือง ด้วย

ทหารที่มีความดีความชอบในระหว่างศึกสงคราม จะได้รับการเลื่อนยศให้สูงขึ้น เช่น ถ้านายตืนสามารถตัดหัวนายม้า หรือนายช้างของฝ่ายศัตรูได้ ก็ให้เลื่อนตำแหน่งพลตืนนั้นขึ้นเป็นนายม้า หรือนายช้าง แล้วแต่กรณี รวมทั้งได้รับการปูนบำเหน็จเป็นทรัพย์สินและไร่นา อีกทั้งยังมีผลไปถึงภรรยาโดยการให้มรดกกันให้ภรรยาให้เครื่องทองและเสื้อผ้าอย่างดี แต่ถ้าทำความผิดในระหว่างศึกสงคราม เช่น หนีศึก ละทิ้งผู้บังคับบัญชา หรือ ชี้ขลาดพ่ายแพ้ในการทำสงคราม ก็จะถูกริบทรัพย์สินและครอบครัว^{๑๔}

กฎหมายยังกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม โดยให้มีการเคารพยำเกรงกันตามลำดับยศ โดยบัญญัติว่า ในการเดินนั่ง หรือนอนก็ตี ให้พลเดินเท้าหลีกนายม้า และให้นายม้าหลีกให้นายช้าง ซึ่งมียศสูงกว่าตน และให้คนธรรมดาหลีกให้แก่พลเดินเท้า ให้ลูกบ้านหลีกให้นายบ้าน^{๑๕}

อย่างไรก็ตาม คนธรรมดาและพลเดินเท้า จะต้องหลีกให้แก่คนหาบข้าวของ ถ้าไม่หลีกแล้วถูกชนพลเดินเท้าจะไปแสดงอำนาจด้วยการทุบตีคนหาบไม่ได้^{๑๖} หลักกฎหมายดังกล่าวนี้ ให้ความสำคัญแก่ทหาร แต่ในขณะเดียวกันก็มีมาตรการป้องกัน มิให้ทหารชั้นผู้น้อยนำยศของตนไปก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น

นอกเหนือจากลำดับยศของเสนาอมาตย์และข้าราชการแล้ว ในอาณาจักรล้านนายังมีระบบศักดินาอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการกำหนดค่าปรับสูงต่ำตามศักดินาของผู้กระทำความผิด ทั้งนี้เพื่อป้องกัน “มิให้ผู้ใหญ่ดูหมิ่นผู้น้อย” ตัวอย่างเช่น ค่าสินไหมกรณีที่ทำช้ำเป็นชู้กับเมียของข้าด้วยกัน ให้ไหมเป็นเงิน ๕๒ บาท แต่ถ้าเป็นตระกูลพระยาเสนาอมาตย์ หรือเจ้าเมือง เป็นชู้กับเมียผู้อื่น จะต้องจ่ายค่าสินไหม ๓,๓๐๐ เงิน^{๑๗} นายตืนก็มีทั้งที่มีและไม่มีศักดินา^{๑๘}

^{๑๔} ประเสริฐ ณ นคร, มังรายศาสตร์, อ่างแล้ว, หน้า ๒ - ๔.

^{๑๕} ประเสริฐ ณ นคร, มังรายศาสตร์, อ่างแล้ว, หน้า ๖๑.

^{๑๖} ประเสริฐ ณ นคร, มังรายศาสตร์, อ่างแล้ว, หน้า ๖๒.

^{๑๗} ประเสริฐ ณ นคร, มังรายศาสตร์, อ่างแล้ว, หน้า ๙๑ - ๙๒.

^{๑๘} ประเสริฐ ณ นคร, มังรายศาสตร์, อ่างแล้ว, หน้า ๙๑ - ๙๒.

ข้าประเทศสุดท้าย ได้แก่ ผู้ที่เป็นชลยศึก สถานภาพทางกฎหมายของผู้หญิง ในอาณาจักรล้านนาจะเป็นอย่างไรจะได้กล่าวต่อไป

ชนชั้นสมัยเจ้าเจ็ดตน

สร้อยดี อ่องสกุล แบ่งชนชั้นในสังคมล้านนาสมัยเจ้าเจ็ดตน เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ ชนชั้นที่เป็นมูลนาย และชนชั้นที่ไม่ใช่มูลนาย

ชนชั้นมูลนาย หมายถึง คนที่ไม่ใช่ไพร่ ทาส ภิกษุ หรือข้าพระ และเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะอภิสิทธิ์เหนือสามัญชน สร้อยดี อ่องสกุล แบ่งชนชั้นมูลนาย ออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ มูลนายโดยการกำเนิด และมูลนายโดยตำแหน่ง

๑. มูลนายโดยการกำเนิด หมายถึง ผู้ที่อยู่ในฐานะมูลนายมาแต่กำเนิด ส่วนอำนาจควบคุมกำลังคนจะได้รับเพิ่มเติมในภายหลัง ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสูงสุดของมูลนายในประเภทนี้ คือ เจ้าเมือง ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าเจ็ดตน ที่กล่าวอ้างว่าตนสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์มังราย นอกจากเจ้าเมืองแล้ว มูลนายประเภทนี้ ได้แก่ ผู้ที่เป็นญาติวงศ์ของเจ้าเมือง อันประกอบด้วย พี่น้องร่วมบิดามารดา บุตรธิดา หลาน หลน และญาติสนิทอื่นๆ ของเจ้าเจ็ดตน ญาติที่สนิทที่สุดและเป็นสายที่ช่วงชิงอำนาจกับเจ้าเจ็ดตน คือ สายของนายพ่อเรือน ซึ่งเป็นน้องชายของเจ้าชายแก้ว ผู้เป็นบิดาของเจ้าเจ็ดตน

ข้อแตกต่างระหว่างการสืบเชื้อพระวงศ์ล้านนากับภาคกลางที่สำคัญ คือ เชื้อพระวงศ์ของภาคกลาง จะสิ้นสุดลงภายใน ๕ ชั่วคน ส่วนของล้านนาไม่มีการสิ้นสุด ดังนั้น ล้านนาจึงมีผู้ที่มีเชื้อ “เจ้า” จำนวนมาก

๒. มูลนายโดยตำแหน่ง หมายถึง ผู้ที่เป็น หรือมิได้เป็นมูลนายโดยการกำเนิด ได้จากการเข้ามารับราชการ และมีตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบในการควบคุมไพร่พล ผู้ที่เป็นมูลนายทั้งโดยการกำเนิด และโดยตำแหน่งในสมัยนี้ ได้แก่ ผู้ช่วยเจ้าเมือง นอกจาก “เจ้าชั้น ๕ ไป” แล้ว ขุนนางระดับสูงอื่นๆ ได้แก่ กลุ่ม “เค้าสนามหลวง” ซึ่งประกอบด้วย พระยา เค้าสนาม พระยาสนามในระดับชั้นต่างๆ มูลนายโดยตำแหน่งที่มีระดับต่ำที่สุด ได้แก่ แคว้น (กำนัน) และแกบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน)

ผู้ชายไพร่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานจากบ้านเมืองแต่เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านเอกสารหลักฐาน จึงไม่อาจจะเปรียบเทียบสถานภาพกับผู้ชายไพร่ได้

ในยุคที่สอง คือ ยุคที่ล้านนาตกเป็นประเทศราชของไทย และไทยปฏิรูปการปกครอง เพื่อผนวกล้านนาเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์อันเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ ผู้หญิงเริ่มมีชนชั้นหลากหลายขึ้น เจ้านายผู้หญิงฝ่ายเหนือเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด จากการลิดรอนอำนาจและฐานันดรของเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยฝ่ายไทยในยุคนี้ได้เกิดผู้หญิงชนชั้นกลางลูกหลานชาวจีนที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจมาจนถึงยุคปัจจุบันและพบว่าสถานะความเป็นอยู่ของผู้หญิงชาวบ้าน หรือผู้หญิงไพร่เดิมได้เริ่มปรากฏชัดเจนมากที่สุดจากหลักฐานงานเขียนของชาวต่างประเทศในสมัยนั้น ซึ่งก็จะต้องตีความอย่างระมัดระวังเนื่องจากชาวต่างประเทศเหล่านี้ต่างก็ลงความเห็นว่า ผู้หญิงล้านนามีสถานภาพสูง โดยมักจะนำไปเปรียบเทียบกับผู้หญิงจีนหรืออินเดียหรือสยาม

ในยุคพัฒนาปัจจุบัน ซึ่งล้านนาได้กลายมาเป็นภาคเหนือ (ตอนบน) ของประเทศไทยอย่างสมบูรณ์ และเศรษฐกิจแบบผลิตเองใช้เองของล้านนาได้แตกสลายอย่างสิ้นเชิง โดยเปลี่ยนมาเป็นเศรษฐกิจเพื่อขายในระบบทุนนิยม ผู้หญิงภาคเหนือจัดว่ามีหลากหลายกลุ่มที่สุด และต่างก็ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาประเทศอย่างไม่เท่าเทียมกัน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชายก็จัดได้ว่าผู้หญิงทุกกลุ่มยังมีสถานภาพด้อยกว่าผู้ชายในชนชั้นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็กลุ่มเจ้านายผู้หญิงฝ่ายเหนือดั้งเดิม ซึ่งมีบทบาทด้านสาธารณกุศลและสังคมสงเคราะห์ แต่เจ้านายผู้ชายกับมีบทบาทด้านการค้าและการเมืองหรือกลุ่มผู้หญิงชนชั้นนำและชนชั้นกลาง เช่น นักธุรกิจ นักวิชาชีพ นักบริหาร ผู้ทำงานในวงราชการและเอกชน ฯลฯ ซึ่งก็พบว่า มีบทบาทน้อยกว่าผู้ชายในชนชั้นเดียวกันเช่นกัน หรือแม้กลุ่มผู้หญิงชาวบ้านซึ่งมีหลายกลุ่มก็มีบทบาทน้อยกว่าผู้ชาย โดยคาดการณ์ว่ากลุ่มผู้หญิงซึ่งน่าจะได้รับผลกระทบจากการพัฒนามากที่สุดคือกลุ่มผู้หญิงชาวบ้าน ซึ่งอยู่ในระดับล่างสุด

สำหรับการศึกษาสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในบริบททางสังคมวัฒนธรรม ได้พิจารณาสถานะของผู้หญิงในสองระดับคือ ระดับครัวเรือนและระดับสังคม ในระดับครัวเรือน พบว่า แม้อุดมการณ์ของครัวเรือนล้านนาจะบ่งชี้ว่าผู้หญิงมีสถานะต่ำต่อยกกว่า

แต่อย่างไร ในเรื่องอำนาจสังคมผู้ชายก็เป็นผู้ผูกขาดอำนาจในด้านต่างๆ คือ โสยศาสตร์ ไทโรศาสตร์ ศาสนา การเมืองการปกครอง ขณะที่ผู้หญิงมีอำนาจในด้านเหล่านี้จำกัดมาก และประการสุดท้าย พบว่าอุดมการณ์ของสังคมล้านนาก็เป็นเช่นเดียวกับสังคมส่วนใหญ่ คือเป็นอุดมการณ์ที่ผู้ชายเป็นใหญ่เหนือผู้หญิง

สำหรับพัฒนาการของการขายบริการทางเพศในสังคมล้านนานั้น การศึกษาครั้งนี้พบว่าเงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับไทยในฐานะของอดีตประเทศราชกับเจ้าประเทศราชเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อเรื่องนี้ เพราะแม้ว่าสังคมล้านนาจะเป็นเช่นเดียวกับทุกสังคม คือมีการค้าประเวณีเพื่อสนองความต้องการของท้องถิ่นมาตั้งแต่โบราณกาล แต่การค้าประเวณีที่มีลักษณะของการค้าแบบสังคมสมัยใหม่ ในระยะแรกๆ ก็ได้รับอิทธิพลจากส่วนกลาง ต่อมาเมื่อทางรถไฟสร้างขึ้นมาถึงเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ก็เป็นจุดเปิดให้ผู้หญิงล้านนาถูกแสวงหาประโยชน์จากส่วนกลางมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ

อีกประการหนึ่ง การที่สังคมไทยได้สร้างภาพลักษณ์ของผู้หญิงล้านนาให้ผันแปรไปเรื่อยๆ ตามภาพลักษณ์ที่สังคมไทยมีต่อล้านนามาตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนาน ก็ได้ส่งผลให้ปัญหาการขายบริการทางเพศเลวร้ายยิ่งขึ้นในยุคพัฒนาสมัยใหม่ ในยุคล้านนาโบราณ ภาพลักษณ์นี้ คือ การเป็น “ลาว” อันต่ำต้อย ก่อนจะแปรเปลี่ยนมาเป็นความงามและความซื่อบริสุทธิ์ อ่อนต่อโลก หรือง่ายต่อการถูกหลอกลวง ต่อมาเมื่อภาคเหนือได้รับสมญาว่า “ถิ่นไทยงาม” ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ภาพลักษณ์ความงาม ความอ่อนหวานนุ่มนวลของผู้หญิงภาคเหนือ ก็ได้รับการเสริมแต่งให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น และภาพลักษณ์ความงาม ความอ่อนหวาน นุ่มนวลดังกล่าวนี้ก็ได้มีต่อเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบัน

เมื่อเข้าสู่ยุคพัฒนาสมัยใหม่ในปัจจุบัน ภาคเหนือก็ได้เปิดสู่สังคมไทยและต่างประเทศอย่างมากที่สุด โดยเฉพาะหลังทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา ทั้งนี้ เมื่อตอนต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ ผู้หญิงภาคเหนือเข้าสู่ธุรกิจการขายบริการทางเพศในลักษณะของการถูกล่อลวงเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อพ้นทศวรรษ ๒๕๑๐ เป็นต้นมา การล่อลวงก็ได้เปลี่ยนเป็นการชักนำให้ยินยอมพร้อมใจมากขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเงื่อนไขปัจจัยจากทั้งในชุมชน นอกชุมชน และสิ่งจูงใจทางวัตถุ ยุคนี้จัดว่าเป็นยุคที่ธุรกิจบริการทางเพศได้เฟื่องฟูถึงขีดสุด และการที่สถานบริการในภาคเหนือได้เติบโตขึ้นโดยอาศัยแบบอย่างจากทาง

บทที่ ๖

ผู้หญิงในบ้านที่กประวัติศาสตร์ ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

การศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ทำให้สรุปได้ว่า ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพด้านกฎหมาย และบทบาทด้านการเมืองการปกครองของผู้หญิงมีอยู่น้อยมาก โดยเฉพาะในยุคแรกๆ ที่ยังไม่มีระบบที่กประวัติศาสตร์เป็นลายลักษณ์อักษร ข้อมูลเหล่านี้กระจัดกระจาย อยู่ในตำนาน นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนวรรณกรรมมุขปาฐะ และมักถูกตั้งคำถามในแง่ว่า เป็นเรื่องจริง หรือเป็นเรื่องที่ถูกแต่งขึ้น

เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยของการบ้านที่กประวัติศาสตร์เป็นลายลักษณ์อักษร ก็พบว่า ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทางกฎหมายและบทบาทด้านการเมืองการปกครองของผู้หญิงก็ยังคงมีไม่มากนัก ทั้งนี้เนื่องจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในยุคต้น เป็นเรื่องของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ซึ่งกิจกรรมหลักที่มีหลักฐานอยู่บ้าง มักจะเป็นการทำศึกสงครามระหว่างชนเผ่าต่างๆ เพื่อปกป้องเผ่าพันธุ์ของตนจากการรุกรานของชนต่างวัฒนธรรมรวมทั้งการขยายอาณาเขต

ประวัติศาสตร์ในยุคสมัยนี้ เริ่มกล่าวถึงผู้นำชุมชน ซึ่งถูกเรียกขานด้วยคำนำหน้าชื่อลักษณะต่างๆ เช่น ขุน พ่อขุน ปู่เจ้า พญา กษัตริย์ ฯลฯ ซึ่งมีข้อสังเกตว่า ประวัติศาสตร์ “ฉบับราชการ” ที่เผยแพร่ถ่ายทอดต่อประชาชน หลายยุคสมัยมักจะพูดถึงผู้นำ ในสาย

ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย^๒ วิทยานิพนธ์เล่มนี้ศึกษาวิธีการบันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์ ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ^๓

ลักษณะแรก คือ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยแบบจารีตเดิม ประกอบด้วยจารึกตำนาน และ พระราชพงศาวดาร

ลักษณะที่สอง เป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลการเขียนจากโลกตะวันตก ซึ่งเป็นงานเขียนประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน

งานของ จิราหนู โสภา มีความยาว ๒๘๑ หน้า เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญอย่างยิ่งเกี่ยวกับสถานภาพผู้หญิงโบราณ จิราหนู โสภา ได้เก็บรายละเอียดเกี่ยวกับ “รายนามเรื่องราว ตลอดจนบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประเภทจารึก ตำนาน และพงศาวดาร รวมทั้งดูพัฒนาการการนำเสนอสู่งานเขียนด้านประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ในระยะเวลาต่อมา รวมถึงตำราเรียนหรือแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ถึงประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่รัฐนำมากล่อมเกลามาประชาชนเป็นหลัก”^๔ จิราหนู โสภา ได้ศึกษาสถานภาพของผู้หญิงจากหลักฐานประเภทต่างๆ โดยอธิบายความหมายของหลักฐานเหล่านี้ ดังนี้

จารึก หมายถึง การบันทึกเรื่องราว เหตุการณ์ ความเชื่อ คำสั่งสอน พฤติกรรมของสมาชิกในสังคมบนแผ่นศิลาหรือวัตถุอื่นๆ ที่คงทนถาวร จารึกเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ในอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ จารึกที่พบในประเทศไทยส่วนมากมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๒๔ พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๑ เป็นยุคที่นิยมสร้างจารึกมากเป็นพิเศษ ซึ่งมักเป็นจารึกสุโขทัยและล้านนา^๕ ความนิยมในการทำจารึกลดลงในสมัยรัตนโกสินทร์ เปลี่ยนไปเป็นการทำลงในใบลาน หรือเขียนในรูปของตำนาน หรือพงศาวดารแทน ซึ่งเป็นกรรมวิธีที่ง่ายกว่าและสามารถบันทึกเรื่องราวได้มากกว่า^๖

^๒ จิราหนู โสภา, **บันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๒.

^๓ จิราหนู โสภา, อ่างแล้ว, บทคัดย่อหน้า (๑).

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖ - ๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐ และ ๑๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔ ดูรายละเอียดของจารึกในประเทศไทยในยุคต่างๆ ในหน้า ๑๐ - ๑๔ และหน้า ๓๕ - ๕๖.

สุริโยทัย ท้าวเทพกษัตรี ท้าวศรีสุนทร และท้าวสุนหรี (คุณหญิงโม) ตัวตนและบทบาทของวีรสตรีทั้ง ๔ ท่านนี้ได้ปรากฏในอนุสาวรีย์ที่ทางราชการได้ก่อสร้างไว้

จิราหนู โสภาก ได้ทำตารางแสดงจำนวนการบันทึกกิจกรรมด้านต่างๆ ของผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ทั้ง ๓ ประเภทดังนี้^{๑๑}

บทบาทหลักฐาน	การเมือง	ศาสนา	อื่นๆ	จำนวน
จารึก	๓	๓๑	๕	หลัก
ตำนาน	๑๒	๖	๔	เรื่อง
พงศาวดาร	๑๖	๓	๗	ฉบับ

สถานภาพของผู้หญิงจากหลักฐานประวัติศาสตร์

ดวงเดือน บุญยาว นักวิชาการอิสระลาว ผู้เป็นบุตรสาวของ มหาสีลา วีรวง ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องท้าวสูงขุนเจือง ในงานวิจัยเป็นภาษาลาว ชื่อ “แนวคิดและอุดมคติ ในมหากาพย์ท้าวสูงท้าวเจือง: ศึกษาเปรียบเทียบกับตำนานท้องถิ่นของกลุ่มไท - ลาว” งานวิจัยชิ้นนี้ได้วิเคราะห์ถึงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงชนชั้นปกครองในมหากาพย์เรื่องนี้ไว้อย่างน่าสนใจ และน่าจะถือได้ว่าเป็นสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงชนชั้นปกครองในภูมิภาค ซึ่งเป็นท้องเรื่องของ ท้าวสูงขุนเจือง (ดูเนื้อเรื่องย่อในภาคผนวก ๑) ต่อมาในสมัยหลังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในลักษณะอื่นที่ยืนยันและรับรองการวิเคราะห์ของ ดวงเดือน บุญยาว โดยมีประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

(๑) บทบาทของผู้หญิงต่อการสร้างบ้านแปงเมือง

การศึกษวิเคราะห์ของ ดวงดาว บุญยาว ช่วยยืนยันข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมือง และความสัมพันธ์ของชนชั้นที่มีบทบาทในการสร้างบ้านแปงเมืองซึ่งปรากฏในตำนานพื้นเมืองต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

โดย ดวงเดือน บุญยาว ได้สรุปว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนครต่างๆ ในระยะเริ่มต้นของการขยายตัวของสังคมในภาคพื้นนี้ ชาวลาว - ไต นิยมแต่งงานระหว่างพี่น้อง

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

ข้อสรุปของ ดวงเดือน บุญยาว ที่ว่ามานี้ได้รับการยืนยันจากงานศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดถี่ถ้วนของ สุเนตร ชุตินทรานนท์ ถึงบทบาทของขัตติยนารีแห่งราชสำนักอยุธยา เช่น พระสุพรรณภักถยา และขัตติยนารีมอญ พระนามเซงสอญ ฯลฯ บทบาทของขัตติยนารีเหล่านี้ไปสู่ข้อสรุปของ สุเนตร ชุตินทรานนท์ ว่า

“ทั้งหมดยืนยันในข้อเท็จจริงสำคัญประการหนึ่งคือ ขัตติยนารี นั้นเป็น “เนื้อหนึ่ง” ในประวัติศาสตร์พัฒนาการของบ้านเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขัตติยนารีมีบทบาทสำคัญควบคู่กับบุรุษเพศในขับเคลื่อนกงล้อประวัติศาสตร์มาโดยตลอด หากแต่ในจารีตของการจดบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะพระราชพงศาวดารซึ่งเป็นหลักฐานอันสำคัญที่สุดประเภทหนึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์โบราณ ผู้บันทึกมุ่งแต่จะให้ความสำคัญเฉพาะพระมหากษัตริย์ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์รวมแห่งอำนาจทั้งในทางโลกทางธรรม เป็นเหตุให้เกิดการละเลยที่จะบันทึกเรื่องราวของคนกลุ่มอื่น ทั้งเพศหญิงและชายทั้งนี้ย่อมรวมถึงขัตติยนารี^{๑๕}

สืบสายเลือด “วีรสตรี” ของพระศรีสุริยทัย ใน สุเนตร ชุตินทรานนท์, พระสุพรรณภักถยา จากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๕๒, บริษัทประชาชน จำกัด, หน้า ๘๔-๘๕

^{๑๕} ธิดา สารยา ในความนำของหนังสือ พระสุพรรณภักถยา : จากตำนานสู่หน้าประวัติศาสตร์ ได้เพิ่มเติมข้อมูลและแนวการวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

“ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๐๖ แล้วที่ฝ่ายไทยได้ส่งพระธิดาของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุพรรณภูมิไปถวายพระเจ้าบุเรงนอง (ซึ่งไม่ใช่พระสุพรรณภักถยา) สมเด็จพระมหาพนธ์เองก็ต้องถวายพระราชธิดาเช่นเดียวกัน และราชินีกุลเชื้อสายพระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุพรรณภูมิเป็นธรรมเนียมนิยมที่ถือปฏิบัติกันในช่วงสมัยนั้น ภายใต้เงื่อนไขของสถานการณ์อันเกิดเป็นสิ่งที่ ดร.สุเนตร เรียกว่า “ระบบตัวประกัน” ที่ราชสำนักหงสาวดีใช้ในการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการเมืองกับประเทศราชในยุคราชวงศ์ต้องอุเรื่องอำนาจ ทำให้อนุমানได้ถึงชีวิตของพระสุพรรณภักถยาต่างแผ่นดินท่ามกลางกระแสการเมืองอันเกี่ยวกระหว่งระหว่างรัฐ ขณะที่พระองค์ตกอยู่ในฐานะมเหสีเล็กหรือโกละดอ บทวิจัยของ ดร.สุเนตร สรุปลงท้ายว่าแม้พระองค์มิได้อยู่ในฐานะอัครมเหสี แต่สถานภาพของการเป็นพระราชธิดาเจ้าประเทศราชกลับสำคัญกว่า และโดยนัยนี้พระสุพรรณภักถยาจึงมีชีวิตโลดเต้นอยู่ในโยงใยของการเมืองระหว่างรัฐ จนกระทั่งผู้บันทึกพงศาวดารพม่าไม่อาจลืมนึกถึงกล่าวถึงถึงความสำคัญนี้

งานวิจัยชิ้นนี้จึงไม่จำเป็นเลยที่ผู้วิจัยต้องสรุป อดีตได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าเงื่อนไขของประวัติศาสตร์ได้กำหนดชีวิตของผู้หญิงคนหนึ่ง “หน้าที่ต้องโลดแล่นในวังวนของการเมืองระหว่างประเทศ และอาจไม่เหลือเลยแม้ความทรงจำของคนรุ่นหลัง ถ้าหากไม่มีเงื่อนไขใหม่เกิดขึ้นที่ทำให้มีการเทียบชีวิตนี้ขึ้นมาศึกษากัน” หน้า ๑๒.

สถานภาพผู้หญิงสมัยสุโขทัย

สถานภาพของผู้หญิงสมัยสุโขทัยมีหลักฐานที่ชัดเจนกว่าสมัยทวารวดี เนื่องจากมีการค้นพบศิลาจารึกซึ่งเชื่อว่าทำขึ้นในสมัยนี้ สถานภาพสตรีในสมัยสุโขทัยมีหลักฐานเกี่ยวกับผู้หญิงที่เป็นสามัญชนน้อยมากจะมีก็แต่เพียงหลักฐานเกี่ยวกับผู้หญิงในราชสำนักเท่านั้น

ศิลาจารึกสมัยสุโขทัยมีประมาณ ๔๖ หลัก แต่ศิลาจารึกที่บันทึกเรื่องราวของผู้หญิงมีอยู่ ๑๓ หลัก^{๑๖} ในจำนวนนี้มีศิลาจารึกอยู่เพียง ๒ หลัก คือ หลักที่ ๑ และ หลักที่ ๒ ซึ่งระบุชื่อของผู้หญิงชั้นสูง ซึ่งเกี่ยวข้องและเป็นเครือญาติของเจ้าของจารึกในฐานะเมียและแม่ของพระมหากษัตริย์^{๑๗} ส่วนที่เหลืออีก ๑๑ หลัก เป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงในชนชั้นสูงในฐานะ แม่ เมีย ลูกสาว และ พี่น้องผู้หญิงของผู้ปกครอง

กิจกรรมที่ปรากฏในศิลาจารึก ได้แก่ การทำบุญในพุทธศาสนา ซึ่งบุญกริยาที่กระทำมีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กลงมา ขนาดใหญ่ได้แก่ การสร้างวัด วิหาร การประดิษฐานพระธาตุ ปูลุกต้นไม้โดยเฉพาะต้นไม้ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา รวมทั้งสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ บุญกริยาระดับนี้เป็นของพระมารดา หรือ พระเหล็ของกษัตริย์ และบุญกริยาในลำดับรองลงมา ได้แก่ การสร้างพระพุทธรูป และการถวายเครื่องสักการะให้แก่วัด ซึ่งเป็นบุญกริยาของชนชั้นปกครองในลำดับรองลงมา นอกจากนี้

^{๑๖} จิราขุ โสภาก, อ้างแล้ว, หน้า ๓๖. อย่างไรก็ตาม ในศิลาจารึกเหล่านี้ก็ยังมีกล่าวถึงผู้หญิงที่เป็นชนชั้นสูง เช่น สมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาตามหาดิลกัรตนราชนาถกรรโลงแม่ (หลักที่ ๔๖) พระมเหสี (หลักที่ ๓๓)

^{๑๗} หน้า ๔๓ จารึกหลักที่ ๑ กล่าวถึงนางเสืองในฐานะพระราชมารดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช “แม่กูชื่อนางเสือง” จิราขุ โสภาก อธิบายโดยอ้างความเห็นของ พิริยะ ไกรฤกษ์ ว่า เมื่อมองในภาพรวมแล้ว จารึกสุโขทัยจะไม่ใช้คำว่า “นาง” เป็นคำนำหน้าพระนามของมเหสีของกษัตริย์สุโขทัย ถ้าจะใช้คำว่า “นาง” จะต้องมีการใช้คำว่า “มหาเทวี” ต่อท้าย ส่วนคำว่า “นาง” จะนิยมใช้นำหน้าพระนามของพระมเหสีในวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ พิริยะ ไกรฤกษ์, **จารึกพ่อขุนรามคำแหงการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ**, กรุงเทพมหานคร, อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.

ส่วนศิลาจารึกหลักที่ ๒ กล่าวถึง พระนางสิขรมหาเทวี ธิดาเจ้าเมืองศรีโสธรปุระซึ่งถวายให้เป็นพระมเหสีของพ่อขุนผาเมือง ในศิลาจารึกยังพบว่ามีการใช้คำนำหน้าชื่อผู้หญิงว่า “อ้าแดง” ซึ่งเป็นคำนำหน้าชื่อของผู้หญิงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ “อ้าแดง” เป็นคำกลางๆ ที่ไม่บ่งบอกสถานภาพสมรส ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เริ่มใช้คำว่า “แม่” นำหน้าชื่อผู้หญิงสูงอายุ และ คำว่า “นาง” นำหน้าชื่อ (จารึกหลัก ๒๔๘ และ หลักที่ ๒๔๙).

ในสมัยต่อมา ด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรมของอินเดีย จึงทำให้พระบรมวงศ์และขุนนาง เริ่มนิยมที่จะมีนางสนม และเนื่องจากพระบรมวงศ์และขุนนาง มียศไม่เท่ากัน ทำให้ความสัมพันธ์ในด้านเครือญาติ มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นในสมัยต่อมา ดังจะเห็นได้จากการจำแนกฐานะของพระโอรสของพระมหากษัตริย์ ตามกฎหมายเถียรบาล พ.ศ. ๒๐๐๑ ระบุว่า เจ้ามีอยู่ ๕ ชั้นตามฐานะของมารดา ได้แก่

๑. พระราชโอรสที่ประสูติจากอัครมเหสี มีฐานันดรศักดิ์เป็นสมเด็จเจ้าน้อยพระพุทเจ้า ซึ่งเป็นอันดับสูงสุดในพระบรมวงศานุวงศ์ และเป็นตำแหน่งรัชทายาท
๒. พระราชโอรสที่ประสูติจากพระอัครชายา ชั้นที่เรียกว่า แม่ยั่วเมือง มีฐานันดรศักดิ์เป็นพระมหาอุปราช เป็นเจ้าชายรองจากชั้นแรกและมีสิทธิในราชบัลลังก์
๓. พระราชโอรสที่ประสูติจากพระมารดา ซึ่งทรงเป็นพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์ หรือเรียกว่า ลูกหลวง ทรงมีฐานันดรศักดิ์เป็นลูกหลวงเอก
๔. พระราชโอรสที่ประสูติจากพระมารดาที่มีกำเนิดเป็นหลานของพระมหากษัตริย์ หรือที่เรียกว่า หลานหลวง ทรงมีฐานันดรศักดิ์เป็นลูกหลวง
๕. พระราชโอรสที่ประสูติจากพระสนม ทรงมีฐานันดรศักดิ์เป็นพระเยาวราช^{๑๙}

ในระหว่างตอนปลายของสมัยสุโขทัยจนถึงประมาณ ๒๐๐ ปีแรกของสมัยอยุธยา หน้าที่ของเจ้าเป็นไปตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายเถียรบาล กล่าวคือ พระราชโอรสของมเหสี จะต้องประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ภายใต้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในขณะที่ลูกหลวงเอก และลูกหลวงจะได้รับแต่งตั้งให้ไปปกครองหัวเมืองโท ประเพณีดังกล่าวนี้ถูกยกเลิกไปในภายหลัง เนื่องจากเกิดความยุ่งยากในหัวเมือง รวมทั้งการที่เจ้าเหล่านี้มักจะมีบทบาทในการแย่งราชบัลลังก์ เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคตแล้ว^{๒๐}

ในสมัยหลังพระมหากษัตริย์ มักจะไม่ยกฐานะพระชายาให้อยู่ในตำแหน่งพระอัครมเหสี หรือตำแหน่งพระราชินี ทั้งนี้เพราะเหตุผลเกี่ยวกับความมั่นคงปลอดภัยของ

^{๑๙} คลอริส เวลล์, *การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ* แปลโดย กาญจณี สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์, โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, เจริญวิทยการพิมพ์, สำนักพิมพ์ (๒๕๑๙) หน้า ๔ และหน้า ๒๒, อ้างแล้ว ๒, ๓๔ - ๓๗.

^{๒๐} คลอริส เวลล์, อ้างแล้ว, หน้า ๓๘, กฎมณเฑียรบาลได้มีการแก้ไขในสมัยรัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์จักรี และมีรายละเอียดเพิ่มมากขึ้น รายละเอียดโปรดดูภาคผนวก ๔.

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ผู้หญิงในภาคเหนือขึ้นเป็นเจ้าของปกครองบ้านเมืองนี้ สอดคล้องกับตำนานพื้นบ้าน เช่น ท้าวฮุ่งฮุนเจือง ซึ่งมีผู้หญิงปกครองบ้านเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นกษัตริย์ปกครองโดยตรง แต่ก็มีบทบาทในฐานะพระราชชนนี ซึ่งมีส่วนในการช่วยเหลือกษัตริย์ในการเมืองการปกครองเช่นกัน

ผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบตำนาน

จิราหนู โสภา กล่าวว่า ตำนานมีเป็นจำนวนมากทั้งที่ได้รับการตีพิมพ์ และยังไม่มีการตีพิมพ์ งานของเธอศึกษาเฉพาะตำนานที่มีการพิมพ์และเป็นตำนานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือบ้านเมืองของทั้ง ๔ ภาค มีเรื่องของผู้หญิงที่สำคัญทั้งหมด ๑๗ เรื่อง เป็นบทบาทของผู้หญิงทั้งด้านการเมือง ศาสนาและด้านอื่นๆ เช่น ด้านประเพณี

บทบาทหลักของผู้หญิงในตำนานคือบทบาทด้านศาสนา นอกจากนี้ยังมีบทบาทด้านการเมืองการปกครองโดยการเสกสมรสระหว่างราชวงศ์ต่างๆ ทำให้เกิดการเมืองในระบบเครือญาติ บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือบทบาทในการศึกสงครามหรือในการสู้รบ ซึ่งผู้หญิงก็ได้พิสูจน์ความกล้าหาญของตนเองจนเกิดการตั้งชื่อสถานที่ หรือบุคคลเพื่อรำลึกถึงวีรกรรมความกล้าหาญนั้น เช่น มีเจดีย์ชื่อภูนางหาญเพื่อระลึกถึงการศึกสงครามระหว่างล้านนากับกรุงศรีอยุธยา โดยผู้หญิงล้านนาเมืองลำปางได้ร่วมกันใช้ดาบฆ่าฟันพวกท้าวหมาพรมซึ่งเป็นหัวหน้าของกองทัพไทย จนท้าวหมาพรมตาย^{๒๔} หรือกรณีที่นางเมือง เมียของเจ้าเมืองโลกนคร ซึ่งกำลังตั้งครรภ์อ่อนๆ แต่งตัวเป็นผู้ชายที่ช่างออกไปช่วยพระสวามีในการรบศึก เมื่อประสูติบุตรเป็นชาย จึงได้มีนามว่า “เจ้าหาญแต่ท้อง”^{๒๕}

จิราลักษณ์ จงสถิตมัน ได้กล่าวถึงสถานภาพของผู้หญิงล้านนาใน ๓ ยุค ได้แก่ ยุคโบราณ ยุคที่ล้านนาตกเป็นประเทศราชของประเทศไทยในส่วนกลาง และ ยุคปัจจุบัน สรุปได้ว่า

ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้หญิงล้านนาในยุคโบราณหรือยุคศักดินา (เริ่มตั้ง

^{๒๔} ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, พระนคร, คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, หน้า ๘, อ้างถึงใน จิราหนู โสภา, อ้างแล้ว, หน้า ๕๙.

^{๒๕} พระประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, พระนคร, ศิลปบรรณาคาร, ๒๕๐๔, หน้า ๒๓๖, อ้างถึงใน จิราหนู โสภา, อ้างแล้ว, หน้า ๖๐.

พระราชชนนีกับการสนับสนุนราชโอรส

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้พบว่านอกเหนือจากเจ้าศรีอินชาแล้ว ยังมีเชื้อพระวงศ์สตรีล้านนาอีกหลายท่านที่มีบทบาทน่าสนใจ ตัวอย่าง เช่น พระชนนีของ กษัตริย์ล้านนาหลายพระองค์ ซึ่งชาติภูมิเดิมมาจากครอบครัวของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และต่อมาได้มีฐานะเป็นชายาของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

เนื่องจากเจ้าผู้ครองนครมีชายาหลายองค์ การต่อสู้ชิงชิงว่าโอรสซึ่งเกิดจากชายาองค์ใดจะได้เป็นกษัตริย์ครองอาณาจักรล้านนาต่อไป จึงเป็นเรื่องใหญ่ พระชนนีจึงมีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้โอรสของตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ โดยอาศัยการสนับสนุนจากกลุ่มขุนนางซึ่งเป็นเครือญาติของตน เมื่อโอรสของชายาองค์ใดได้ขึ้นครองราชย์ ก็ทำให้กลุ่มขุนนางที่สนับสนุนอยู่พลอยมีอิทธิพลและอำนาจไปด้วย และอำนาจดังกล่าวนี้ ก็อาจมีมากถึงขนาดที่ถอดถอนกษัตริย์จากตำแหน่งได้

ดังนั้นภารกิจอีกประการหนึ่งของพระชนนี หลังจากที่โอรสของตนขึ้นครองราชย์แล้ว ได้แก่ การปกป้องคุ้มครองให้การครองราชย์ของพระโอรส ดำเนินไปอย่างราบรื่น บทบาทที่สำคัญยิ่งของพระชนนี ได้แก่ การพยายามประสานและถ่วงดุลย์อำนาจ ระหว่าง กษัตริย์และขุนนางผู้ใหญ่เหล่านี้ ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของกษัตริย์ล้านนาหลายพระองค์ จึงขึ้นอยู่กับพลังและบทบาทของพระชนนีเหล่านี้

นอกจากจะเป็นผู้กำจุนอำนาจทางการเมืองของพระโอรส ซึ่งจะเป็นบทบาทที่อยู่เบื้องหลังแล้ว พระชนนีก็ยิ่งปรากฏกายเคียงคู่กับพระโอรสในงานบุญต่างๆ และได้รับการยกย่องจากสังคมว่า อยู่ในฐานะกษัตริย์เช่นเดียวกับพระโอรส พระชนนีที่มีบทบาท เช่นว่านี้ได้แก่

พระนางรายา พระมารดาของพระเจ้าสามฝั่งแกน (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๙๔๕ - ๑๙๘๕)

พระแม่พิลก พระมารดาของพระเจ้าติโลกราช (ครองราชย์ พ.ศ. ๑๙๘๕ - ๒๐๓๑)
พระแม่พิลกองค์นี้ พระโอรสได้นำไปในกองทัพในคราวทำสงครามยึดเมืองแพร่ ทั้งนี้

พระราชวังบรมมหาสุรสีหนาทและเจ้าศิริจันทา มีติดองค์หนึ่งซึ่งได้รับการสถาปนาเป็นเจ้าฟ้าพิกุลทองและทรงกรมมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ดูรายละเอียดในจิราวุธ โสภากา, *บันทึกเรื่องผู้หญิงในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*, อ่างแล้ว, หน้า ๙๐ และ สรัสวดี อ๋องสกุล *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, ๒๕๓๙, หน้า ๒๖๒ - ๒๖๓.

ระบบมาดาลัยที่ฝ่ายชายจะย้ายเข้ามาอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิงหลังการแต่งงานแล้ว ทำให้ไพร่หญิงล้านนาเป็นเสาหลักของครอบครัวและมีบทบาทต่อชุมชน อย่างไรก็ตาม ประเพณีการให้ความสำคัญต่อสามีที่ล้านนารับมาจากอินเดียโดยผ่านพม่า ซึ่งแสดงออก โดยการสยายผมลงเช็ดเท้าของสามีตั้งปรากฏในหลักฐานต่างๆ ประกอบกับคำสอนทาง พุทธศาสนา ทำให้สามีมีสถานภาพที่สูงกว่าภริยา

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อจำกัดด้านเอกสาร จึงไม่อาจเปรียบเทียบสถานภาพ กับผู้ชายได้ จิราลักษณ์ จงสถิตมันน์ กล่าวเตือนให้ระมัดระวังการใช้ข้อมูลของชาวต่าง ประเทศ ซึ่งมักจะสรุปว่าสถานภาพของผู้หญิงล้านนามีสถานภาพสูง โดยมักจะนำไป เปรียบเทียบกับผู้หญิงจีนหรืออินเดียหรือสยาม^{๓๑}

จิราลักษณ์ จงสถิตมันน์ ยังได้ชี้ให้เห็นประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่ง คือ ความ แตกต่างในสถานะของผู้หญิงและผู้ชายกับพุทธศาสนา กล่าวคือ ผู้หญิงที่เป็นชนชั้นล่าง จะถูกถวายให้วัดในฐานะทาสรับใช้พุทธศาสนา (ซึ่งหมายถึงคนที่เป็นเพศชาย) แต่ผู้ชาย จะเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะผู้บวชเรียนเพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรม^{๓๒} สภาพความเหลื่อม ล้าในทางฐานะเช่นนี้ยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน ผู้หญิงเป็นทาสรับใช้ ส่วนผู้ชายเป็น “ผู้อบรม ล้ำสอน” ถ่ายทอดและเผยแพร่อุดมการณ์ เคียงบ่าเคียงไหล่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ในการสืบทอดระบอบชายเป็นใหญ่

จะเห็นได้ว่าปัจจุบันกฎหมายเทียบรบล่าว่าสืบด้วยการสันติติวงศ์ของบางประเทศ ยังให้สิทธิแต่เฉพาะพระราชโอรสในการสืบราชสมบัติ ดังเช่นกรณีของประเทศญี่ปุ่น และประเทศญวน

สถานภาพผู้หญิงในสมัยอยุธยา

จารึกสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ที่กรมศิลปากรรวบรวมได้มีอยู่ ประมาณ ๑๖๐ หลัก และเป็นจารึกเกี่ยวกับผู้หญิงประมาณ ๑๔ หลัก สมัยอยุธยาจะเป็นเรื่องศาสนา ส่วนสมัยรัตนโกสินทร์ จะเป็นเรื่องศาสนาและเรื่องอื่นๆ โดยเฉพาะ

^{๓๑} จิราลักษณ์ จงสถิตมันน์, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

อักษรนิติ ซึ่งบันทึกขึ้นหลังการศึกกับพม่า ๑๒๒ ปี ได้กล่าวถึงเหตุการณ์การสู้รบนี้โดยมิได้ออกพระนามของพระสุริโยทัย แต่ได้กล่าวถึงการสิ้นพระชนม์ในการสู้รบครั้งนี้ของ พระอัครมเหสี และพระเจ้าลูกเธอพระราชบุตรี ซึ่งไม่ปรากฏพระนาม

การสิ้นพระชนม์ของพระราชบุตรีในการศึกครั้งนี้ สอดคล้องกับบันทึกคำให้การของกรุงเก่า ซึ่งเป็นการจดปากคำของเชลยไทย ภายหลังจากเหตุการณ์ประมาณ ๒๐๐ ปีเศษ สรุปได้ว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ได้ทรงรับคำทำที่จะชนช้างกับกษัตริย์พม่า แต่ในวันนัดทรงพระประชวรไม่อาจออกรบได้ พระบรมดิถีกราชชิตาองค์หนึ่ง ได้ทรงอาสาออกชนช้างแทน และสิ้นพระชนม์บนคอช้าง^{๓๔}

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเขียนโดยชาวฮอลันดา ชื่อ Van Vliet เรียกตามสำเนียงไทยว่า พงศาวดาร ‘ฉบับวันวลิต’ ซึ่งมีอายุเก่าแก่กว่าพงศาวดารฉบับหลวงอักษรนิติกล่าวคือเป็นบันทึกที่เขียนขึ้นภายหลังจากเหตุการณ์ยุทธหัตถี ๘๑ ปี หรือใกล้เคียงกับเหตุการณ์มากกว่าพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ๓๑ ปี^{๓๕}

พงศาวดารฉบับนี้ไม่ได้กล่าวถึงการชนช้าง ไม่ว่าจะโดยพระมเหสี หรือพระราชบุตรีของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แต่มีข้อมูลที่ตรงกันกับพงศาวดารฉบับคำให้การของชาวกรุงเก่า เรื่องพระนามของพระมเหสีของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิว่า พระสุวัฒน์ซึ่งมิได้สิ้นพระชนม์ชีพในการทำยุทธหัตถี ในปี พ.ศ. ๒๐๙๑ แต่ทรงพระชนม์ชีพมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาแตกครั้งที่ ๑^{๓๖} เอกสารของพม่า หรือของฝรั่งเศสอื่นในสมัยเดียวกัน ก็ได้กล่าวถึง พระสุริโยทัย หรือวีรกรรมของพระนางเลย จนทำให้เกิดการตั้งข้อสงสัยว่ามี พระนางสุริโยทัยและวีรกรรมของพระนางในประวัติศาสตร์หรือไม่

อย่างไรก็ตาม วิธีการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ จะไม่ใช่ในเชิงลบ กล่าวคือ การที่เอกสารบางฉบับมิได้กล่าวถึงบุคคล หรือเหตุการณ์ใด มิได้หมายความว่า จะไม่มีเรื่องราวของตัวบุคคล หรือเหตุการณ์นั้นๆ เพราะมีเหตุผลอยู่หลายประการที่ทำให้ไม่มีการบันทึก^{๓๗}

รายละเอียดต่างๆ เหล่านี้ รวมทั้งการเปรียบเทียบข้อดีและข้อด้อยของพงศาวดาร

^{๓๔} สุริโยทัย : ประวัติศาสตร์จากภาพยนตร์, หน้า ๗ - ๘.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

ของขุนพิเรนทรเทพ พระมหากษัตริย์ได้พระราชทาน ท้าววิสุทธิรักษัตริย์ให้แก่ ขุนพิเรนทรเทพ และโปรดให้ไปครองเมืองพิษณุโลกในตำแหน่งพระมหาดวงศา

ในขณะที่นักประวัติศาสตร์กระแสหลักกล่าวประณามท้าวศรีสุดาจันท์ว่าเป็น แม่ที่ลุ่มหลงชั่วร้ายจนปลงพระชนม์ลูกของตนเอง แต่นักวิชาการอื่นๆ เช่น สุนทรภู่ วัชรพล และชาญวิทย์ เกษตรศิริ กลับวิเคราะห์ว่าเรื่องราวทั้งหมดที่เกิดขึ้น เป็นผลมาจากการ ชั่งชั่งอำนาจระหว่าง ราชวงศ์พระร่วงจากสุโขทัย และราชวงศ์สุพรรณบุรี การแย่งชิง อำนาจถึงขั้นประหัตประหารฆ่าฟันกันเป็นสถานการณ์ “ปกติ” ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ โดยชาญวิทย์ เกษตรศิริ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ได้แสดงทัศนะต่อเรื่องนี้ว่า

“...หากพิจารณาในความเป็น “แม่” เป็น “ลูก” พระแม่เจ้าอยู่หัว ศรีสุดาจันท์ อาจถูกพิจารณาว่าเป็น “แม่ชัว - หมิงชัว” ที่คบชู้และฆ่าลูก แต่หากพิจารณาในมุมกว้างในด้านเกมแห่งอำนาจและการกู้ “อิสรภาพ” และความเป็นใหญ่ของราชวงศ์พระร่วงในราชสำนักอยุธยา ฉากอุบัติ การณ์ครั้งนี้ก็ไม่ได้แตกต่างไปจากการยึดอำนาจที่เกิดขึ้นทั้งก่อนหน้า และ หลังการยุคสมัยของพระองค์ ในแบบเดียวกับการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจของ ราชวงศ์อู่ทองและราชวงศ์สุพรรณบุรี ในช่วง ๖๐ ปีแรกของการสถาปนา อยุธยา หรือกรณีการขึ้นเป็นกษัตริย์ของเจ้าสามพระยา หลังจากเจ้าอ้าย เจ้าอี สองเชษฐาผู้พี่ได้ยกทัพประหัตประหารกันล้มตายทั้งสองพระองค์ หรือกรณีพระไชยราชาธิราชยึดอำนาจและประหาร “หลาน” กษัตริย์ที่ยัง ทรงพระเยาว์เพียง ๕ พรรษา หรือกรณีพระเจ้าทรงธรรมยึดอำนาจ และ ประหารพระศรีเสาวภาคย์กษัตริย์ผู้เยาว์ และเป็นโอรสของพระเอกาทศรถ หรือกรณีพระนารายณ์ร่วมกับพระเจ้าอา (พระศรีสุธรรมราชา) ทำการยึด อำนาจและประหารเจ้าฟ้าไชย พระเชษฐาของพระองค์ ที่เป็นกษัตริย์ได้ เพียง ๒ วัน และต่อมาพระนารายณ์ก็ยึดอำนาจ และประหารพระศรี สุธรรมราชา พระเจ้าอาที่เป็นกษัตริย์ได้เพียง ๒ เดือน ๑๘ วัน แล้วจึง สถาปนาพระองค์ “ปราบดาภิเษก” เป็นกษัตริย์อยุธยา หรือกรณีเจ้าฟ้า สุกทัศน์ พระโอรสของพระเอกาทศรถ และเป็นพระมหากษัตริย์ ถูกเสด็จ พ่อตั้งข้อหาคิดกบฏต่อพระราชบิดาจึงต้องสิ้นด้วยการเสวยยาพิษ และ

พระนางสุพรรณกัลยา ลังคมไทยไม่ได้รับรู้จักพระนางวิสุทธิกษัตริย์มากนัก จนกระทั่งเกิด
กระแสคลื่นไคล้พระสุพรรณกัลยาในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๙ - ๒๕๔๒ จนนำไปสู่ลัทธิบูชา
พระสุพรรณกัลยา

ลัทธิพิธิบูชาพระสุพรรณกัลยา เกิดจากการเห็นพระนางในนิมิตของพระรูดงศ์
สูงอายุ ชื่อหลวงปู่โง่น โสรโย วัดพระพุทธรบาทเขารวก^{๔๕} มีเนื้อหาโดยสรุปว่าพระนาง
ถูกส่งตัวไปแลกกับพระนเรศวร ซึ่งตกไปเป็นตัวประกันที่เมืองพม่า และต่อมามีฐานะ
เป็นชายาองค์หนึ่งของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง พระราชบิดาของพระมหาอุปราชา เมื่อ
พระมหาอุปราชาสิ้นพระชนม์เนื่องจากการทำสงครามยุทธหัตถีกับพระนเรศวร กษัตริย์
พม่าทรงพระพิโรธ และได้ใช้พระแสงดาบฟันพระนางสุพรรณกัลยา ซึ่งกำลังให้นมพระ
ราชธิดาจนสิ้นพระชนม์ทั้งสองพระองค์ วิญญาณของพระนางจึงยังคงพเนจรอยู่ใน
พระราชวังร้างของพม่า และจำเป็นที่จะต้องอัญเชิญดวงพระวิญญาณกลับคืนสู่สยาม

ต่อมามีแพทย์หญิง นลินี ไพบูลย์ กรรมการผู้จัดการบริษัทสกายไลน์ ยูนิตี้ จำกัด
ซึ่งเคยรับรู้เรื่องราวของพระนางสุพรรณกัลยาจากครูสมัยเรียนชั้นประถม ได้เกิดความ
สนใจในพระประวัติ และหนีถือในความอดทนเข้มแข็งของขัตติยานารีพระองค์นี้ โดย
เห็นว่าพระสุพรรณกัลยาเป็นผู้อยู่เบื้องหลังของการเมืองของสองประเทศและเป็นองค์
ประกัน พระสุพรรณกัลยาเป็นวีรสตรีในดวงใจ ซึ่งเป็นแบบอย่างในความกล้าหาญ อดทน
และเสียสละ ดังนั้น แพทย์หญิง นลินี ไพบูลย์ จึงได้มอบทุนให้เพื่อทำการค้นคว้าวิจัย
เกี่ยวกับประวัติของพระนาง

สุนทร ชุตินทรานนท์ อาจารย์ประจำภาควิชา ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญสาขาประวัติศาสตร์
พม่า จึงได้ทำการวิจัยและมีข้อสรุปว่า เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของราชสำนักพม่า ซึ่งเป็น
มหาอำนาจในสมัยโบราณ ที่จะยึดเอาพระราชโอรสและพระราชธิดาของเมืองขึ้นไปเป็น
ตัวประกันในราชสำนักพม่า โดยทรงเลี้ยงดูในฐานะราชโอรสหรือราชธิดาบุญธรรม

การศึกษาถึงผู้หญิงในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาแล้ว เป็นเรื่องยากลำบาก
เนื่องจากมีหลักฐานไม่เพียงพอ แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบันของผู้หญิง ที่มี
บทบาทสำคัญในด้านต่างๆ รวมทั้งด้านการปรับปรุงแก้ไขสถานการณ์ภาพด้านกฎหมาย การ

^{๔๕} การกล่าวอ้างว่าเห็นอดีตกษัตริย์ในนิมิต โดยนักบวชในพุทธศาสนา นอกจากกรณีของพระนาง
สุพรรณกัลยาแล้ว ยังมีกรณีการเห็นพระเจ้าตากสินในนิมิตของภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์, ในหนังสือชื่อ ใคร
ฆ่าพระเจ้าตากสิน, วัดทรงธรรมกัลยาณี, พิมพ์ครั้งที่ ๕, ๒๕๔๗.

สุโขทัยตอนต้นมีมเหสีเพียงพระองค์เดียว ดังนั้นระบบผัวเดียวเมียเดียวในสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงน่าจะเป็นธรรมเนียมนิยมในหมู่ประชากราษฎรด้วย

โดยธรรมเนียมนิยมนี้ สืบทอดมาจากวัฒนธรรมของมองโกล ซึ่งมีอิทธิพลต่อไทยในสมัยน่านเจ้า ต่อมาในสมัยปลายสุโขทัย กษัตริย์จึงเริ่มที่จะมีพระมเหสีหลายพระองค์ ทั้งนี้เนื่องจากได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียรวมทั้งความจำเป็นของกษัตริย์ที่จะต้องผูกมิตรกับบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ โดยการแต่งงานกับลูกหลานของขุนนางเหล่านี้ เพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของกษัตริย์เอง^{๔๗}

หรือข้อสรุปของ ร.แสงกาต์ ที่ว่าอาณาจักรทวารวดี หรืออาณาจักรหริภุญชัยเป็นอาณาจักรของพวกมอญ เป็นต้น^{๔๘} ซึ่งประเด็นนี้ ธิดา สาระยา ในงาน เรื่อง “(ศรี) ทวารวดี” มีความเห็นเป็นอย่างอื่น ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ความแตกต่างด้านความคิดเห็นและข้อสรุปของนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์สังคมในแต่ละยุคสมัย ไม่อาจนำไปสู่ข้อสรุปว่า ใครถูกใครผิด เพราะต่างก็ลงความเห็นตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หาได้ในยุคสมัยของตน นักวิชาการในสมัยหลังอาจมีความได้เปรียบในแง่ที่เมื่อระยะเวลาผ่านไป อาจมีการค้นพบหลักฐานต่างๆ ที่ทำให้ความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์ที่เคยมีดমনเกิดความกระจ่างชัดขึ้น

อย่างไรก็ตาม การขาดข้อมูลหลักฐานก็มีใช่เป็นปัจจัยชี้ขาดของการศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งหมด เพราะบางที่แม้มีหลักฐานข้อมูล แต่ถ้าขาดมุมมองในการที่จะใช้ประโยชน์ของหลักฐานที่มีอยู่ก็ทำให้ไม่สามารถศึกษาได้ และกล่าวอ้างว่าขาดหลักฐาน^{๔๙}



^{๔๗} ข้อสรุปที่น่าจะเป็นความจริงดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนมากขึ้นในสมัยต่อๆ มา ตัวอย่างเช่น กรณีที่ในปลายสมัยของพระเจ้าตากสินได้ทรงอภิเษกสมรสกับธิดาของสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกและให้กำเนิดพระโอรส (เจ้าฟ้าเหม็น) นอกจากนี้กษัตริย์ราชวงศ์จักรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมาจนถึงรัชกาลที่ ๗ ต่างอยู่ในระบบผัวเดียวหลายเมียทั้งสิ้น ระบบนี้ยังเป็นปัญหาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รายละเอียดโปรดดูภาคที่ ๓ ของหนังสือเล่มนี้ และดูบทที่ ๒ ผู้หญิงกับสิทธิในครอบครัวและมรดก, สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง.

^{๔๘} ร.แสงกาต์, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม ๑**, ๒๔๓๘, พิมพ์จากคำบรรยาย วิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๑ โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, สำนักพิมพ์ไทยวัฒนา (๒๕๒๖), หน้า ๓๓ - ๓๔.

^{๔๙} อานันท์ กาญจนพันธ์ **“แรงงานในประวัติศาสตร์ล้านนา”**, ใน พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา, โครงการตำรามหาวิทยาลัย, ห้องจำหน่ายหนังสือ สำนักหอสมุดเชียงใหม่, ๒๕๒๗ หน้า ๔๔.

ภาค ๓

สถานภาพ
ผู้หญิงไทยยุคโบราณ

บทที่ ๗

ระบบกฎหมายกับสถานการณ์ ของผู้หญิงสมัยโบราณ (ตอนที่ ๑)

เนื่องจากข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ตั้ง ระบบการเมืองการปกครองของสมัยอยุธยา ธนบุรีและรัตนโกสินทร์มีอยู่แล้วค่อนข้างมาก ดังนั้นงานเขียนนี้จะไม่นำเสนอรายละเอียดในเรื่องดังกล่าว แต่จะกล่าวถึงบางประเด็นที่เกี่ยวข้องพามาถึงเรื่องสถานการณ์กฎหมายของผู้หญิง โดยจะจำกัดขอบเขตเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว และจะกล่าวถึงกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องแต่พอสังเขปเท่านั้น เหตุผลที่จำกัดขอบเขตเฉพาะกฎหมายครอบครัว เนื่องจากหลักกฎหมายดังกล่าว สะท้อนให้เห็นสถานการณ์ บทบาท และความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายชัดเจนที่สุด

ความต่อเนื่องยาวนานถึง ๔๑๗ ปี ทำให้อาณาจักรอยุธยามีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ทั่วไปและประวัติศาสตร์กฎหมายไทยเป็นอย่างยิ่ง ความยืนยาวของยุคสมัยได้เอื้อให้เกิดการวางกฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของผู้คนที่เกี่ยวข้อง

ประเด็นที่จะพิจารณา คือ วิถีชีวิตดังกล่าวนี้ นำไปสู่การสร้างระบบการเมือง การปกครอง และระบบกฎหมาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อสถานการณ์และบทบาทของผู้หญิงอย่างไรแน่นอน “วิถีชีวิตแบบอยุธยา” มิได้เกิดขึ้นในสุญญากาศทันทีที่สมเด็จพระ

ยุคก่อนสมัยใหม่ (Pre -Modern Law)

ยุคสมัยใหม่ (Modern Law)

ทั้งนี้โดยถือเอาช่วงรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นจุดแบ่ง เนื่องจากช่วงนั้นเป็นช่วงเวลาที่ยังไม่ได้รับอิทธิพลของกฎหมายตะวันตก อันถือว่าเป็น “กฎหมายสมัยใหม่”^๓ ซึ่งบัญญัติขึ้นเพื่อใช้กับรัฐสมัยใหม่ (Modern State) จนนำไปสู่การจัดทำประมวลกฎหมาย (codification) ในเวลาต่อมา

ปรีดี เกษมทรัพย์ และ แสวง บุญเฉลิมวิภาส อธิบายเพิ่มเติมว่า ยุคกฎหมายไทยก่อนสมัยใหม่ (Pre -Modern Law) ยังแบ่งเป็น ๒ ช่วงได้แก่

๑. ช่วงที่เป็นกฎหมายไทยเดิมแท้ๆ ซึ่งเป็นกฎหมายที่มาจากวัฒนธรรมและจารีตประเพณีของสังคมไทยแท้ๆ ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลอินเดีย ซึ่งช่วงนี้หมายถึงช่วงถิ่นกำเนิดของคนไทย จนถึงสมัยสุโขทัยและมีข้อสรุปว่าสังคมไทยดั้งเดิมนั้นเป็นสังคมแบบมาตาธิปไตย คือถือแม่เป็นใหญ่ ทั้งนี้เนื่องมาจากแบบแผนการแต่งงานที่ชายจะไปอยู่ในบ้านของฝ่ายหญิง

๒. เป็นช่วงที่กฎหมายได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งยึดถือระบบชายเป็นใหญ่ หรือปิตาธิปไตย ทำให้สถานภาพของหญิงไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด^๔ ประเด็นนี้จะได้ขยายความต่อไป

๗. สมัยการพัฒนาประเทศเข้าสู่สมัยใหม่

รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑)

รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓)

รัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๘)

รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗)

๘. สมัยปัจจุบัน (สมัยรัฐธรรมนูญ) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน

ดู กาญจนา ละอองศรี, การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์ไทย ในสาขาราชแห่งความคิด, หนังสือรวมบทความทางวิชาการ, ชาคริต ชุ่มวัฒนะ และ อุทฤษฏ์ ปัทมานันท์ บรรณาธิการ, บริษัทพิมพ์สวย จำกัด พ.ศ. ๒๕๓๒, หน้า ๒๐๕ - ๒๐๘ อ้างถึงใน แสวง บุญเฉลิมวิภาส, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๕๕๓, วิทยุชน, หน้า ๕๐ - ๕๓.

^๓ Tamara Lynn Loos, เห็นว่าเจ้าอาณานิคมเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดสภาพของ “ความเป็นสมัยใหม่” ซึ่งสะท้อนอคติของตน ดูรายละเอียดใน Gender Adjudicated, Translating Modern Legal Subjects in Siam, อ้างแล้ว, หน้า ๘.

^๔ ปรีดี เกษมทรัพย์, **นิติปรัชญา**, อ้างแล้ว, หน้า ๔๘. และ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, อ้างแล้ว, หน้า ๕๒ - ๕๕.

ทศพิชราชธรรม อันมีรากฐานมาจากคำสอนทางศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา และ การใช้หลักธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนา เป็นเนื้อหาในการวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง (กษัตริย์) และผู้ถูกภายใต้การปกครอง (ราษฎร) ตลอดจนกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ในทางสังคมระหว่างบรรดาราษฎรด้วยกัน

ถึงแม้ว่าในระยะแรกๆ แนวความคิดทางกฎหมายของสยาม จะยึดมั่นอยู่ใน ความเชื่อที่ว่า กฎหมายเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่มีอยู่แล้วในสากลจักรวาล กษัตริย์มิได้เป็นผู้สร้างหรือออกกฎหมายแต่มีหน้าที่เพียงแต่รักษากฎหมายที่มีอยู่เท่านั้น

ซึ่งเราจะเห็นว่า ความเชื่อหรือแนวคิดเหล่านี้ ในระยะแรกๆ ยังผสมปนเปกันกัน อยู่มาก ระหว่างความเชื่อในเรื่องผี พราหมณ์ และพุทธ แต่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา อิทธิพลของคำสอนทางพุทธศาสนา ก็ได้รับการส่งเสริม จากพระมหากษัตริย์ ให้เป็นแนวคิดหรือปรัชญาหลักในการปกครองประเทศ และได้มี การทำลายสัญลักษณ์และปรับเปลี่ยนพิธีกรรม ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อ “นอกพุทธ ศาสนา”^๖

^๖ ดูรายละเอียดของความสืบเนื่องของแนวคิดธรรมเนียมหรือพุทธนิยมในระบอบการปกครองของ สยาม ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ใน จรัส โฆษณานันท์, **นิติปรัชญาภาคสอง ปรัชญากฎหมายไทย**, สำนัก พิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘ ต่อไปจะอ้างว่า **ปรัชญากฎหมายไทย**, ตัวอย่างของการทำลาย สัญลักษณ์หรือการปรับเปลี่ยนพิธีกรรม “นอกศาสนา” ได้แก่ การที่รัชกาลที่ ๑ ทรงออกพระราชกำหนดใหม่ ฉบับที่ ๓๕ ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ให้ราษฎรยึดถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งสูงสุด ราษฎรจะกราบไหว้บูชาพระ ภูมิเจ้าที่ เทพารักษ์ได้ แต่ห้ามมิให้บูชาศิวิลิ่งค์ เพราะเมื่อพระองค์ให้หนักราษฎรจับถนตัตระจดูพระไตร ปฎก ก็ไม่ปรากฏว่ามีกรกล่าวถึงการบูชาศิวิลิ่งค์ ดังนั้นจึงทรงสันนิษฐานว่า ลัทธิบูชาศิวิลิ่งค์เกิดจาก “คน พาลกักขะหยาบช้า แข่ง (แสร้ง?) กระทำเพศอันนี้เยะเยยหญิงแม่ดอันมีมารยาทาความละอายมิได้ สืบ มาหญิงชายผู้หาปัญญามิได้ก็เอาเยียงอย่างนับถือสืบมา” การบูชาศิวิลิ่งค์จะทำให้บ้านเมืองถูกดูหมิ่น ดูแคลนจากชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย ดังนั้นจึงทรงรับสั่งให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองทุกระดับไป เก็บศิวิลิ่งค์ในสถานที่ต่างๆ มาเผาไฟเสียให้หมดสิ้น ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนให้ลงโทษถึงสิ้นชีวิต ดูรายละเอียดใน พระราชกำหนดใหม่ ๓๕, ตีพิมพ์ใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จ.ศ. ๑๑๖๖**, พิมพ์โดยมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์และการเมือง จัดพิมพ์ใหม่โดย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๗ สมัย นายปรีชา สุวรรณทัต ดำรงตำแหน่งคณบดี, ต่อไปจะอ้างว่า **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จ.ศ. ๑๑๖๖**, หน้า ๔๑๘ - ๔๒๑.

การปกครองของพระมหากษัตริย์ที่ต้องใช้หลักทศพิชราชธรรมเป็นแนวคิดเชิงหลักการ ซึ่งในทาง ปฏิบัติจะทำได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับจริยธรรมของกษัตริย์แต่ละองค์ ดูรายละเอียดใน จรัส โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย** อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๘ และ ๒๗๙.

วิธีการที่สยามใช้แตกต่างไปจากประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ กล่าวคือมิได้ทำการต่อสู้ขัดขืนในลักษณะ “ใช้ไม้ซึ่งดัดไม่ซุง” แต่ใช้วิธีการหลักอย่างน้อย ๓ ประการ ได้แก่

(๑) ยอมทำสัญญา “ทางพระราชไมตรี” ที่เสียเปรียบกับมหาอำนาจ ซึ่งเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งของสนธิสัญญาเหล่านี้คือ เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ที่ยอมให้คนในบังคับ (subject) ของประเทศคู่สัญญา ได้รับสิทธิที่ไม่ต้องตกอยู่ในอำนาจของกฎหมายและระบบศาลไทย ทำให้สยามสูญเสียเอกราชในด้านนี้ รวมทั้งเอกราชด้านเศรษฐกิจการค้าด้วย^๔

(๒) การยอมยกดินแดนที่เคยเป็นเมืองขึ้นของสยามให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส เพื่อคลี่คลายวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงต่างๆ

(๓) การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายรวมทั้งการปฏิรูประบบการปกครอง และระบบศาลยุติธรรม

ความพยายามของชาติตะวันตกในการแผ่ขยายลัทธิอาณานิคมเข้าครอบครองสยามมีมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ดังจะเห็นได้จากการที่อังกฤษซึ่งยึดอินเดียได้แล้ว ได้ส่ง นายร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี มาเจรจากับสยาม สำระสำคัญของการเจรจาประกอบด้วยความร่วมมือในการสู้รบกับพม่า และให้สยามทำการค้ากับอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๓๖๙ สยามและอังกฤษได้ทำสนธิสัญญาพาณิชย์ในระหว่างกัน ชาวอังกฤษได้มาตั้งรกรากทำมาค้าขายในสยามนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ ประธานาธิบดีแจ็กสัน แห่งสหรัฐอเมริกาได้ส่ง เอ็ดมัน โรเบิร์ต เป็นทูตมาขอค้าขายกับสยาม รัชกาลที่ ๓ จึงได้โปรดให้ทำสนธิสัญญามีเนื้อหาเหมือนกับที่ทำกับอังกฤษ^๕ หลังจากนั้นชาวต่างประเทศก็ได้หลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก

^๔ สยามได้รับผลกระทบจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนี้เป็นอย่างมาก เพราะไม่เพียงแต่คนในชาติของประเทศคู่สัญญาเท่านั้นที่ไม่ยอมอยู่ภายใต้บังคับของระบบกฎหมายสยาม ต่อมาประเทศอาณานิคมของบรรดามหาอำนาจคู่สัญญา หรือแม้แต่ชาวสยามบางคนก็ขอไปเป็นคนในบังคับของมหาอำนาจเหล่านี้ ด้วยมุ่งหวังสิทธิและการคุ้มครองบางประการ สภาพดังกล่าวทำให้สยามสูญเสียเอกราชในเกือบทุกด้านอย่างแท้จริง ไม่ใช่เฉพาะแต่เอกราชทางการศาลเท่านั้น ดังนั้นจึงมีความพยายามในการที่จะยกเลิกสนธิสัญญาทางการค้าที่ไม่เป็นธรรมเหล่านี้ ซึ่งกว่าจะดำเนินการได้อย่างเสร็จสิ้นสมบูรณ์ก็ล่วงมาถึงเมื่อเสร็จสิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้ว โดยเงื่อนไขประการสำคัญของการยกเลิกสนธิสัญญาเหล่านี้ได้แก่การปรับปรุงระบบกฎหมายของสยามให้เป็นไปตามมาตรฐานของอารยประเทศ.

^๕ ประพาสประชาคมยุโรป ปฏิทินปี ๒๕๔๘, กลุ่มบริษัทแสงทองสหการ, อ้างแล้ว, หน้า ๑.

ประสงค์ที่จะแก้ไขเงื่อนไขของสัญญา ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๙๓ ลอร์ดปาลเมอสตัน ได้แต่งตั้งให้ เซอร์ เจมส์ บรั๊ก เข้ามาทำ “สนธิสัญญาพระราชไมตรี” แต่เนื่องด้วยรัชกาลที่ ๓ ทรงประชวรหนักใกล้เสด็จสวรรคตจึงยังไม่อาจดำเนินการได้ เมื่อเซอร์ เจมส์ บรั๊ก รายงานข้อขัดข้องไปยังรัฐบาลอังกฤษก็ได้รับคำสั่งให้กลับมายังสยามอีกครั้งพร้อมกับเรือรบของอังกฤษซึ่งจอดอยู่ในน่านน้ำจีน เพื่อให้จัดการกับสยามในกรณีที่เกิดขึ้นอย่างไรก็ตาม อังกฤษได้รับทราบว่ายามภายใต้แผ่นดินใหม่ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) “ยินดี” ที่จะทำสัญญาทางไมตรีกับอังกฤษ จึงได้แต่งตั้งให้ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง กงสุลกวางตุ้งและเจ้าเมืองฮ่องกง อัญเชิญพระราชสาส์นของสมเด็จพระนางเจ้าวิคทอเรีย พร้อมทั้งพระราชบรรณาการมาขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับสยาม^{๑๒}

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ความรับรู้ของพระองค์เกี่ยวกับการแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมของชาติตะวันตกกว่า ๑๐ ปี ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ ทำให้พระองค์มีมติว่า หากสยามจะดำรงความเป็นเอกราชอยู่ได้ สยามก็จะต้องทั้ง “เรี่ยนรู้” และ “ลอกเลียน” รูปแบบจากชาติตะวันตก (โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาอำนาจอังกฤษ)^{๑๓} อย่างไรก็ดี อำนาจทางการเมืองของตะวันตก ก็มีใช้เป็นที่จยใจที่ขาดเพียงประการเดียวที่ทำให้รัชกาลที่ ๔ ทรงผูกมิตรกับชาวตะวันตก แต่

^{๑๒} จีนเคยเป็นมหาอำนาจที่ยิ่งใหญ่ในภูมิภาคเอเชีย สยามนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นต้องส่งบรรณาการหรือจิ้มก้องไปถวายจักรพรรดิจีน แต่ต่อมาจีนก็ถูกบังคับโดยแสนยานุภาพทางนาวิกของอังกฤษให้ต้องยอมเปิดประเทศเพื่อทำการค้า จีนพ่ายแพ้อังกฤษอย่างย่อยยับในสงครามฝิ่น (พ.ศ. ๒๓๘๓ - พ.ศ. ๒๓๘๕ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๓) และต้องยอมให้อังกฤษเช่าเกาะฮ่องกงนานถึง ๙๙ ปี, รัชกาลที่ ๔ เป็นกษัตริย์สยามองค์สุดท้ายที่ส่งบรรณาการไปจีน ในช่วงเวลา ๒ ปีก่อนที่จะทำสนธิสัญญาเบาว์ริง และหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว สยามก็หลุดออกจากวงจรแห่งอำนาจของจีน และเข้าสู่วงจรมหาอำนาจของมหาอำนาจของอังกฤษอย่างสมบูรณ์, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม ใน “คำนำเสนอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - เซอร์ จอห์น เบาว์ริง - การค้าเสรี และ “ระเบียบใหม่” ของโลกเก่า” ตีพิมพ์ใน เซอร์จอห์น เบาว์ริง, **ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม**, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม, บรรณาธิการ จัดพิมพ์โดยมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๗, หน้า (๑๒) - (๑๓).

^{๑๓} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม ใน “คำนำเสนอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - เซอร์ จอห์น เบาว์ริง - การค้าเสรี และ “ระเบียบใหม่” ของโลกเก่า” ตีพิมพ์ใน เซอร์จอห์น เบาว์ริง, **ราชอาณาจักรและราษฎรสยาม**, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม, บรรณาธิการ, อ้างแล้ว, หน้า (๑๒).

โดยสรุป กล่าวได้ว่า รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่วัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเริ่มแพร่หลายเข้ามาในสังคมไทยตั้งแต่ปลายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้ทวีความเข้มข้นมากขึ้นโดยเฉพาะหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างไทยกับอังกฤษใน พ.ศ. ๒๓๙๘ (หลังจากที่รัชกาลที่ ๔ ครองราชย์มาได้ประมาณ ๔ ปี)^{๑๕} และตามมาด้วยการทำสัญญาทางไมตรีกับประเทศอื่นๆ อีก ๑๓

^{๑๕} สนธิสัญญาเบาว์ริงมีวัตถุประสงค์หลักในการแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นีย์และขยายขอบเขตข้างผลประโยชน์ของอังกฤษ การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นจุดเริ่มต้นของกรยกเลิกการค้าผูกขาดของพระคลังที่ทำให้สยามเข้าสู่ระบบการค้าเสรีและเข้าไปผูกติดกับระบบทุนนิยมโลกอย่างเต็มที่ ชาฎิวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม กล่าวถึงสาระสำคัญของสนธิสัญญาเบาว์ริง ดังนี้

(๑) คนในบังคับของอังกฤษ จะขึ้นกับอำนาจของศาลกงสุลอังกฤษ เกิดสิ่งที่เรียกว่า “สิทธิสภาพนอกอาณาเขต” ขึ้นในสยามเป็นครั้งแรก ซึ่งจะกลายเป็นปัญหาหนักของสยามในสมัยต่อมา

(๒) คนในบังคับอังกฤษมีสิทธิที่จะทำการค้าโดยเสรีตามเมืองท่าของสยาม (หัวเมืองชายทะเล) ทั้งหมด และสามารถพักอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ได้เป็นการถาวร คนในบังคับอังกฤษสามารถซื้อหรือเช่าสิ่งหา-
ริมทรัพย์ในบริเวณของกรุงเทพฯ คือ ในบริเวณ ๔ ไมล์ หรือ ๒๐๐ เส้นจากกำแพงพระนครหรือ “ตั้งแต่กำแพงเมืองออกไป เดินด้วยกำลังเรือแจว เรือพายทาง ๒๔ ชั่วโมง” ได้ อนึ่ง คนในบังคับอังกฤษได้รับอนุญาตให้เดินทางภายในประเทศได้อย่างเสรี โดยให้อำนาจไปผ่านแดนที่ได้รับจากกงสุลของตน

(๓) มาตรการต่างๆ ทางภาษีอากรเดิมให้ยกเลิก และกำหนดภาษีขาเข้าและขาออก ดังนี้

(ก) ภาษีขาเข้ากำหนดแน่นอนไว้ที่ร้อยละ ๓ สำหรับสินค้าทุกประเภท ยกเว้นฝิ่น ซึ่งจะปลอดภาษี แต่จะต้องขายให้แก่เจ้าภาษีฝิ่นเท่านั้น ส่วนเงินแท่งก็จะปลอดภาษีเช่นกัน (ตรงนี้เบาว์ริงและอังกฤษได้ไปอย่างสมประสงค์ไม่ต้องทำ “สงครามฝิ่น” กับไทย แต่ทางฝ่ายไทยคือ เจ้าภาษีนายอากรก็ได้ผลประโยชน์จากการค้าฝิ่น ที่ถูกลอบทั้งซื้อทั้งสูบทั้งกิน ที่ทำมาตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลที่ ๓ แล้ว ในเวลาเดียวกันเจ้านายราชสำนักไทยในรัชกาลใหม่ตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินจนกระทั่งเจ้าภาษีนายทรงกรมต่างๆ ก็ได้ผลประโยชน์จากเงินรายได้ภาษีฝิ่นนี้ เพราะมีการให้สัมปทานฝิ่นกับเจ้าภาษีนายอากรมาแล้วก่อนลงนามสนธิสัญญาเบาว์ริง ด้วยซ้ำไป)

(ข) สินค้าขาออกจะถูกเก็บภาษีเพียงครั้งเดียว ไม่ว่าจะเป็ภาษีภายใน หรือ ผ่านแดน หรือ ส่งออกก็ตาม

(๔) พ่อค้าอังกฤษได้รับอนุญาตให้ซื้อและขายโดยตรงกับคนชาวสยาม ทั้งนี้โดยไม่มีการแทรกแซงจากบุคคลที่สามแต่อย่างใด

(๕) รัฐบาลสยามสงวนสิทธิที่จะห้ามการส่งออก ข้าว เกลือ และปลา หากเห็นว่าสินค้าดังกล่าวอาจจะขาดแคลนได้

(๖) กำหนดให้มีมาตราที่ว่าด้วย a most-favored nation ซึ่งหมายถึง “ถ้าฝ่ายไทยยอมให้สิ่งใดๆ แก่ชาติอื่นๆ นอกจากหนังสือสัญญานี้ ก็จะต้องยอมให้อังกฤษ และคนในบังคับอังกฤษ เหมือนกัน”

จาก ชาฎิวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม ใน “คำนำเสนอ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้า

ความสัมพันธ์หญิงชายกับการแก้ไขกฎหมาย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายโบราณของไทย เป็นที่น่าสังเกตว่าคดีประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒) หรือเรียกย่อๆ ว่าคดีอำแดงป้อมฟ้องหย่าสามี และการทูลเกล้าถวายอีกสองฉบับ โดยอำแดงเหมือนและอำแดงจั่น ในสมัยรัชกาลที่ ๔ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๑๑) ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่จะฉายภาพให้เราเห็นสถานการณ์ทางกฎหมาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายในสมัยโบราณทั้งสิ้น แต่ตำราประวัติศาสตร์ไทยก็ไม่เคยนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในแง่มุมนี้

ผู้เรียนประวัติศาสตร์ไทยทุกคนรู้ว่า “กฎหมายตราสามดวง” เป็นกฎหมายโบราณของไทย แต่มีน้อยคนนักที่จะทราบถึงความเป็นมาของกฎหมายตราสามดวง และรู้ว่าเหตุผลของการจัดทำกฎหมายตราสามดวงเกี่ยวพันกับเรื่องบทบาทความสัมพันธ์หญิงชายอย่างไร ถึงแม้ว่านักศึกษาศาขานิติศาสตร์ที่ต้องเรียนวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทยจะศึกษาถึงความเป็นมาของการจัดทำกฎหมายตราสามดวง แต่ก็เพียงรับรู้และผ่านเลยโดยไม่ได้ขบคิดถึงมูลเหตุของการสังคายนากฎหมายโบราณของสยาม

ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์โดยทั่วไปมักจะเป็นการเรียนแบบท่องจำเป็นช่วงๆ เป็นตอนๆ ของแต่ละเรื่องราวโดยไม่มีการเสนอให้เห็นภาพรวมอย่างเชื่อมโยงต่อเนื่องแบบวิเคราะห์ให้เห็นความเป็นเหตุเป็นผลของแต่ละเหตุการณ์ การเรียนแต่เฉพาะที่มาของกฎหมายตราสามดวงนั้นไม่เพียงพอ แต่จะต้องศึกษาเรื่องกฎหมายตราสามดวงในบริบทที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางกฎหมายของผู้หญิงและความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในสมัยโบราณอีกด้วย

คดีความอันเกี่ยวเนื่องกับผู้หญิงสามัญชน ๓ คน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อันได้แก่ คดีอำแดงป้อม คดีอำแดงเหมือน และคดีแดงจั่น มีประเด็นร่วมกันอยู่ประเด็นหนึ่ง คือเป็นการเรียกร้องสิทธิในการตัดสินใจของผู้หญิง

ในปี พ.ศ. ๒๓๘๗ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้เกิดคดีประวัติศาสตร์ที่อำแดงป้อมฟ้องขอหย่าขาดจากสามี ซึ่งนำไปสู่การชำระสะสางหรือการสังคายนากฎหมายเก่า

ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไป นอกจากนี้ การปะทะสังสรรค์ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม กับประเทศมหาอำนาจตะวันตก ก็เป็นปัจจัยชี้ขาดที่สำคัญ ปัจจัยหนึ่งไม่เพียงแต่เฉพาะปัจจัยภายนอกเท่านั้นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ แต่ยังมีปัจจัยภายในประเทศอีกหลายประการ นอกเหนือจากการดิ้นรนต่อสู้ของสตรีไทย ในลักษณะปัจเจกบุคคลในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งได้ตั้งคำถามกับความยุติธรรมของกฎหมายเก่าแก่ที่ใช้ติดต่อกันมานานหลายศตวรรษ

ปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ การวิพากษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และกฎหมายของไทย ที่จำกัดสิทธิเสรีภาพสตรี โดยนักคิดแห่งสมัย เช่น เทียนวรรณ ฯลฯ

การปฏิรูประบบราชการและระบบกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ ๕ รวมถึงบทบาทของรัชกาลที่ ๖ ในการวิพากษ์วิจารณ์ระบบฟัวเดียวหลายเมียอย่างเปิดเผย ในบทความ “เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรือง คือสภาพแห่งสตรี” รวมทั้งพระราชจริยวัตรของพระองค์ ในด้านความสัมพันธ์กับสตรีเพศ ซึ่งผิดแผกแตกต่างไปจากธรรมเนียมปฏิบัติของบรรพชนสตรี และการออกกฎหมายเทียบรางวัล ว่าด้วยครอบครัวข้าราชการในราชสำนัก

การรวมกลุ่มของผู้หญิงเพื่อเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคผ่านหนังสือพิมพ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เหตุการณ์เหล่านี้เป็นความเคลื่อนไหวที่มีนัยยะสำคัญทั้งสิ้น จุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ ได้แก่ การปรับปรุงระบบกฎหมายไทย ให้เป็นระบบประมวลกฎหมาย และยกเลิกหลักเกณฑ์ที่ผูกมัดอำนาจวิพากษ์วิจารณ์ว่า “ปาเถื่อน”

จุดหักเหที่สำคัญของสังคมอีกจุดหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข ส่วนสภาพความเป็นจริงของระบอบประชาธิปไตย และความเสมอภาคเท่าเทียมของบุคคลภายใต้หลักของกฎหมาย จะบรรลุเป้าหมายได้เพียงไร โดยเฉพาะในเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชายเป็นเรื่องที่จะได้เห็นกันต่อไป

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ ล้วนส่งผลกระทบต่อระบอบการเมืองการปกครอง และระบบกฎหมายของไทย ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสถานภาพของผู้หญิงทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้จึงจะยกเหตุการณ์เหล่านี้มากล่าวโดยสังเขป และจะเชื่อมโยงให้เห็นถึงหลักกฎหมายดั้งเดิมของไทย ซึ่งใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วยยุคสมัยของรัชกาลที่ ๔ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับ

ของพระพุทธเจ้าจนแล้วเสร็จในต้นรัชสมัยของพระองค์ จึงมีพระบรมราชโองการให้ตรวจสอบกฎหมายซึ่งบันทึกไว้ในที่ต่างๆ ปรากฏว่ากฎหมายเกี่ยวกับการฟ้องหย่าบัญญัติไว้อย่างนั้นถูกต้องตรงกันในทุกแห่ง

รัชกาลที่ ๑ จึงโปรดเกล้าให้ “ข้าทูลลอบองทูลีพระบาท ที่มีสติปัญญา” ชุดหนึ่งประกอบด้วย อาลักษณ์ ลูกขุน และราชบัณฑิตย รวม ๑๑ คน ทำหน้าที่ในการ “ชำระพระราชกำหนดบทพระอาการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมสาตราไปให้ถูกถ้วนตามบาปี่แลเนื้อความ มิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้” หลังจากนั้นพระองค์ได้ “ทรงอุตสาหทรงชำระตัดแปลงบทอันวิปลาดนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้” (เขียนตามตัวสะกดเดิม) และทรงให้ใช้กฎหมายที่ได้ชำระสะสางแล้วนี้เป็นบรรทัดฐานในการวินิจฉัยคดีที่เกิดขึ้นต่อไปในอนาคต^{๒๑} การดำเนินการชำระสะสางกฎหมายเก่าโดยบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และมีการประทับตราราชสีห์ คชสีห์และบัวแก้ว นี้ถือว่าเป็นการจัดทำประมวลกฎหมายเก่าของไทยที่เรียกว่า ‘กฎหมายตราสามดวง’ เนื่องจากสัญลักษณ์ของดวงตราทั้งสาม หรือบางครั้งเรียกว่า ‘ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑’ เนื่องจากได้มีการชำระสะสางและจัดทำขึ้นในสมัยรัชกาลนี้ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ รัชกาลที่ ๑ โปรดให้มีการชำระสะสางกฎหมายเก่าของไทยแล้วเสร็จ พระเจ้า نابอเลียนกษัตริย์ของฝรั่งเศสก็ได้รวบรวมจัดทำประมวลกฎหมายนโปเลียน (Code Napoleon) ขึ้นเป็นครั้งแรก^{๒๒}

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จึงเป็นหลักฐานทางกฎหมายที่ทำให้สามารถศึกษาค้นคว้ากฎหมายเก่าของไทยได้ในส่วนหนึ่ง ร.แสงกาต์ ยังชี้ให้เห็นว่า การจัดทำประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ยังมีความสำคัญถึงสองประการ กล่าวคือ ประการแรกเป็นการยกเลิกโดยเด็ดขาด ซึ่งกฎหมายเก่าที่มีได้ปรากฏในประมวลกฎหมายใหม่นี้ และประการที่สอง เป็นการทำให้กฎหมายกรุงศรีอยุธยาถึงที่สุดลงโดยสิ้นเชิง และเป็นการเริ่มต้นอีกสมัยหนึ่งของประวัติศาสตร์กฎหมายไทย^{๒๓} กฎหมายตราสามดวง หรือ

^{๒๑} ประกาศพระราชปรารภใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑, จุลศักราช ๑๑๑๖ พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง**, อ่างแล้ว, หน้า ๑ - ๕.

^{๒๒} ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, บัญญัติเรื่อง กฎหมายสมัยอยุธยา แสดง ณ หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี พระนคร, วันเสาร์ที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ต่อมา คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา ได้จัดพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๐, ในชื่อ **กฎหมายสมัยอยุธยา**, หน้า ๓.

^{๒๓} ร.แสงกาต์, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๖.

ระบบชายเป็นใหญ่ในการปกครองและสถาบันศาสนา

ชนชั้นปกครองประกอบด้วยกษัตริย์เพศชายซึ่งถือว่าเป็นประมุขสูงสุดของชนชั้นนี้ รองลงมาได้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นเครือญาติของกษัตริย์ ทั้งโดยสายเลือดและการแต่งงาน กลุ่มนี้มักจะเรียกว่า “เจ้า”

ลำดับถัดมา ได้แก่ กลุ่มขุนนางใหญ่่น้อย และข้าราชการในระดับต่างๆ ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่ในการช่วยเหลือพระมหากษัตริย์ในการทำศึกสงคราม และการปกครองบ้านเมือง

ระบบพระบรมวงศานุวงศ์ ระบบขุนนางและข้าราชการ ได้มีการพัฒนาจนเกิดความสลับซับซ้อนขึ้นเป็นลำดับ และถือว่าเป็นกลุ่มที่มีสถานภาพและอภิสิทธิ์ในสังคม ผู้หญิงซึ่งอยู่ในชนชั้นสูงเหล่านี้ ย่อมมีสถานภาพที่แตกต่างไปจากผู้หญิงที่อยู่ในกลุ่มที่เป็นผู้อยู่ภายใต้การปกครอง

กลุ่มที่มีสถานภาพทางสังคม นอกจากที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว จะมีกลุ่มพระสงฆ์และพราหมณ์รวมอยู่ด้วย เป็นที่สังเกตว่าเพศชายเป็นเพศที่ผูกขาดความเป็นนักบวช พระสงฆ์และพราหมณ์ เป็นผู้ที่มีฐานะและบทบาทเป็นสื่อกลาง (medium) ของศาสนา ซึ่งทั้งเจ้าขุนมูลนาย สามัญชน และข้าทาส จะต้องอาศัยในการทำพิธีกรรม นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการให้การศึกษา และชี้แนวทางในการดำรงชีวิต

กล่าวโดยเฉพาะพระสงฆ์ในพุทธศาสนานั้น นับได้ว่าเป็นสถาบันหลักอันหนึ่งของสังคมไทย ซึ่งพัฒนาควบคู่แบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน มากับสถาบันพระมหากษัตริย์ ทั้งสองสถาบันเป็นศูนย์กลางของอำนาจในทางอาณาจักรและศาสนจักร ซึ่งทั้งสองสถาบันต่างก็อยู่ภายใต้อำนาจครอบงำแบบผูกขาดของเพศชาย และเอื้อประโยชน์ให้แก่เพศชายมากกว่าเพศหญิง บทบาทของพระพุทธรูปศาสนาที่เกื้อหนุนอำนาจประโยชน์ให้แก่เพศชายมากกว่าเพศหญิงนี้ เป็นมาตั้งแต่สมัยโบราณ นับแต่สมัยทวารวดี และสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ ซึ่งเป็นประมุขสูงสุดของอาณาจักร (state) ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และฝ่ายศาสนจักร ซึ่งในสังคมไทยหมายถึง สถาบันพุทธศาสนา มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง และส่งผลต่อสถานภาพของผู้หญิงอย่างไร เป็นประเด็นที่มีความสำคัญทั้งในสมัยโบราณและสมัย

ธรรมชาติกำหนดให้เพศหญิงเป็นเพศที่ตั้งท้องและคลอดลูกได้

เพศหญิงจึงมีความสำคัญและความหมายต่อสังคม ในฐานะผู้ผลิตมนุษย์ ซึ่งจะ
เป็นแรงงานในรุ่นต่อไป เพศหญิงมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการสืบทอดเผ่าพันธุ์
ของสังคม ในชนชั้นล่าง สรีระของเพศหญิงเป็นแหล่งกำเนิดของแรงงานทาสแรงงานไพร่
ในชนชั้นสูง สรีระของเพศหญิงเป็นแหล่งกำเนิดของชนชั้นปกครอง ที่จะทำหน้าที่
ปกครองบริหารบ้านเมืองต่อไป

การเกณฑ์แรงงานไพร่หลวง ในช่วงสมัยอยุธยา จะเกณฑ์ปีละ ๖ เดือน คือ มา
ทำงานตามที่ถูกเกณฑ์ ๑ เดือน แล้วกลับไปอยู่บ้าน ๑ เดือน สลับกันแบบนี้ไปเรื่อยๆ
เรียกว่า “ระบบเข้าเดือนออกเดือน” สรุปแล้วเกณฑ์แรงงาน ปีละ ๖ เดือน ส่วนไพร่สมนั้น
จะอยู่รับใช้เจ้านายอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ ไม่ต้องไปๆ มาๆ เหมือนไพร่หลวง ในขณะที่
ที่ถูกเกณฑ์มาทำงานนั้น ไพร่หลวงจะไม่ได้รับค่าจ้าง และต้องหาเสบียงอาหารมากินเอง
ระยะเวลาการเกณฑ์ แรงงานลดลงเรื่อยๆ

นับตั้งแต่สมัยที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ได้ลดเวลาของการเกณฑ์
แรงงานลงเหลือเพียงปีละ ๓ เดือน^{๒๖} นอกจากนี้ยังมีระบบของการให้จ่ายเป็นเงินหรือ

^{๒๖} นิธิ เอียวศรีวงศ์, อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมในช่วงนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่
นำไปสู่การออกกฎหมาย ปี พ.ศ. ๒๓๕๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ที่ลดเวลาการเกณฑ์แรงงาน กล่าวคือมีการ
ขยายตัวของการผลิตสินค้าเพื่อส่งออก ประกอบกับสงครามด้านตะวันออก ทำให้รัฐบาลต้องการข้าวไว้เลี้ยง
กองทัพ จึงต้องปลดปล่อยแรงงานไพร่ลงกึ่งหนึ่ง โดยลดเวลาการเกณฑ์แรงงานเหลือเพียงปีละ ๓ เดือน ดู
นิธิ เอียวศรีวงศ์, โลกของนางนพมาศ, ตีพิมพ์ใน ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ ชื่อ **ไม่มีนางนพมาศ ไม่มี
ลอยกระทงสมัยสุโขทัย, หรือ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์** ตีพิมพ์ครั้งแรก ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๐, สัจจิตต์
วงศ์เทศ บรรณาธิการ, หน้า ๑๒๙ ในการพิมพ์ครั้งแรกยังไม่มีการระบุชื่อผู้แต่ง แต่หลังจากนั้นอีก ๙ ปี ได้
มีการตีพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พฤศจิกายน ๒๕๓๙ และได้ระบุชื่อหนังสือชัดเจนว่า **เรื่อง นางนพมาศ หรือ
ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์** สำนักพิมพ์รัตนโกสินทร์ พระราชานิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ต่อไปจะอ้างว่า **ไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอยกระทงสมัยสุโขทัย, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ**

ส่วน จรัล โฆษณานันท์ อธิบายว่า การลดเวลาการเกณฑ์แรงงานของไพร่มาจากความเมตตาากรุณา
ของกษัตริย์ไทย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างกรณีที่รัชกาลที่ ๒ ได้ทรงยกเลิก
กฎหมายโบราณที่ใช้กันมานาน ทั้งในเรื่องของการลดระยะเวลาการเกณฑ์แรงงาน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว
รวมทั้งการยกเลิกประเพณีการยิงกระสุนเข้าใส่ราษฎรในระหว่างทางเสด็จพระราชดำเนิน การยกเลิกประเพณี
ดังกล่าวนี้ สืบเนื่องมาจากการที่ราษฎรหญิงคนหนึ่งตะโกนร้องทุกข์ต่อรัชกาลที่ ๒ ว่า ตนถูกเจ้าพนักงานยิง
กระสุนใส่จนตาบอด รัชกาลที่ ๒ ทรงสลดพระทัย พระราชทานทรัพย์สงเคราะห์หญิงนั้น พร้อมทั้งทรงมี
พระราชบัญญัติห้ามเจ้าพนักงานยิงกระสุนใส่ราษฎรอีก ให้ทำได้แต่เพียงชูปอกกล้วย รายละเอียดมาจาก

คักดินา หมายถึง ข้อจำกัดเกี่ยวกับที่ดินจำนวนหนึ่งซึ่งบุคคลหนึ่งมีสิทธิครอบครอง^{๓๑}

คลอริช เวลล์ กล่าวว่า คักดินา หมายถึง “อำนาจในการถือที่นา”
นา หมายถึง ที่นาปลูกข้าว หรือที่ดิน^{๓๒}

คักดินาเป็นบรรพชนที่สำคัญที่สุด ในการบ่งบอกถึงฐานะของผู้ที่ได้รับ กฎหมายทั้งสองฉบับนี้กำหนดจำนวนคักดินาของมูลนาย ทั้งฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารในแต่ละระดับ รวมถึงการกำหนดคักดินาของไพร่และทาสด้วย ผู้ที่มีคักดินาสูงสุด ได้แก่

พระมหากษัตริย์ ซึ่งมีคักดินาจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ ไร่

เสนาบดีได้รับ ๑๐,๐๐๐ ไร่

ในสมัยอยุธยา ได้จัดพระสงฆ์รวมอยู่ในทำเนียบคักดินาด้วย เช่น พระครูสุวรรณมีคักดินามากกว่าพระภิกษุไม่วัชรธรรม การกำหนดให้พระสงฆ์มีคักดินา แสดงให้เห็นอำนาจอันล้นพ้นของสถาบันกษัตริย์ในการเข้าควบคุมสถาบันศาสนา มิให้สามารถท้าทายอำนาจของสถาบันกษัตริย์^{๓๓}

^{๓๑} กรมสมเด็จพระยาดำรงฯ อ้างถึงใน ม.ร.ว. อคิน ทรัพย์พัฒน, **สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖** อ้างแล้ว, หน้า ๕๑.

^{๓๒} H.G. Quaritch Wales, **Ancient Siamese Government and Administration** p.49 อ้างถึงใน ม.ร.ว. อคิน ทรัพย์พัฒน **สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๑๖** อ้างแล้ว, หน้า ๕๐
จิตร ภูมิศักดิ์ ให้ความหมาย “คักดินา” ว่า หมายถึง “อำนาจในการครอบครองที่นา” และให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า เป็นอำนาจในการครอบครองที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำไร่ นา และการทำนาเป็นอาชีพหลักของประชาชนในยุคนั้น ขณะเดียวกันหมายถึงอำนาจอิทธิพลของมนุษย์ที่มีมากหรือน้อยตามขนาดหรือปริมาณของที่ดินอันเป็นปัจจัยสำคัญในการทำมาหากิน นอกจากนี้ยังหมายถึงอำนาจที่กำหนดรูปแบบของชีวิตซึ่งขึ้นอยู่กับอำนาจในที่ดินอันเป็นปัจจัยของการทำมาหากิน คำอธิบายดังกล่าวนี้ครอบคลุมมิติทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม จาก จิตร ภูมิศักดิ์ **โฉมหน้าคักดินาไทย** หน้า ๓๓ - ๓๔, อ้างถึงใน จรัญ โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๙ - ๑๕๐. ส่วน Tanara Lynn Loos อธิบายว่า ระบบคักดินาเป็นระบบที่บ่งบอกเอกลักษณ์ทางกฎหมายและอำนาจทางการเมืองของผู้ถือคักดินานั้นๆ ดูใน Gender Adjudicated : Translating Modern Legal Subjects in Siam, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖.

^{๓๓} สุทธิพร วิมุกตายนันท์, **เอกสารประกอบการสอน วิชาความรู้เบื้องต้นทางวัฒนธรรมของสังคมไทย**, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ, หน้า ๕๙. นอกจากนี้ยังมีงานของ สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช รวมทั้ง จรัล โฆษณานันท์ ดูรายละเอียดใน จรัล โฆษณานันท์, **นิติปรัชญาไทย**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๘ และหน้า ๒๗๙.

ระบบกฎหมายกับสถานะภาพผู้หญิงยุคโบราณ

หลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสถานะภาพทางกฎหมายของสตรี มีความชัดเจนมากขึ้น ในสมัยล้านนา และตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา

โดยสมัยล้านนามีกฎหมายมังรายศาสตร์ หรือวินิจฉัยมังราย ซึ่งเป็นเอกเทศอยู่ในอาณาจักรล้านนา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง ๒ อาณาจักร ทำให้ประเสริฐ ฐ นคร สรุปว่า กฎหมายมังรายศาสตร์ได้รับอิทธิพลจากกฎหมายของอยุธยา มากพอสมควร^{๓๖} ส่วนสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็มีหลักกฎหมายซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในกฎหมายลักษณะต่างๆ และต่อมาได้มีการประมวลขึ้นเป็นกฎหมายตราสามดวง

ถ้าจะให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนครบถ้วน เกี่ยวกับสถานะภาพทางกฎหมายของสตรี ก็จะต้องวิเคราะห์หลักกฎหมายตราสามดวงทั้งฉบับ โดยน่าจะได้อธิบายเปรียบเทียบระหว่างกฎหมายตราสามดวงและมังรายศาสตร์ แต่ในขั้นนี้จะกล่าวถึงเพียงบางประเด็นเท่านั้น

สถานะภาพของผู้หญิงกับระบบไพร่

ขจร สุขพานิช และ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ อธิบายว่า ไพร่ที่ถูกเกณฑ์แรงงานดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ หมายถึง ราษฎรที่เป็นชายฉกรรจ์ ซึ่งมีอายุตั้งแต่ ๑๘ ปี ถึง ๖๐ ปี ราษฎรสามัญที่เป็นหญิง ซึ่งไม่ใช่ทาสก็จะอยู่ในฐานะไพร่เหมือนกัน และมีชื่ออยู่ในทะเบียนของมูลนายเพื่อจ่ายต่อการแบ่งลูกหมู่แต่ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยโบราณ ลูกเมีย และคนชรา ถือว่าเป็นบริวารของไพร่พลที่เป็นชาย^{๓๗}

^{๓๖} ประเสริฐ ฐ นคร อ้างถึงใน อานันท์ กาญจนพันธ์, แรงงานในประวัติศาสตร์ล้านนา, พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา, อ่างแก้ว, เชียงรริศ ๕๒ หน้า ๘๓.

^{๓๗} ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่, อ่างแก้ว หน้า (ง) และ หน้า ๑๘, ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, ระบบไพร่ในสังคมไทย, อ่างแก้ว, หน้า ๑.

สร้างฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวมากกว่าหญิงเอเชียชาติอื่น^{๔๐} ข้อสรุปเช่นนี้จะสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงเพียงไร เป็นเรื่องที่ยังคงต้องมีการถกเถียงอภิปรายกันต่อไป

อนึ่ง ผู้เขียนเห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่สังคมไทยยกย่องและให้ความสำคัญต่อเพศชายมากกว่าเพศหญิงนั้น ก็น่าจะมีเหตุผลมาจากระบบการเกณฑ์แรงงานอีกเช่นกัน กล่าวคือ ใครจะได้รับการปลดประจำการ ในกรณีที่ครบเกษียณอายุ หรือถ้ายังอายุไม่ครบเกษียณ แต่มีลูกชายมาทำงานแทนตามจำนวนที่กฎหมายกำหนด ๒ คน พ่อก็จะได้รับการปลดประจำการเช่นกัน ดังนั้นลูกชายจึงมีคุณค่าอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมต่อครอบครัว เพราะลูกชายช่วยปลดพ่อออกจากระบบเกณฑ์แรงงานได้

อีกอย่างหนึ่ง งานที่ไพร่ชายทำนั้น ก็เป็นงานที่ต้องใช้กำลังกายอย่างหนักให้แก่มูลนาย ทั้งในสถานการณ์สงบและยามมีศึกสงคราม ซึ่งจะเห็นว่า ในทั้งสองกรณี มีความเสี่ยงอันตรายมากกว่าการอยู่บ้านเพื่อหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของผู้หญิง และเครือข่ายที่ผู้หญิงดูแลอยู่^{๔๑} ซึ่งงานที่หญิงทำนั้นเป็นงานเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ในระหว่างที่ชายไม่อยู่บ้าน และในขณะเดียวกันก็เป็นแนวหลังที่อุดหนุนให้ชายสามารถมีเสบียงอาหารและกำลังวังชาที่จะไปทำงานรับใช้มูลนายได้

^{๔๐} ปิยะฉัตร ปิตะววรรณ, **ระบบไพร่ในสังคมไทย**, พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓, หน้า ๔๐.

^{๔๑} พระราชอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์สมัยโบราณสืบต่อมาจากจนถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่ ดูได้จากคำสอนของพระศรีมโหสถ บิดาทางนพมาศก่อนที่จะพานางเข้าถวายตัวต่อพระร่วง เรื่องดังกล่าวนี้ เชื่อว่าเป็นพระนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ดูรายละเอียดในเชิงอรรถที่ ๑๕) ซึ่งย่อมสะท้อนถึงสภาพความเป็นจริงอยู่ไม่น้อย พระศรีมโหสถสั่งสอนว่า

“อันธรรมชาติพระมหากษัตริย์ย่อมมีพระราชอาณาเหมือนด้วยกองเพลิง มีพระเดชานุภาพเหมือนด้วยอสรพิษ มิได้สนิทสนมคุ้นเคยด้วยตระกูลทั้งหลายเลย ถ้าผู้ใดมีความประมาทแลหาปัญญามิได้ ประดุจตักเตนแมลงเม่าบินเข้าไปในกองเพลิง เพลิงก็สังหารให้ถึงซึ่งมรณาสัน บางทีเพลิงนั้นลูกกลมใหม่เผาบ้านเรือนทรัพย์สิ้นสิ้นสิ้นให้พินาศเสียหายสิ้นทั้งเจ็ดตระกูล อนึ่งบุคคลซึ่งอยู่ใกล้เคียงอสรพิษนั้นแล้ว ถ้าลิ้มความกลัวทำบังอาจหมิ่นแคลนเมื่อใด อสรพิษก็จะพิโรธขบเอาให้ถึงกาลมรณะเป็นแน่ ดูกรนางนพมาศ อันสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสวดยสิริราชสมบัติบริบูรณ์ด้วยบาทบริจาริกา มีพระอักรมเหล็กี่สองพระองค์ พระสนมกำนัลนางบำเรอก็มีเป็นอันมาก ล้วนแต่ทรงลักษณะรูปสิริวิลาสเป็นที่จำเริญพระฤทัย ตัวเจ้ายังจะประพฤตินิราชกิจให้ทรงเมตตาแก่ตัวได้หรือมิได้เป็นดังฤฯ” นางนพมาศได้กล่าวตอบต่อบิดาดังนี้

“มนุษย์ในโลกนี้ พระมหากษัตริย์ถึงซึ่งเป็นใหญ่ ทรงอิสรภาพมีพระอาณาเป็นที่ายเียงเกรงขามแห่งหมู่มหาชนทั้งพระราชอาณาเขต บุคคลผู้ใดจะเข้าเป็นข้าท้าวบ่าวพญายากที่จะหยั่งใจตนได้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงเมตตาและไม่เมตตาตามิควรจะพึงคิด แม้นผู้ใดมีอุปนิสัยวาสนากุศลหนุนหลังช่วยอุดหนุน

อาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๗ นี้เอง

สังคมไทยในยุคต้นๆ ก็เหมือนกับสังคมในภูมิภาคนี้ ที่ต้องการกำลังแรงงาน เพื่อหักล้างถางพงทำประโยชน์ในที่ดิน ตลอดจนถึงสู้กับโจรผู้ร้ายและข้าศึกศัตรู ดังนั้นระบบฟัวเดียวหลายเมีย ซึ่งนำไปสู่การออกลูกออกหลาน จึงเป็นระบบที่ตอบสนองความต้องการของยุคสมัยได้เป็นอย่างดี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี ในสมัยรัตนโกสินทร์ ก็ทรงสนับสนุนระบบฟัวเดียวหลายเมีย เนื่องจากทรงเห็นว่า จะเป็นวิธีการเพิ่มจำนวนพลเมืองได้เป็นอย่างดี^{๔๒}



^{๔๒} Suwadee T. Patana, Gender Relations in Thai Society : A Historical Perspective ตีพิมพ์ใน Power, Knowledge and Justice, Women's Studies in Asia: Thailand, Ewha Womans University Press, edited by Suwanna SATHA- A NAND, 2004 หน้า ๓๘ - ๔๑ และดู สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ, **วารสารอักษรศาสตร์**, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๓๔, หน้า ๖ ระบบหลายเมียเป็นที่ยอมรับเพราะถือปฏิบัติกันหลายสังคม สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา สรุปว่า ถ้าผู้ชายมีเมียเพียงคนเดียวก็จะมีบุตรได้เพียง ๑๒ - ๑๓ คนเป็นอย่างมาก เพราะที่ผู้หญิงแต่ละคนไม่สามารถมีลูกได้มากเท่านั้น แต่ถ้าผู้ชายมีเมียหลายคนย่อมจะมีลูกได้มากกว่านั้น ข้อมูลจาก "ความฟัวเมีย" พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าชวัลลิต เกษมศรี พ.ศ. ๒๕๒๘) หน้า ๓๘.

บทที่ ๘

ระบบกฎหมายกับสถานะภาพ ของผู้หญิงสมัยโบราณ (ตอนที่ ๒)

สถานะภาพทางกฎหมายของผู้หญิงสามารถที่จะศึกษาได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อจำกัดด้านเวลา งานเขียนบทนี้จะเจาะลึก ในเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว และจะกล่าวถึงกฎหมายอื่นๆ เท่าที่สามารถจะทำได้เท่านั้น

กฎหมายที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัวไทยแต่ดั้งเดิมมานั้นกระจัดกระจาย อยู่ในกฎหมายลักษณะต่างๆ ที่สำคัญได้แก่ พระไอยการลักษณะผัวเมีย กฎหมายลักภาลูกเมียผู้คนท่าน พระไอยการทาศ พระไอยการลักษณะภู่หนี้ พระไอยการลักษณะมรดก และพระไอยการเบ็ดเสร็จ หลักกฎหมายเก่าของไทยรวมทั้งหลักกฎหมายที่รัชกาลที่ ๔ โปรดให้แก้ไข ซึ่งจะได้อ้างถึงในรายละเอียดต่อไป เป็นหลักฐานที่บ่งชี้ถึงสถานะภาพและบทบาทของผู้หญิงในครอบครัว ซึ่งแม้จะเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดแต่ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคม ทั้งนี้เนื่องจากครอบครัวในสมัยโบราณไม่ได้อยู่อย่างเป็นเอกเทศ แต่ถูกเชื่อมโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และการปกครองของบ้านเมือง โดยผ่านทางระบบการเกณฑ์แรงงาน

ธรรมเนียมและวัฒนธรรมของสังคมไทยอย่างแนบแน่น กลายมาเป็น “วิถีชีวิต” ของผู้คนในสังคมไทยซึ่งสืบทอดยาวนานมากระทั่งในยุคปัจจุบัน

สถานภาพทางกฎหมายครอบครัวของสตรี เมื่อประมวลจากหลักกฎหมายต่างๆ แล้ว ได้ข้อสรุปดังนี้

ผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้ “อำนาจอิสระ”^๑ ของบิดามารดาหรือสามี

ผู้หญิงไม่ว่าจะอยู่ในฐานะทางเศรษฐกิจหรือชนชั้นของสังคมใด ไม่ว่าจะเป็นผู้ดีไพร่ หรือ ทาส ไม่ว่าจะอายุมากน้อยเท่าใด ต่างเป็นผู้ที่ไม่มีอิสระเสรีภาพที่จะปกครองตนเองได้ เพราะกฎหมายกำหนดว่า ผู้หญิง ถ้ายังไม่ได้แต่งงานต้องอยู่ในอำนาจของบิดามารดา และเมื่อแต่งงานแล้วต้องอยู่ใต้อำนาจของสามี อำนาจนี้กฎหมายเก่าเรียกว่า “อำนาจอิสระ” ซึ่งได้แก่ อำนาจปกครอง อำนาจในการปกป้องคุ้มครองมิให้ผู้อื่นทำมิดีมิร้ายแก่หญิง อำนาจตักเตือนว่ากล่าว อำนาจในการลงโทษ รวมทั้งอำนาจในการจัดการทรัพย์สินของสตรีอีกด้วย

ในขณะที่หญิงอยู่ใน “อำนาจอิสระ” ของผู้ใด ผู้อื่นจะมาล่วงละเมิดอำนาจนั้นไม่ได้ ถ้าละเมิดจะต้องได้รับโทษตัวอย่างเช่น ชายซึ่งยังไม่ได้แต่งงานกับหญิงตามประเพณีแต่มาลอบรักใคร่ทำชู้ (มีเพศสัมพันธ์กัน) กับหญิงในบ้านเรือนของบิดามารดาฝ่ายหญิง ถ้าถูกจับได้และถูกบิดามารดาหญิงโวยวายไม่ถึงสาหัส จะเอาโทษแก่บิดามารดาของหญิงไม่ได้ แต่ถ้าชายได้ลู่ขอต่อบิดามารดาแล้ว พ่อแม่ญาติพี่น้องของหญิงจะกลั่นแกล้งตีโวยชายไม่ได้จะต้องถูกลงโทษ

ราชกำหนด” ในกฎหมายตราสามดวง พระราชกำหนดเก่า หมายถึงพระราชกำหนดที่จัดทำได้มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ส่วนพระราชกำหนดใหม่ หมายถึงส่วนที่ได้มาสะสมรวมกันในสมัยรัตนโกสินทร์ เกษม ศิริสัมพันธ์, **เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๙ เชียงธรรมที่ ๑ หน้า ๒๓, อ้างใน แสง บุญเฉลิมวิภาส, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, อ้างแล้ว, หน้า ๙๗.

^๑ ภาษาโบราณสะกดแบบนี้ ผู้เขียนเข้าใจว่ามาจากพระนามของพระอิศวร ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีอำนาจเป็นใหญ่ ดูคำอธิบายของ Tamara Loos, อ้างแล้ว, ต่อไป เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อไปผู้เขียนจะใช้ตัวสะกดตามภาษาสมัยใหม่.

^๒ พระไอยการลักษณะผ้าผืนเย็บ มาตรา ๗๙, ตีพิมพ์ใน **ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑, จ.ศ. ๑๑๖๖** อ้างแล้ว, เล่ม ๒, หน้าต่อไปจะอ้างว่า **ผ้าผืนเย็บ** และต่อด้วยตัวเลข หมายถึงมาตรา

มีข้อสังเกตต่อไปว่า “อำนาจอิสระ” ของสามีนั้น เป็นอำนาจที่เด็ดขาดมากยิ่งขึ้นกว่าอำนาจของบิดามารดาเสียอีก ดังจะเห็นได้จากกฎหมายที่ให้สิทธิแก่บิดามารดาในการที่จะโบยตีชายที่ลักลอบมามีเพศสัมพันธ์กับบุตรสาวในเรือนของตนเพียงมิให้บาดเจ็บสาหัสเท่านั้น^๙ แต่ไม่ได้ให้สิทธิถึงกับจะให้ฆ่าชายให้ตาย^{๑๐} แต่กฎหมายกลับให้สิทธิแก่สามีในการที่จะฆ่าทั้งเมียและชายชู้ได้ (ดูรายละเอียดต่อไป)

นอกจากนี้ยังมีกรณีตามมาตรา ๑๒๒ บัญญัติว่า เมื่อฟัวเมียแต่งงานอยู่กินกันแล้ว ต่อมาเมียเกิดเป็นโรคภัยไข้เจ็บ ฟัวเอาเมียกลับคืนมาให้พ่อตาแม่ยายรักษา เมื่อรักษาหายแล้วพ่อแม่จะยกลูกสาวให้เป็นเมียชายอื่นไม่ได้ ให้ฟัวจ่ายเงินค่ารักษาพยาบาลที่พ่อตาแม่ยายจ่ายไป เหตุผลเป็นเพราะ “บุตรบุตรทั้งหลายเมื่อน้อยบิดามารดารักษา ครั้นมีเรือนแล้วผู้เป็นสามีหากรักษา”^{๑๑} หลักกฎหมายนี้ชวนให้ตั้งคำถามต่อไปว่า ถ้ารักษาไม่หายฟัวยังจะต้องรับผิดชอบในเรื่องค่ารักษาหรือไม่ หรือจะตกเป็นพับแก่พ่อแม่ไป หรืออาจมีกรณีที่เมียเจ็บป่วย ฟัวไม่สนใจใยดีที่จะรักษา เสือกใส่ไล่ส่งให้กลับไปอยู่กับพ่อแม่ ต่อเมื่อเมียอาการดีขึ้นแล้วจึงมารับกลับไป กรณีต่างๆ ที่กล่าวมานี้จะวินิจฉัยอย่างไรจึงจะเกิดความเป็นธรรม

สตรีต้องอยู่ภายใต้ “อำนาจอิสระ” ตลอดชีวิตของตน

แต่เดิมนั้น บิดามารดามี “อำนาจอิสระ” ต่อบุตรที่ไม่ได้แต่งงานไปตลอดชีวิต โดยไม่มีการจำกัดอายุ “อำนาจอิสระ” นี้ ก่อให้เกิดสิทธิในทางกฎหมายที่จะขายบุตรทั้งชายขาดหรือชายฝาก หรือจะคลุมถุงชนยกลูกสาวให้แก่ใครก็ได้ แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ อำแดงเหมือนได้ทูลเกล้าถวายฎีการ้องทุกข์ต่อพระเจ้าอยู่หัว จนในที่สุดได้มีการออกประกาศ พระราชบัญญัติลักฎา จ.ศ. ๑๒๒๗ (พ.ศ. ๒๔๐๘) เพื่อแก้ไขหลักกฎหมายเดิม กฎหมายใหม่จำกัด “อำนาจอิสระ” ของบิดามารดาให้ใช้ได้กับบุตรที่มีอายุไม่เกิน ๒๐ ปีในครอบครัวไพร่สามัญเท่านั้น

หลังจากคดีของอำแดงเหมือนแล้ว ต่อมาได้มีกรณีที่ อำแดงจันทุลเกล้าถวายฎีการ้องทุกข์ว่าตนถูกสามีนำไปขาย โดยที่ตนมิได้รู้เห็นมาก่อน รัชกาลที่ ๔ จึงได้ทรง

^๙ ฟัวเมีย, ๗๙, หน้า ๔๓.

^{๑๐} ฟัวเมีย, ๘๐, หน้า ๔๓ - ๔๔.

^{๑๑} ฟัวเมีย, ๑๒๒, หน้า ๕๙ - ๖๐.

อย่างชัดเจนถึงความเชื่อมโยงระหว่างความเป็นใหญ่ (supremacy) กับอำนาจของพระเจ้าที่เป็นเพศชาย (male god) หรืออำนาจของกษัตริย์^{๑๓}

การศึกษาคำพิพากษาศาลฎีกาของ Tamara Lynn Loos ในหลายคดี ทำให้เราเห็นแง่มุมต่างๆ ของหลักกฎหมายเรื่อง “อำนาจอิสระ” หรือ “อิสระภาพ” ได้ดียิ่งขึ้น แต่ผู้เขียนไม่สามารถนำมากล่าวในที่นี้ได้ทั้งหมด^{๑๔} โดยสรุปกล่าวได้ว่า หลักกฎหมายนี้มีนัยยะที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่าง “ผู้มีอำนาจ” และ “ผู้อยู่ใต้อำนาจ” สำหรับผู้มีอำนาจแล้ว “อำนาจอิสระ” หรือ “อิสระภาพ” มีความหมายถึง ความเป็นอิสระในตนเอง ความมีอำนาจเหนือกว่าผู้อื่นในการที่จะทำอะไรก็ตามอำเภอใจของตน^{๑๕} หรือถ้าเป็นกรณีที่เป็นผู้น้อย หมายถึงขอบเขตหรือข้อจำกัด ในการกระทำการใดอย่างหนึ่ง^{๑๖} “อำนาจอิสระ” หรือ “อิสระภาพ” นี้ จึงเชื่อมโยงไปถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลในแนวคิดของระบบกฎหมายสมัยใหม่ ซึ่งกล่าวได้ว่าสิทธิต่อเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงในสังคมไทยเริ่มจะมีขึ้นเมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยการข่มขืนกระทำชำเรา (ล่วงประเวณี) ในปี ค.ศ. ๑๙๐๐ (พ.ศ. ๒๔๔๓) นี้เอง^{๑๗}

ระบบผู้เดียวหลายเมีย

กฎหมายเก่าเป็นกฎหมายที่รับรอง “ระบบผู้เดียวหลายเมีย” กล่าวคือ กฎหมายให้สิทธิแก่ชายในการที่จะมีเมียพร้อมๆ กันหลายคนได้ ซึ่งต่างกับระบบกฎหมายครอบครัวปัจจุบันที่ประสงค์จะให้ เป็น “ระบบผู้เดียวเมียเดียว”

งานเขียนในส่วนนี้จะยกวิทยานิพนธ์เรื่อง “สถานะของผู้หญิงมีสามีในประเทศสยาม” ของ หลุยส์ ดูปลาตร์ มานำเสนอประกอบ เพื่อให้เห็นสภาพการณ์ในสมัยที่ ดูปลาตร์ ได้

^{๑๓} ดูรายละเอียดในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Tamara Lynn Loos, *Gender Adjudicated : Translating Modern Legal Subject in Siam*, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๓.

^{๑๔} ดูรายละเอียดคำพิพากษาศาลฎีกาคดีต่างๆ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้.

^{๑๕} คดีนี้ นายเกตุ (พ่อ) อำแดงแดง (แม่) และอำแดงเจียม (บุตรสาว) เป็นโจทก์ฟ้องหลวงรามารามฤทธิรงค์ ยกกระบัตรเมืองตราด เป็นจำเลยโดยได้ตั้งข้อหาว่ายกกระบัตรเมืองตราดได้ ข่มขู่ ทำร้ายร่างกาย และข่มขืนกระทำชำเราอำแดงเจียม

^{๑๖} Tamara Lynn Loos, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๙-๑๖๐ และหน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^{๑๗} Tamara Lynn Loos, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๗.

ประเภทของภริยา

หลุยส์ ดูปลาตร์ ศึกษากฎหมายตราสามดวง หลายลักษณะเพื่อที่จะประมวลประเภทของภริยา กฎหมายเหล่านี้ได้แก่ กฎหมายลักษณะฟัวเมีย ลักษณะมรดก และลักษณะกู้หนี้ สรุปได้ว่า กฎหมายเก่าจำแนกประเภทของภริยาออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

(๑) ภริยาอันทรงพระกรุณาพระราชทาน หรือภริยาอันทูลขอและพระราชทานให้ ซึ่งได้แก่ ภริยาที่พระมหากษัตริย์พระราชทานแก่ข้าราชการบริพารตามพระราชอัธยาศัยเพื่อเป็นบำเหน็จตอบแทนคุณงามความดีของข้าราชการบริพารนั้น^{๒๑} หรืออาจเป็นกรณีที่ข้าราชการได้ทูลขอพระราชทานมา^{๒๒} ภริยาประเภทนี้อยู่ในฐานะเป็นภริยาหลวง โดยไม่ต้องมีการจัดพิธีแต่งงาน เพราะถือว่าการที่ได้รับพระราชทานนั้นเป็นที่รับรู้แก่บุคคลโดยทั่วไปอยู่แล้ว และหญิงก็ไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมที่จะให้สมรสจากบิดามารดา^{๒๓} หลักกฎหมายนี้แสดงให้เห็น ถึงพระราชอำนาจสูงสุดของพระมหากษัตริย์ หลุยส์ ดูปลาตร์ ซึ่งให้เห็นว่ากษัตริย์ของฝรั่งเศสก็ใช้อำนาจในทำนองเดียวกันนี้บ่อยๆ แต่ในประเทศสยามการใช้อำนาจดังกล่าวนี้ต้องเป็นกรณีพิเศษ^{๒๔}

(๒) ภริยาอันสู่ขอมีชนหมากบิดามารดายกให้ หรือที่เรียกว่า เมียกลางเมือง ในกฎหมายลักษณะฟัวเมีย หรือเมียชนหมากหลวง ตามกฎหมายลักษณะกู้หนี้^{๒๕} เมียประเภทนี้จัดว่าเป็น เมียหลวง ชายอาจมีเมียหลวงได้หลายคน สารสำคัญของการเป็น

^{๒๑} ตัวอย่างเช่น กรณีที่พระมหากษัตริย์ พระราชทานพระราชธิดาคือ พระวิสุทธิกษัตริย์ให้แก่ขุนพิเรนทรเทพและโปรดให้ไปครองเมืองพิษณุโลกในตำแหน่งสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ทั้งนี้เพื่อตอบแทนคุณงามความดีกรณีที่ขุนพิเรนทรเทพได้ให้ความช่วยเหลือแก่พระองค์ในการกำจัดท้าวศรีสุธารจันทร และขุนวรวงศาธิราช การยกธิดาให้เป็นการสร้างพันธมิตรทางการเมืองกับหัวเมืองฝ่ายเหนือ เนื่องด้วยขุนพิเรนทรเทพมีเชื้อสายของราชวงศ์พระร่วงแห่งสุโขทัย แต่เหตุการณ์ต่อมากลับเป็นว่าพระมหาธรรมราชาได้ไปเข้าข้างพม่า กลายมาเป็นไส้ศึกของพม่า ซึ่งได้รับการส่งเสริมให้เป็นกษัตริย์องค์ที่หนึ่งของอยุธยาในที่สุด เรื่องนี้เป็นตัวอย่างของการพัวพันระหว่าง “การเมือง” และ “การเมือง” ซึ่งเกี่ยวพันกับบทบาทและความสัมพันธ์หญิงชายอันลึกลับซับซ้อนรายละเอียดเกี่ยวกับ “ตัวละคร” ทั้งหลายดูได้จาก สุเนตร ชุตินธรานนท์, อ้างแล้ว, หน้า ๘๒ - ๘๗.

^{๒๒} ฎามาตรา ๕ ลักษณะมรดก, **ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๑๖, เล่ม ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๕ - ๑๔๖.**

^{๒๓} หลุยส์ ดูปลาตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒ และหน้า ๕๒.

^{๒๔} อ้างแล้ว, หน้า ๕๒ และหน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๒๕} มาตรา ๙, **ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๑๖, เล่ม ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๙.**

สถานภาพทางกฎหมายของภริยา

ตามกฎหมายเก่า ภริยาทุกคนถือว่าเป็นภริยาที่ชอบด้วยกฎหมายของชาย ภริยาในลำดับรองมิได้ถือว่ามีฐานะเป็นแต่เพียงผู้รักเท่านั้น^{๓๑} พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) ทรงอธิบายว่า ประเภทของเมียเป็นลำดับยศในบรรดาเมียทั้งหลายว่าใครเป็นใหญ่กว่าใคร เมียที่มียศใหญ่ที่สุด ได้แก่ เมียพระราชทาน ซึ่งมาตรา ๕ กฎหมายลักษณะมรดก ระบุไว้ชัดเจนว่าสูงศักดิ์ดีกว่าเมียชั้นหมากที่พ่อแม่ยกให้ เมื่อสามีตายเมียประเภทนี้จะได้รับมรดกมากที่สุด คือได้ ๓ ส่วนครึ่ง แต่เมียที่ทูลขอพระราชทานนั้น มีสิทธิได้รับมรดกน้อยกว่าเมียชั้นหมากเสียอีก คือได้รับเพียงแค่สองส่วนครึ่งเท่ากับอนุภริยา ส่วนเมียชั้นหมากได้รับมรดก ๓ ส่วน เมียที่กษัตริย์ทรงพระราชทานให้เป็นบำเหน็จนั้นอยู่ในฐานะเมียหลวงหรือเอกภรรยาด้วย เมียอันดับถัดมาคือเมียชั้นหมาก ถัดลงมาคือเมียน้อยหรืออนุภรรยาและลำดับท้ายสุดคือหาษาภรรยา^{๓๒} ลำดับยศหรือสถานภาพที่แตกต่างกันของภริยานำไปสู่สิทธิและหน้าที่ในระหว่างกันและกัน เช่น การแบ่งทรัพย์สินมรดก และสิทธิต่อบุคคลภายนอกที่แตกต่างกัน เช่น การกำหนดอัตราค่าสินไหมทดแทนในกรณีที่ชายอื่นมาทำชู้กับภริยาตน ฯลฯ

“อำนาจอิสระ” ของชายเหนือประเวณีของหญิงคู่หมั้นและภริยา

“อำนาจอิสระ” ของชายคู่หมั้น เหนือประเวณีของหญิงคู่หมั้น

ประเพณีการแต่งงานในสมัยโบราณของไทย เริ่มจากการที่ฝ่ายชายมา “คำนับ” สู่ขอหญิงจากพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ในกระบวนการสู่ขอ การหมั้น และการแต่งงานนั้น จะมีชั้นหมากอยู่ ๓ ชั้น ได้แก่ ชั้นหมากกล่าวถาม ชั้นหมากหมั้น และ ชั้นหมากใหญ่ ซึ่งยกมาในวันแต่งงาน การสู่ขอ การหมั้น ซึ่งจะมีการให้สินสอดแก่ฝ่ายหญิงด้วยนั้น ถือเป็นการทำสัญญาและให้หลักประกันแก่ฝ่ายหญิงว่าชายจะแต่งงานด้วย เมื่อผ่านกระบวนการสู่ขอและการหมั้นแล้ว กฎหมายลักษณะพัวเมียถือว่า ชายคู่หมั้นมี

^{๓๑} หลุยส์ ดูปลาตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕.

^{๓๒} พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) ว่าด้วยกฎหมายหม้าย, อ้างแล้ว, หน้า

เป็นการ “ผิดเมียท่านในชั้นหมาก” ชายผู้จะต้องจ่ายค่าสินไหมทดแทนให้แก่ชายคู่หมั้น ตามอัตราที่กฎหมายกำหนด แต่ถ้าชายคู่หมั้นไม่มาแต่งงานภายในกำหนด ยังไม่ถือว่า หญิงเป็นเมียชาย ถ้าหญิงมีชายอื่นจะมาโทษหญิงไม่ได้ และชั้นหมากนั้นชายก็จะเอาคืน ไม่ได้ มาตราที่น่าจะเป็นที่มาของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะครอบครัว มาตรา ๑๔๔๕ ซึ่งบัญญัติว่า “ชายคู่หมั้นอาจเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นซึ่งได้ร่วม ประเวณีกับหญิงคู่หมั้น โดยรู้หรือควรรู้ว่าหญิงได้หมั้นกับชายคู่หมั้นนั้นแล้วได้ เมื่อชาย คู่หมั้นได้บอกเลิกสัญญาหมั้นตามมาตรา ๑๔๔ แล้ว” มาตรา ๑๔๔๒ บัญญัติว่า “ใน กรณีที่มีเหตุสำคัญอันเกิดจากหญิงคู่หมั้นทำให้ชายไม่สมควรสมรสกับหญิงนั้น ชาย มีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้และให้หญิงคืนของหมั้นแก่ชาย”^{๓๔}

มาตรา ๑๑๖ ชายผู้ขอลูกสาวหลานสาวท่านถึงหลบฝาก ต่อมาหญิงมีชู้ด้วยชาย อื่นหรือตามชายอื่นไป ให้ชายผู้ขอเรียกสินไหมโดยคำนวณราคาสองเท่าของค่าชั้นหมาก สู้อขอและชั้นหมากหมั้น ถ้าชายผู้ขอเห็นหญิงทำชู้ด้วยชายอื่นและทำร้ายหญิงและชายชู้ ถึงตาย ชายนั้นต้องถูกลงโทษตามกฎหมาย คำว่า “หลบฝาก” หมายถึง การอยู่กินด้วยกัน เจียบๆ โดยไม่ออกนอกหน้า^{๓๕}

มาตรา ๑๒๐ ชายไปสู่ขอหญิงแต่ยังไม่ได้อยู่กินด้วยหญิง ชายอื่นมาทำชู้ลักพา หญิงไปโดยที่พ่อแม่หญิงไม่รู้ ไม่ให้ชายเอาโทษแก่พ่อแม่พี่น้องของหญิง แต่ให้รับโทษ ชายที่พาหญิงไปฐาน “ผิดเมียท่านในชั้นหมาก”

^{๓๔} กฎหมายผิดเมียมาตรา ๑๐๕ บัญญัติว่า “ชายให้สู้อลูกสาวหลานสาวท่าน บิดา มารดา หญิง ยินยอมให้ชายได้ให้ชั้นหมากหมั้นนัดจะทำการ ยังมีได้ทำการ ชายอื่นบังอาจว่าร้ายแรงกุมเกาะเบาะฉะแลง หญิงนั้นด้วยแรงคนชมขึ้นหญิงนั้นถึงชำเราก็ตี มิได้ถึงชำเราก็ตี พิจารณาเปนสลั้ใช้ ท่านว่าล่วงพระราช อาญาความเมือง ท่านให้ส่งหญิงนั้นให้แก่บิดามารดาแล้วให้ทวนชายต้นเหตุ ด้วยลวดหนั่ง ๕๐ ที่ ถ้ามีพวก ไปด้วยให้ทวนคล ๒๕ ที่ จงทุกคนให้ใหม่ชายต้นเหตุโดยผิดเมียท่านในชั้นหมากจึงควร และ มาตรา ๑๑๔ “ชายใดให้สู้อลูกสาวหลานสาวท่านแลเอาชั้นหมากสามชั้นไปกล่าวถาม พ่อ แม่ พี่น้องหญิงรับเอาไว้ว่าให้ ลูกสาวหลานสาวแก่ท่าน ๆ คำนับไว้ในกำหนดซึ่งว่ากล่าวกันไว้ นั้น ยังเป็นเมียชาย ถ้าชายใดทำชู้สู้อหญิงนั้น ท่านว่าผิดเมียท่านในชั้นหมาก ท่านให้เอาชั้นหมากตั้งใหม่ชั้นหมากกล่าวถามนั้น ๑๑ ชั้น ๆ หมากหมั้น ๕๐ ชั้น เปน ๖๑ ชั้น ให้ตีคำชั้นหมากกล่าวถามนั้นชั้นละเพ็อง ให้ตีชั้นหมากหมั้นนั้นชั้นละสยะหึ่ง เอาชั้นหมาก ทั้งนั้นบวกกันเข้าแล้วให้ใหม่ทวีคูณ ยกทวนให้เจ้าของ เหลือนั้นเปนสินไหมกึ่งพินัยกึ่งถ้าถึงกำหนด ซึ่งว่า กล่าวนัดหมายกันไว้ นั้น ชาย มิได้เอาชั้นหมากใหญ่มาแต่งงานตามสัญญานัด ท่านว่าหญิงนั้นมิได้เป็นเมีย ชายเลย หญิงมีชู้หัวอื่นหาโทษมิได้ แลชั้นหมาก ๓ ชั้นนั้นชายจะคืนเอามิได้ เหตุว่าพ้นกำหนดซึ่งว่ากล่าว กันนั้นแล้ว”, **ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖**, เล่ม ๒ หน้า ๔๕ - ๔๖.

^{๓๕} นายเซียง เนติบัณฑิตไทย, **กฎหมายผิดเมีย**, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

ซึ่งได้แก่ พ่อ-แม่-ลูก พี่-น้อง ยาย-หลาน ตา-หลาน ลุง-น้ำ-หลาน^{๓๗} การมีเพศสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติซึ่งได้แก่ หลานทำชู้กับเมียของผู้ที่เป็น ลุง ตา ปู่ อาว อา น้ำ พี่ ของตนเอง^{๓๘} การทำชู้ตามมาตรา ๓๕ และมาตรา ๓๖ นี่เป็นเรื่องที่ถือว่าเป็น “บาป” และ “อุบาทว์จันไร” โดยเฉพาะกรณี มาตรา ๓๖ อาจส่งผลให้ฝนฟ้าไม่ตกจนต้องทำพิธีไถ่โทษด้วยการเช่นสรวงและมีพิธีสวดมนต์ของพระสงฆ์และพราหมณ์เพื่อ ระวัง “อุบาทว์จันไร” นอกจากนั้นผู้ที่ทำชู้จะต้องถูกลงโทษอย่างหนักรวมทั้งการถูกลอยแพด้วย^{๓๙}

ส่วนการผิดเมียหรือการทำชู้กับเมียท่านนั้นก็มิรายละเอียดอยู่มาก ร.แสงกาต์กล่าวว่า ดังที่เราได้ทราบแล้วว่าพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการผิดเมียประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๐๕ ซึ่งเป็นยุคต้นของสมัยอยุธยา เราไม่ทราบแน่ชัดว่าบทบัญญัติที่เป็นของดั้งเดิมนั้นมีอยู่มากน้อยเพียงไร^{๔๐} แต่เท่าที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวง เห็นว่ามีรายละเอียดมากเมื่อเทียบกับเรื่องอื่นๆ ซึ่งไม่สามารถที่จะกล่าวถึงได้ทั้งหมด จะยกเฉพาะเรื่องหลักๆ เท่านั้น

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่ากฎหมายเก่าเป็นกฎหมายที่รับรอง “ระบบผัวเดียวหลายเมีย” ดังนั้น ประเด็นสำคัญที่จะต้องพิจารณาในเรื่องการทำชู้กับเมียผู้อื่น ก็คือการพิจารณาว่าหญิงนั้นเป็นเมียของชายหรือไม่ และเป็นเมียประเภทใด ซึ่งจะเกี่ยวข้องไปถึงการคิดคำนวณ “สินไหม” ในกฎหมายเก่าถือว่า ลูกหรือภรรยาเป็นเสมือนทรัพย์สินอยู่ในกรรมสิทธิของพ่อแม่หรือสามี^{๔๑}

แนวคิดนี้ปรากฏใน กฎหมายผัวเมีย มาตรา ๗๙ ที่ให้อำนาจบิดามารดาในการโบยตีชายที่ยังไม่ได้มาค้ำข่มขู่ขอลูกสาว แต่เข้ามาทำชู้กับบุตรสาวถึงในบ้านเรือนของตน แต่การแก้แค้นของพ่อแม่ทำได้ในขอบเขตจำกัดคือได้แต่เพียงโบยตีชายไม่ให้ถึงกับสาหัสแล้วให้กุมตัวชายส่งต่อไปให้บ้านเมืองดำเนินการต่อไปกฎหมายมิได้ให้สิทธิในการแก้แค้นถึงขนาดที่จะฆ่าฟันผู้ชายให้ถึงตายโดยไม่ต้องรับโทษ และในขณะนั้นผู้เขียนยังค้นไม่พบว่า บุตรีที่ “ชิงสุกก่อนห่าม” นี้ จะถูกลงโทษจากพ่อแม่หรือจากบ้านเมืองอย่างไร แต่ผู้เขียน

^{๓๗} ผัวเมีย, ๓๖, ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑, เล่ม ๒, หน้า ๑๖.

^{๓๘} ผัวเมีย, ๓๕, หน้า ๑๖ - ๑๗.

^{๓๙} ผัวเมีย, มาตรา ๓๕ และ มาตรา ๓๖ หน้า ๑๖ - ๑๗.

^{๔๐} ร.แสงกาต์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, อ่างแก้ว, หน้า ๑๓๗.

^{๔๑} ร.แสงกาต์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, อ่างแก้ว, หน้า ๑๓๗.

แต่ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๑ ได้มีการออกพระราชกำหนดใหม่ มีใจความว่า ถ้าผู้จับเมียและชายชู้ได้และนำไปส่งให้ตระลาการ ถ้าพิจารณาได้ความว่าทำชู้กันจริงให้ตระลาการส่งชู้และเมียให้สามีเป็นผู้ประหารชีวิตด้วยตนเอง สามีจะต้องประหารทั้งเมียและชู้ จะเลือกฆ่าแต่เพียงชายชู้และไว้ชีวิตเมียไม่ได้ เนื่องจากการทำชู้เกิดขึ้นเพราะ “หญิงปลงใจให้ชายสมาคมจึงได้ร่วมประเวณีกัน” ในการประหารชีวิตนั้นให้ใช้วิธีการ “มัดผูกไปพันแขงเสียทั้งหญิงร้ายชายชู้ ดุจหนึ่งเพชรฆาตพันแขงคนโทษถึงตายนั้น” ห้ามไม่ให้ใช้วิธีการทรมานโดยการ “ลับแลเชือดเนื้อเถื่อหนังธารกำทำลำบากไว้เป็นอันขาด” และต้องให้ตระลาการอยู่เป็นพยานในการประหารชีวิตนี้ด้วย แต่ถ้าสามี “ยังรักภริยากลัวเวรอาถรรพณ์จะติดพันตัว”^{๔๔} จะสละสิทธิไม่ประหารชีวิตเมียและชายชู้และเรียกสินไหมทดแทนจากชายชู้ก็ได้ ส่วนเมียก็ต้องรับโทษตามที่กำหนดไว้

ร.แลงการ์ด เห็นว่า พระราชกำหนดใหม่ข้อ ๓๗ นี้ เป็นการรับรองสิทธิในการแก้แค้นโดยตรงของสามี ซึ่งเป็นกฎหมายที่เก่าแก่โบราณและเป็นการย่อนยุคหรือถอยหลังเข้าคลองจากพัฒนาการของกฎหมายที่มาถึงจุดที่พอจะอธิบายในเชิงเหตุผลได้ว่า ที่ชายมีสิทธิเช่นนั้น ก็เพื่อที่จะปกป้องทรัพย์ของตนเองจากการละเมิดของผู้อื่น หรือเป็นข้อแก้ตัวว่าการทำชู้เป็นการยั่วโทษสามี สามีจึงมีเหตุที่จะฆ่าเมียและชายชู้ได้โดยไม่ต้องรับผิดชอบ แต่การให้ตระลาการส่งตัวเมียและชายชู้ให้สามีฆ่านั้นเป็นเรื่องที่ย้อนหลังไปอีกไกลมาก

อนึ่ง ผู้เขียนเห็นว่า พระราชกำหนดนี้ดูเหมือนกันว่าจะใช้เหตุผลที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือ พระราชกำหนดเริ่มต้นด้วยการกล่าวว่า การทำชู้เป็นเรื่องการทำผิดในเรื่องกามสุมิจณา และได้กล่าวถึงรายละเอียดของโทษทัณฑ์ในนรกและในภพชาติอื่นไว้มากมาย ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้น การให้สามีใช้สิทธิในการฆ่าเมียและชายชู้ จะไม่เป็นการส่งเสริมให้ทำผิดศีลในข้อปาณาติบาติหรืออย่างไร^{๔๕}

^{๔๔} ถ้อยคำในอัญประกาศเป็นการคัดลอกตามกฎหมายเก่า ดูประมวลพระราชกำหนดใหม่ใน **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖**, อ้างแล้ว, ตั้งแต่หน้า ๔๓๗ - ๔๓๘.

^{๔๕} ความลึกลับของวิธีการให้เหตุผลในการลงโทษโดยในด้านหนึ่งยกหลักพุทธศาสนาอ้างอิงถึงความผิดที่ได้กระทำลง (ในที่นี้หมายถึงการผิดศีลข้อกามสุมิจณา) แต่ใช้วิธีการลงโทษ ซึ่งผิดศีลข้อปาณาติบาติเป็นข้อสังเกตเดียวกันกับที่ จรัส โฆษณานันท์ ได้ตั้งไว้, ดู **ปรัชญากฎหมายไทย**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๘ และหน้า ๒๗๔-๒๗๕.

โทษทัณฑ์ของการทำชู้

(๑) “สินไหม” และ “พินัย”

นอกจากการลงโทษชายชู้ด้วยการให้สิทธิแก่สามีในการฆ่า ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แล้ว โทษอีกอย่างหนึ่งคือการถูกปรับไหมเป็นเงินจำนวนหนึ่ง ซึ่งจะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกยกให้สามีกึ่งหนึ่งเป็นสินไหม และให้แก่อังคฆราชอีกกึ่งหนึ่งเป็นพินัย เงินค่าปรับนี้ได้มีการตั้งอัตราไว้โดยเฉพาะซึ่งน่าจะได้กำหนดไว้มาแต่เดิมแล้ว และต่อมา ในสมัยพระเจ้าบรมโกศได้มีการเพิ่มอัตรา ซึ่งหลักฐานที่มีการปรับอัตราใหม่นี้เป็น หลักฐานที่ตกทอดมา ปรากฏอยู่ในพระราชกำหนดเกล้าฯ ข้อ ๖๕ ทั้งอัตราเก่าและใหม่ นั้น คำนวณตามศักดินาของสามี เช่น ค่าปรับเป็นเงิน ๓๐ ชั่ง ในกรณีที่สามีเป็นเจ้าพระยา นามหมื่นเอกอุ และ ๒ ชั่ง ในกรณีที่สามีมีศักดินาระหว่าง ๒๐๐ - ๕๐๐ ไร่ กฎหมาย ในสมัยพระเจ้าบรมโกศยังวางหลักใหม่ว่า ถ้าสามีมีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ ขึ้นไป ให้ เงินส่วนที่เคยตกเป็นของหลวงนั้นตกเป็นของสามีด้วย ร.เลงกาด์ กล่าวว่า เมื่อ พิเคราะห์ที่ตัวบทตามพระราชกำหนดเกล้าฯ แล้วดูเหมือนว่า ถ้าสามีและชายชู้มีศักดินาที่ ต่างกัน ให้คำนวณค่าปรับจากศักดินาที่สูงกว่านั้น หลักนี้ปรากฏชัดเจนโดยไม่มีข้อ สงสัยเมื่อมีการออกพระราชกำหนดใหม่ ข้อ ๓๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๑^{๔๘}

อัตราค่าปรับยังสัมพันธ์กับฐานะและตำแหน่งของเมียที่ชายทำชู้ด้วย ถ้าเป็นเมีย กลางเมืองจะต้องเสียค่าปรับเต็มจำนวน แต่ถ้าเป็นเมียกลางนอกหรือเมียน้อยให้ลดค่า ปรับลงมา ๑ ใน ๕ ส่วน และเมียทาส ค่าปรับจะลดลงมา ๒ ใน ๕ ส่วน^{๔๙} ถ้าเป็น เมียที่สามีทิ้งร้างเงินค่าปรับจะลดลงกึ่งหนึ่ง^{๕๐} ไม่มีกรกล่าวถึงอัตราค่าปรับกรณีทำชู้ กับเมียพระราชทาน หรือจะตีความว่าเมียพระราชทานมีฐานะเป็นเมียหลวง ดังนั้น น่า จะเสียค่าปรับเต็มจำนวน กฎหมายเก่ายังกำหนดว่า กรณีที่สามีตายและยังตั้งศพอยู่ บนเรือนและภรรยาทำชู้กันบนเรือนนั้น ให้ปรับชายชู้เป็นเบี้ย ๑๐ แส่น (๑๒๕ บาท) เงิน ค่าปรับนี้ให้ตกแก่ญาติพี่น้องของสามีซึ่งทำหน้าที่จัดการศพ^{๕๑}

^{๔๘} ร.เลงกาด์, **ประวัติศาสตร์ไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๓๙ - ๑๔๐.

^{๔๙} **ผ้าเมีย**, ตอนต้น, **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖** เล่ม ๒, หน้า ๒.

^{๕๐} **ผ้าเมีย**, ๕๖, อ่างแล้ว, หน้า ๒๗ - ๒๘.

^{๕๑} **ผ้าเมีย**, ๓๐, หน้า ๑๔ - ๑๕.

จริงไม่ให้ลงโทษเมีย เพราะเมียมีฐานะ “เป็นต้นประเวณี” แต่ให้ปรับไหมผู้ไปด่าว่า ถ้าเมียถึงขนาดใช้ให้ผู้อื่นไปตบตีฟันแทง เมียและผู้ถูกใช้ต้องถูกปรับไหม ถ้าปรากฏว่าหญิงนั้นไม่ได้ทำชู้ เมียและผู้ถูกใช้ต้องถูกปรับโทษหนักขึ้น

ถ้าหญิงชู้มาทำชู้ถึงในบ้าน และเมียด่าตีหญิงชู้แต่ไม่ถึงสาหัส ไม่ให้ลงโทษเมีย เพราะเหตุ “หญิงชู้ถูกหญิงเจ้าผัว” ถ้าหญิงชู้บาดเจ็บถึงสาหัสให้ปรับไหมหญิงที่เป็นเมีย และให้ลงโทษชายด้วยเพราะไม่สามารถปราบเมียของตนได้ ส่วนหลักกฎหมายปัจจุบันนั้นให้สิทธิเมียแต่เฉพาะการเรียกค่าสินไหมทดแทนจากหญิงที่มีความสัมพันธ์ทางชู้สาวกับสามีของตนเท่านั้น^{๕๗} แต่ไม่ได้ให้สิทธิในการใช้ให้ผู้อื่นไปด่า หรือลงมือทำร้ายหญิงนั้นด้วยตนเอง เพราะการกระทำดังกล่าวเป็นความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา ส่วนกรณีที่สามีไปทำร้ายหรือฆ่าชายชู้กลับเป็นเรื่องของการป้องกันเกียรติยศชื่อเสียง

ที่ผู้เขียนยกประเด็นนี้ขึ้นมา มิได้มีเจตนาที่จะเรียกร้องให้หญิงมีสิทธิในการแก้แค้นหญิงที่มายุ่งเกี่ยวกับสามีของตนให้เท่าเทียมกับสิทธิของสามี เพราะการเรียกร้องในลักษณะนี้ก็เหมือนกับการส่งเสริมให้ใช้วิธีการรุนแรงในการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นวิธีการที่

^{๕๗} หลักกฎหมายซึ่งใช้มาจนกระทั่งก่อนที่จะถูกแก้ไขโดยสภานิติบัญญัติแห่งชาติใน พ.ศ. ๒๕๕๐ ปรากฏในมาตรา ๑๕๒๓ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งบัญญัติว่า “เมื่อศาลพิพากษาให้หย่ากัน เพราะเหตุตามมาตรา ๑๕๑๖ (๑) ภริยาหรือสามีมีสิทธิได้รับค่าทดแทนจากสามีหรือภริยาและจากหญิงอื่นหรือชู้แล้วแต่กรณี สามีจะเรียกค่าทดแทนจากผู้ซึ่งล่วงเกินภริยาไปในทำนองชู้สาวก็ได้ และภริยาจะเรียกค่าทดแทนจากหญิงอื่นที่แสดงตนโดยเปิดเผยเพื่อแสดงว่าตนมีความสัมพันธ์กับสามีในทำนองชู้สาวก็ได้ ถ้าสามีหรือภริยายินยอมหรือรู้เห็นเป็นใจให้อีกฝ่ายหนึ่งกระทำการตามมาตรา ๑๕๑๖ (๑) หรือให้ผู้อื่นกระทำการตามวรรคสอง สามีหรือภริยานั้นจะเรียกค่าทดแทนไม่ได้ มาตรา ๑๕๒๓ (๑) เป็นเหตุฟ้องหย่า ซึ่งบัญญัติว่า “สามีอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องหญิงอื่นเช่นภริยา หรือภริยามีชู้อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้” หลักตามมาตรา ๑๕๒๓ (๑) เป็นหลักกฎหมายครอบครัวใหม่ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๙ ซึ่งแก้ไขตามบทบัญญัติเรื่องความเสมอภาคระหว่างชายและหญิงในรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๑๗ หลักกฎหมายครอบครัวก่อนหน้านั้นไม่มีบทบัญญัติให้ภริยาฟ้องหย่าสามีในกรณีที่สามีไปมีความสัมพันธ์กับหญิงอื่น เพราะไม่ได้ถือว่าภริยามีสิทธิเหนือประเวณีของสามี หลักกฎหมายที่แก้ไขตามบทบัญญัติเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. ๒๕๑๗ แม้จะยอมรับสิทธิในการเรียกค่าเสียหายจากหญิงอื่นที่แสดงตนโดยเปิดเผยว่ามีความสัมพันธ์ทางชู้สาวกับสามี ซึ่งไม่มีในหลักกฎหมายเก่า และอาจถือได้ว่าเป็นการรับรองสิทธิของความเป็น “เจ้าของ” ที่ชัดเจนขึ้น แต่ก็ยังไม่เท่าเทียมเสมอภาคกันเนื่องจากเข้มงวดต่อความประพฤติของภริยามากกว่าสามีกล่าวคือ ถ้าภริยามีชู้ สามีฟ้องหย่าได้ แต่ถ้าสามีไปยุ่งเกี่ยวกับหญิงอื่น ต้องถึงขนาดที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องภริยาจึงฟ้องหย่าได้ อย่างไรก็ตาม ได้มีการแก้ไขล่าสุดในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ รายละเอียดโปรดดู, มาลี พลฤกษ์พงศาวลี, สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๗.

อำนาจของบ้านเมืองในการบังคับให้สามีลงโทษภริยาที่ทำชู้

มีข้อสังเกตว่า ถ้าผัวยังรักเมียอยู่ไม่ยอมให้เมียถูกประจาน ผัวก็จะถูกกฎหมายลงโทษด้วย ซึ่งมีทั้งการถูกปรับ รวมไปถึงใช้วิธีการอื่นๆ ประจานผัวไปด้วย เช่น การให้สักแก้มผัว^{๖๑} หรือการให้เอาผัวเทียมแอกอีกข้างแทนชายชู้ แล้วไม่ให้ปรับชายชู้ การลงโทษลักษณะเช่นนี้รุนแรงมาก และน่าจะเป็นมาตรการการควบคุมสังคมที่น่าเกรงกลัว เห็นได้ว่าผู้ที่ถูกลงโทษในลักษณะนี้คงจะดำรงชีวิตต่อไปในชุมชนนั้นอย่างยากลำบาก กฎหมายเหล่านี้คงไม่ได้เขียนขึ้นในลักษณะเขียนเสียให้วักแล้ว แต่น่าจะมีการบังคับใช้กันอย่างจริงจัง ซึ่งต้องมีการศึกษาค้นคว้ากันต่อไป ในขั้นนี้ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการลงโทษคดีทำชู้ ที่มีการบันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ถึงกรณีที่หม่อมเจ้าอุบลและหม่อมเจ้านิม ซึ่งเป็นพระสนมของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พร้อมด้วยนางละคอนอีก ๔ คนเป็นชู้กับพี่ร่มมหาดเล็กสองคน เมื่อพระเจ้าตากสินฯ พิจารณาว่าเป็นสัตย์จริงแล้ว จึงให้สำเร็จโทษด้วยการ “ตัดศีรษะผ่าอกทั้งชายและหญิง อย่าให้ใครดูเยี่ยงลิบไป” การประหารชีวิตพระสนมและชู้นั้นเป็นไปตามกฎหมายเตี๋ยรบาล บทที่ ๑๒๐ ที่ว่า “หนึ่งผู้ใดทำชู้ด้วยแม่พระสนมให้ฆ่าผู้นั้นเสีย ๓ วันจึงให้ตาย ส่วนหญิงนั้นให้ฆ่าเสียด้วย” กฎหมายมิได้กำหนดวิธีการฆ่าไว้ จึงเป็นไปตามพระราชวินิจฉัยของกษัตริย์ว่าจะให้ฆ่าด้วยวิธีใด^{๖๒}

ช่องทางในการกำจัดภริยา

โทษอีกประการหนึ่งของหญิงที่ทำชู้ คือถูกสามีบริษัทรพย์สมบัติทั้งหมดของตน ถ้าผัวไม่ต้องการที่จะเลี้ยงเมียต่อไป ให้เมียนำไปได้แต่เฉพาะผ้าถุงผืนหนึ่งและผ้าห่มผืนหนึ่งเท่านั้น^{๖๓} มีข้อน่าคิดว่า ถ้าผัวไม่สุจริตอยากจะขุดสมบัติเมีย อาจกล่าวอ้างว่าเมียคบชู้แล้วขับไล่เมียไป หรืออาจมีกรณีของการใส่ร้ายในระหว่างบรรดาเมียด้วยกัน เพื่อกำจัดเมียคนใดคนหนึ่ง

^{๖๑} ผัวเมีย ตอนต้น, หน้า ๒๓.

^{๖๒} วิชา มหาคุณ, กฎหมายและคดีสำคัญสมัยกรุงธนบุรี, **วารสารกฎหมาย**, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗, หน้า ๖๘ - ๖๙.

^{๖๓} ผัวเมีย ๑๐๒, อ้างแล้ว, หน้า ๗.

และไม่ได้มาข้องแวะกับตน

มีข้อสังเกตว่า ในสมัยปัจจุบันซึ่งใช้กฎหมายระบบฟัวเดียวเมียเดียว และกำหนดให้การสมรสที่ชอบด้วยกฎหมายจะต้องมีการจดทะเบียนสมรสด้วย แต่ก็มีสามีเป็นจำนวนมากที่แม้จะไม่ได้อยู่กินร่วมกันกับภรรยาในทางพฤตินัยแล้ว แต่ก็ยังไม่ยอมไปจดทะเบียนหย่าขาดกับภรรยาให้เรียบร้อย ทำให้หญิงขาดอิสระภาพที่จะไปมีความสัมพันธ์กับชายอื่น เพราะเมื่อยังไม่หย่าขาดจากกัน สามีก็ยังมีสิทธิกล่าวอ้างความเป็นเจ้าของภรรยาอยู่ตลอดไป ภรรยาที่ไปข้องเกี่ยวกับชายอื่นนั้นอาจถูกกล่าวหาว่า “ทำชั่ว” ได้สภาพเช่นนี้ อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จำนวนของหญิงที่ไม่ต้องการจดทะเบียนสมรสในปัจจุบันมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

“อำนาจอิสระ” ของสามีเหนือภรรยาในเรื่องอื่นๆ

นอกเหนือจากเรื่องชายชู้แล้ว กฎหมายที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างฟัวเดียวในอีกหลายๆ มาตรา ก็ยังสะท้อนให้เห็นอำนาจของสามีที่เหนือกว่าภรรยาในอีกหลายเรื่อง ดังจะเห็นได้จากวิทยานิพนธ์ของ ดูปลาตร์ ซึ่งเรียบเรียงมามีใจความว่า

“...เมื่อมีฐานะเป็นสามีภรรยากันแล้ว สามีจะมีสิทธิต่อชีวิตและร่างกายของภรรยาในระดับที่เห็นได้ว่าหญิงปราศจากสิทธิเสรีภาพส่วนตัว กฎหมายให้สิทธิแก่สามีในการควบคุมการคบหาสมาคมของภรรยา แต่ไม่มีสิทธิห้ามภริยามิให้เยี่ยมเยือนบิดามารดา หรือญาติ”^{๖๖} ภรรยาต้องเชื่อฟังสามีและสามีมีอำนาจโดยตีภรรยาได้บางครั้งเมื่อภริยามีความผิด หรือเมื่อสามีต้องการปรามภริยามิให้ตบตีหญิงอื่นที่ภริยาสงสัยว่าได้ทำชู้กับสามีตน^{๖๗} สามีไม่มีสิทธิที่จะทำอะไรตามใจชอบ และกฎหมายห้ามมิให้ปฏิบัติต่อภรรยาอย่างไม่เป็นธรรม หากสามีทุบตีภรรยา สามีจะต้องจ่ายค่าเสียหายแก่หญิงหรือบิดามารดาของหญิง การถูกทุบตีเป็นเหตุที่หญิงสามารถนำมาฟ้องหย่าได้ และถ้าสามีทำให้ภริยาบาดเจ็บสาหัสก็จะต้องได้รับโทษในทางอาญา^{๖๘}

^{๖๖} ดูปลาตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๕๘.

^{๖๗} ดูปลาตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗ - ๕๘.

^{๖๘} ดูปลาตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๕๘.

ภรรยาที่หลบหนีไปกลับคืนมา เป็นรูปแบบที่โบราณน่าจะยกเลิกอำนาจในการโยยตี “เพราะเป็นการปฏิบัติต่อภรรยาเหมือนเด็ก เป็นการลบลู่เกียรติและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสถานะของหญิงอีกด้วย”

อย่างไรก็ตาม ดูปลาตร์ ก็พยายามที่จะทำความเข้าใจกับหลักกฎหมายดังกล่าว โดยการอธิบายว่า ในสภาพที่สามีมีภรรยาหลายคนในบ้านเดียวกัน สิทธิในการทำโทษภรรยาอาจเป็นวิธีการหนึ่งที่น่าจะโหดร้าย แต่ก็มีประสิทธิภาพในการรักษาความสงบภายในบ้าน

ดูปลาตร์ วิเคราะห์หลักกฎหมายว่า ให้สิทธิแก่สามีมากเกินไปในการบังคับภรรยาที่หนีไปให้กลับคืนสู่บ้าน เพราะเท่ากับสามีมีสิทธิติดตามเหนือตัวภรรยา ที่น่าตกใจยิ่งไปกว่านั้นคือ การให้สิทธิบุคคลภายนอกใช้กำลังนำภรรยาที่หนีออกจากบ้านคืนให้แก่สามี ดูปลาตร์ เห็นว่าหญิงอาจจะมีเหตุผลในการหนีออกจากบ้านไป เช่น ต้องการหนีจากชีวิตการสมรสที่ไม่สามารถทนทานได้ หรือหนีสามีที่โหดร้าย การใช้กำลังจึงไม่มีประโยชน์นอกจากจะเพิ่มความชอกช้ำให้แก่หญิง เป็นการรับรองสิ่งผิดให้เป็นถูก และยังเป็นที่ยอมรับก่อนที่จะมีการหย่าว่า “เจตนาของสามีเป็นใหญ่”^{๗๑}

สถานภาพของหญิงมีสามีตามหลักกฎหมายโบราณดังที่ ดูปลาตร์ ได้ศึกษา ค้นคว้ามา สรุปได้ว่า หญิงมีสามีเปรียบเสมือนทรัพย์สินอันเป็นของหวงห้ามของสามี และเป็นของ “ต้องห้าม” ซึ่งบุคคลภายนอกแม้แต่พ่อแม่ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วย เพราะจะถูกลงโทษไปด้วย

มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า แบบแผนการแต่งงานของไทยที่มักจะมีการอ้างกันอยู่เสมอว่าเป็นกรณีชายเข้ามาอยู่ในครอบครัวของหญิง (matrilocal)^{๗๒} นำไปสู่ระบบที่

^{๗๑} ดูปลาตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๕ - ๑๐๖.

^{๗๒} ปรีดี เกษมทรัพย์, **นิติปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร, โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙ หน้า ๔๗ - ๔๘ โดย ปรีดี เกษมทรัพย์ แยกแยะว่าสังคมไทยดั้งเดิมเป็นสังคมมาตาธิปไตยที่ถือแม่เป็นใหญ่ เป็นลักษณะของสังคมชนบท แต่ในหมู่ชนสูงคือระบบปิตาธิปไตยที่ถือพ่อเป็นใหญ่ ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลจากกฎหมายอินเดีย โดยผ่านทางวรรณคดี และนิทานชาดกในพระไตรปิฎกของพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีงานบางอย่างที่ผู้หญิงทำไม่ได้แต่ชายทำได้ เช่น งานต่อสู้กับโจรผู้ร้าย หรือการทำศึกสงคราม ทำให้บทบาทของชายโดดเด่นขึ้นจนเกิดระบบปิตาธิปไตย คำอธิบายดังกล่าวนี้ได้รับการอธิบายซ้ำในตำรากฎหมายอีกหลายเล่ม เช่น แสง บุญเฉลิม-วิภาส, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, อ้างแล้ว, หน้า ๕๓ - ๕๕.

ปัญหาความไม่เสมอภาคในการแบ่งสินสมรส

กฎหมายลักษณะผัวเมียที่เป็นปัญหาทั้งในแง่ของการตีความ และในแง่ของการบัญญัติไว้อย่างไม่เท่าเทียมกันนั้นยังมีอีก ซึ่งขอกกล่าวโดยสรุปว่า หลักกฎหมายที่มีปัญหาในการตีความนั้นได้แก่ เรื่องการแบ่งสินสมรสระหว่างสามีภรรยาในกรณีหย่าขาดจากกัน ซึ่งในประเด็นนี้ กรมหลวงราชบุรีฯ ทรงให้ความเห็นไว้ว่า ถึงแม้ว่ากฎหมายจะวางหลักไว้ว่า ถ้าต่างฝ่ายต่างมีสินเดิมมาเป็นทุนในการอยู่กินร่วมกัน เมื่อจะหย่าให้กันเอาทรัพย์สินที่ได้ระหว่างการสมรสนั้นใช้คืนสินเดิมที่แต่ละฝ่ายมีติดตัวมาให้ครบก่อนที่เหลือจึงให้นำมาแบ่งกัน โดยถือหลัก “ชายหาบหญิงคอน” กล่าวคือ ชายได้ ๒ ส่วน และหญิงได้ ๑ ส่วน ถ้าหญิงมีสินเดิมแต่ชายไม่มีสินเดิม ให้หญิงได้ ๒ ส่วน และชายได้ ๑ ส่วน เนื่องจากกฎหมายสันนิษฐานว่าชายเป็นผู้ดูแลรักษาทรัพย์สิน ถึงแม้ว่าในทางความเป็นจริงชายอาจไม่ได้ดูแลเลยก็ตาม

หลักกฎหมายนี้ทำให้สรุปได้ว่า ชายได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานของกฎหมายว่าได้ทำหน้าที่ในการดูแลรักษาทรัพย์สิน เพราะฉะนั้นเมื่อมีการแบ่งทรัพย์สินกันก็ต้องคิดค่าตอบแทนหรือค่าป่วยการให้แก่ชายก่อน

ปัญหาจึงมีต่อไปว่า ถ้าหญิงไม่มีสินเดิมมาเลย หญิงจะมีส่วนในสินสมรสหรือไม่ หลักกฎหมายคงไม่ได้เขียนไว้อย่างชัดเจน ผู้พิพากษาจึงตัดสินโดยดูจากฐานะของภรรยา ซึ่งถ้าเป็นภรรยาหลวงก็จะให้ได้รับส่วนแบ่ง แต่ถ้าเป็นภรณยาน้อยก็จะไม่ให้ แนวการตัดสินของผู้พิพากษานี้จะกล่าวได้หรือไม่ว่าตกอยู่ในกรอบของ “ชนชั้น” (class) ในระหว่างภรรยาด้วยกัน

แนวการตัดสินนี้ กรมหลวงราชบุรีฯ ทรงเห็นว่าไม่มีหลักแต่จะว่าไม่ถูกเสียเลย ก็ไม่ได้ นอกจากนั้นยังทรงปรารถนาต่อไปว่า กฎหมายเรื่องการแบ่งสินสมรสดูเหมือนจะลืมนำไปว่าชายมีเสียได้หลายคน มีฐานะต่างๆ กัน และสินเดิมที่นำมาเป็นทุนเมื่อสมรสแล้วก็ไม่เท่ากัน นอกจากนี้ ภรรยาบางคนอาจช่วยสามีทำงาน บางคนอาจอยู่บ้านเฉยๆ เมื่อเกิดการหย่าร้างกับภรรยาคนใดคนหนึ่งและจะต้องแบ่งสินสมรสกัน จะแบ่งอย่างไรจึงจะเป็นธรรมต่อภรรยาที่ยังเหลืออยู่ จะให้ผัวเอาไป ๒ ส่วนก่อน ที่เหลืออีกส่วนหนึ่งจะเป็นของเมียที่เหลือๆ และในระหว่างเมียด้วยกันเองจะแบ่งให้เท่าๆ กัน หรือจะได้มากน้อยตามลำดับยศของเมีย

อย่างไรก็ตาม เคยมีกรณีที่ นายนรินทร์ ภาษิต ได้ตั้งวัดนาวิวงศ์และทำพิธีบวงสรวงสาวของตน ๒ คน ได้แก่ นางสาวสาระ ภาษิต และ นางสาวจงดี ภาษิต ให้เป็นสามเณรี ในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ครองราชย์ ๒๔๖๔ - ๒๔๗๗) ซึ่งในที่สุดก็ถูกบ้านเมืองดำเนินการให้สึก และต่อมาเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๗๑ ได้มีประกาศของกรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราช ห้ามพระเถระไม่ให้บวชหญิงเป็นบรรพชิต โดยอ้างว่าการบวชสามเณรีที่ถูกต้องตามพุทธานุญาตนั้น จะต้องทำการบวชกับนางภิกษุณีซึ่งมีพรรษา ๑๒ ล่วงไปแล้วเป็นปวัตตินีเป็นอุปัชฌาย์ ไม่ทรงอนุญาตให้ภิกษุเป็นอุปัชฌาย์เมื่อไม่มีนางภิกษุณีแล้วก็ไม่อาจบวชสามเณรีได้^{๗๗}

ดังนั้นที่วิทยานิพนธ์ของ คุณปลาตร์ ที่อ้างว่าสตรีมีสิทธิบวชได้นั้น น่าจะเป็นการบวชซีมากกว่า ซึ่งถ้าเป็นการบวชซีแล้วสถานภาพของแม่ชีจะแตกต่างจากภิกษุณีและสามเณรีมาก ประเด็นนี้จะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปในงานเขียนเล่มที่ ๓ บทที่ ๒ ในส่วนที่ว่าด้วย สตรีกับสิทธิด้านการศึกษาและสิทธิด้านศาสนา

^{๗๗} ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, “ชีวิตและแนวคิดการต่อสู้ของ นรินทร์ กลิ่ง หรือนรินทร์ ภาษิต คนชาวโลก”, ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ, ๒๕๓๖ หน้า ๔๕ - ๗๐ และ ๑๒๗ - ๑๔๑ ในหนังสือเล่มนี้ ไม่ปรากฏวันที่ นางสาวสาระ และนางสาวจงดี ภาษิต ทำพิธีบวช แต่มีรูปถ่ายของสามเณรีทั้งสองถ่ายเมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ๒๔๗๑ หลังจากบวชได้ประมาณ ๒ เดือน สมเด็จพระสังฆราชจึงมีประกาศห้ามบวชเรื่องการบวชของสามเณรีทั้งสองได้ถูกนำเข้าสู่การประชุมของคณะอภิรัฐมนตรีสภาในช่วงเดือน กรกฎาคม-สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ หลายครั้ง และในการประชุมในวันที่ ๗ กันยายน ๒๔๗๒ คณะอภิรัฐมนตรีสภามีมติให้สึกสามเณรี

ความพยายามในการบวชเป็นภิกษุณีของสตรีในสมัยหลังๆ เกิดขึ้นอย่างประปราย กรณีโดดเด่นที่น่าสนใจได้แก่การบวชเป็นของภิกษุณีชื่อ วรมัย กบิลสิงห์ ซึ่งได้บวชเป็นภิกษุณีที่ใต้หวัน และมีฉายาว่า พระมหาโพธิธรรมาจารย์ วงศ์ศากยะ ภิกษุณีโพธิสัตต์วรมัย กบิลสิงห์ ต่อมาบุตรสาวของภิกษุณีโพธิสัตต์วรมัย กบิลสิงห์ ชื่อ ฉัตรลุมลย์ กบิลสิงห์ ซึ่งสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกสาขาปรัชญาและเป็นรองศาสตราจารย์ ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ออกอภินิหารและได้บวชเป็นสามเณรี และภิกษุณี ที่ประเทศศรีลังกา โดยได้รับฉายาว่า ธัมมัทธา ภิกษุณีทั้งสองพำนักอยู่ที่วัดทรงธรรมกัลยาณี อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ภิกษุณีโพธิสัตต์วรมัย กบิลสิงห์ ได้ปฏิบัติศาสนกิจ และกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์จนถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๖ อายุ ๙๒ ปี ภิกษุณีโพธิสัตต์วรมัย กบิลสิงห์ ได้รับการประกาศเกียรติคุณจากองค์กรพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก เนื่องในโอกาสวันสตรีสากลสหประชาชาติ ๘ มีนาคม ๒๕๔๕ ในฐานะผู้มีผลงานโดดเด่นในพุทธศาสนา ในการที่ทำงานเป็นสตรีผู้มีความกล้าหาญเป็นเลิศในความพยายามให้มีการอุปสมบทภิกษุณีสงฆ์ รายละเอียดโปรดดูสิ่งตีพิมพ์ของมูลนิธิพุทธสาวิกา วัดทรงธรรมกัลยาณี.

ซึ่งเห็นได้จากกรณีที่กฎหมายล้าหน้าได้บัญญัติให้ความสำคัญของบุตรสาวไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการใช้อำนาจปกครองของบิดามารดาต่อบุตรภายหลังจากการหย่าขาดจากกัน หากมีบุตรสาวกฎหมายบัญญัติให้มารดามีอำนาจปกครองเพราะจะได้ช่วยพ่อแม่ทำมาหากิน

หรือในเรื่องสิทธิการรับมรดกเมื่อพ่อแม่เสียชีวิตลง บุตรสาวที่อยู่ดูแลพ่อแม่ก็จะได้รับการแบ่งทรัพย์สินมรดกมากกว่าบุตรคนอื่นๆ

ส่วนเรื่องการเลือกคู่ครอง ชาวล้าหน้ามีประเพณี “แอ้วสาว” ซึ่งเป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้ชายหญิงเลือกคู่ได้อย่างอิสระ

แต่เพื่อเป็นการป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดแก่หญิงมากกว่าชาย กฎหมายได้บัญญัติหลักเกณฑ์ต่างๆ เพื่อเป็นการปกป้อง และคุ้มครองแก่หญิง เป็นต้นว่า ในเรื่องของการหมั้น กฎหมายล้าหน้าได้กำหนดระยะเวลาหมั้นหม้ายกันไว้ตามยศฐาบรรดาศักดิ์ของฝ่ายชาย ถ้าพ้นกำหนดเวลาดังกล่าวโดยที่ชายยังไม่มาทำการสมรส กฎหมายถือว่าชายเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น ฝ่ายหญิงมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้

จากบทบัญญัติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ากฎหมายมุ่งที่จะให้การคุ้มครองแก่ฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย เพราะถ้าหากฝ่ายชายหมั้นไว้แล้วภายหลังไม่ยอมมาแต่งงานในเวลาอันควรย่อมทำให้หญิงเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะหญิงต้องแก่เฒ่าลงทุกวันโอกาสในการเลือกคู่ครองย่อมลดน้อยลงด้วย

แต่อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ชายได้หมั้นหม้ายหญิงแล้ว ในระหว่างที่หมั้นกันนั้นชายคู่หมั้นก็มีสิทธิเด็ดขาดเหนือประเวณีหญิงคู่หมั้น กล่าวคือชายคู่หมั้นมีสิทธิหวนกลับมาไม่ให้ชายอื่นมายุ่งเกี่ยวในทางประเวณีกับหญิงคู่หมั้น หากเมื่อใดก็ตามที่มีชายอื่นมายุ่งเกี่ยวในทางประเวณีกับหญิงคู่หมั้น กฎหมายได้บัญญัติให้สิทธิแก่ชายคู่หมั้นในการเลิกสัญญาหมั้น พร้อมทั้งเรียกร้องเอาค่าเสียหายจากทั้งชายอื่นและหญิงคู่หมั้นได้

(๕) มีการพูดจาเกี่ยวกับพาราสิทธิ์กัน

(๖) ลักลอบมีความสัมพันธ์ทางเพศต่อกัน

กฎหมายก็ลงโทษตั้งแต่อัตราโทษที่เบาคือ การโบยตี ปรับใหม่ ประจาน ขายเอาค่าให้สามี จนกระทั่งการลงโทษขั้นเด็ดขาด โดยให้อำนาจแก่สามีในการฆ่าภรรยาและชายชู้ได้หากต้องการ เพราะถือว่าการทำชู้ของหญิงมีสามีนอกจากเป็นการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของสามีซึ่งเป็นเอกชน แล้วยังเป็นการกระทำที่มีผลกระทบต่อบ้านเมืองโดยส่วนรวม ทำให้บ้านเมืองฉิบหายฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล แนวความคิดในการให้อำนาจเด็ดขาดแก่สามีในการลงโทษภรรยาที่ทำชู้ดังกล่าว ก็มีลักษณะที่เหมือนกับกฎหมายตราสามดวงเช่นกัน (กฎหมายลักษณะผิดเมีย ๘, ๙, ๑๑)

จากการศึกษา หากจะเปรียบเทียบกับสถานภาพของสตรีในกฎหมายล้านนาและกฎหมายตราสามดวง ผู้เขียน (อภิชัย น้อยอุ่นแสน) เห็นว่า กฎหมายล้านนาค่อนข้างให้ความสำคัญคุ้มครองแก่ผู้หญิงดีกว่ากฎหมายตราสามดวง แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายถึงการคุ้มครองเหนือเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงทั้งหมด เนื่องจากสังคมล้านนาก็ยังมีประเพณีบางอย่างที่ยังเป็นการเลือกปฏิบัติต่อฝ่ายหญิงอยู่ เช่น การที่สามีทำร้ายร่างกายภรรยา แล้วภรรยาไปฟ้องเอาผิดแก่สามี สังคมในสมัยนั้นยังถือว่าเป็นการผิดโบราณประเพณี และต้องขับไล่หญิงออกไปให้พ้นเมือง

นอกจากนั้นก็ยังมีความหมายเกี่ยวกับการทำชู้ ที่ยังแสดงให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคและตัดเทียมกันในสังคมล้านนา

อย่างไรก็ตาม หากมองโดยภาพรวมแล้ว กฎหมายก็ได้ให้ความสำคัญคุ้มครองแก่หญิงมากกว่าชาย และสิ่งนี้ก็ย่อมแสดงให้เห็นแล้วว่าในสังคมล้านนา สตรีค่อนข้างมีอิสระในทางความคิด และไม่ถูกกดขี่จากผู้ชายมากมายนัก

ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเหตุผลหนึ่งที่สำคัญคือ สังคมล้านนาเป็นสังคมที่ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง ต่างยึดมั่นในขนบธรรมเนียม

บทที่ ๙

การปรับเปลี่ยนสถานภาพทาง กฎหมายครอบครัวของผู้หญิง ในรัชกาลที่ ๔

รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรีเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมาย (หรืออำนาจนิติบัญญัติในภาษาสมัยใหม่) ในการประสิทธิประสาทความยุติธรรมและถือเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนระบบกฎหมายของสยามให้เข้าสู่ “ระบบกฎหมายสมัยใหม่” (The Modern Law System) การปรับเปลี่ยนในสมัยนี้เป็นลักษณะค่อยเป็นค่อยไปที่ละเล็กละน้อยด้วยการออกกฎหมายเป็นรายฉบับมาแก้ไขปัญหาหรือป้องกันปัญหาบางอย่าง

ปรีดี เกษมทรัพย์ ให้คำจำกัดความของการเปลี่ยนระบบกฎหมายแบบจารีตไปสู่ระบบกฎหมายสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนแบบเป็นเรื่องๆ (piecemeal) ยังมีได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบเหมือนกับรัชสมัยรัชกาลที่ ๕ การเปลี่ยนแปลงกฎหมายเหล่านี้ออกมาในรูปของ ประกาศของพระองค์นับตั้งแต่ปีแรกที่ขึ้นครองราชย์จนถึงปีสุดท้ายแห่งรัชกาล ในจำนวนประกาศหลายร้อยฉบับเหล่านี้

กฎหมายของผู้หญิงในรัชกาลนี้ ประกาศเหล่านี้ ซึ่งออกมาโดยลำดับเวลา ได้แก่^๓

- (๑) พ.ศ. ๒๓๙๗ ประกาศทรงอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก (หมายเลข ๕๒)
- (๒) พ.ศ. ๒๔๐๑ ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าจอมอยู่งาน กราบถวายบังคมลาออกได้ แล้วว่าด้วยเจ้าจอมมารดาแลหม่อมที่มี หม่อมเจ้ามีฝั้ว (หมายเลข ๑๕๖)
- (๓) พ.ศ. ๒๔๐๑ ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตข้าราชการฝ่ายใน กราบบังคมลาออก ๑๒ คน (หมายเลข ๑๕๗)
- (๔) พ.ศ. ๒๔๐๑ ประกาศเรื่องพระยาพิพิธฤทธิเดชผู้สำเร็จราชการเมืองตราด ส่งหญิงเข้ามาถวาย ๓ คน (หมายเลข ๑๖๖)
- (๕) พ.ศ. ๒๔๐๖ ประกาศพระราชทานอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก จากราชการได้ (หมายเลข ๒๓๓)
- (๖) พ.ศ. ๒๔๐๘ ประกาศพระราชบัญญัติลัทธิ (ฎีการ้องทุกข์ อำแดงเหมือน หมายเลข ๒๙๔)^๔
- (๗) พ.ศ. ๒๔๑๐ ประกาศพระราชบัญญัติฝั้วชายเมีย บิดามารดาชายลูก (ฎีการ้องทุกข์อำแดงจั่น หมายเลข ๒๗๑)
- (๘) พ.ศ. ๒๔๑๑ ประกาศพระราชบัญญัติลัทธิ (หมายเลข ๒๙๔)

โดยลำดับเวลา การออกประกาศของรัชกาลที่ ๔ เพื่อปลดปล่อยนางในให้เป็น อิสระเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนฎีการ้องทุกข์ของอำแดงเหมือนและอำแดงจั่น กล่าวคือ ประกาศฉบับแรกออกมาใน พ.ศ. ๒๓๙๗ สมัยต้นรัชกาล ก่อนทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ๑ ปี (พ.ศ. ๒๓๙๘) และออกประกาศซ้ำในปี พ.ศ. ๒๔๐๑ อีก ๒ ฉบับ ส่วนฉบับ สุดท้ายออกในปี พ.ศ. ๒๔๐๖ และหลังจากนั้นอีกประมาณ ๒ ปี จึงเกิดพระบรมราช

^๒ จรัล โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**, อ่างแล้ว, หน้า ๓๓๐.

^๓ หมายเลขในวงเล็บท้ายข้อความ เป็นหมายเลขลำดับประกาศซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือประชุมประกาศ รัชกาลที่ ๔, อ่างแล้ว.

^๔ ภาษาโบราณใช้ ภ. สำเภาแทน พ. พาน ในงานเขียนนี้ ผู้เขียน จะใช้ ภ. สำเภา เฉพาะในชื่อ กฎหมายเท่านั้น นอกเหนือไปจากนี้จะสะกดด้วย พ. พาน ตามความคุ้นเคยของการใช้ภาษาปัจจุบัน

จุดเริ่มต้นเสรีภาพการแต่งงานของหญิงสามัญ : การยกเลิกระบบคลุมถุงชน

ใจความสำคัญในหนังสือฎีกาของอำแดงเหมือนมีว่า อำแดงเหมือนมีอายุ ๒๑ ปี ผูกสม์ครรักใคร่อยู่กับนายริดโดยที่พ่อแม่ได้ยกตนให้แก่ นายภู แต่ตนไม่สมัครใจที่จะอยู่กินด้วย พ่อแม่จึงทุบตีและบีบบังคับจะให้แต่งงานกับนายภูให้ได้ พ่อแม่ได้สมคบกับนายภูให้จุดคร่าตนไปที่บ้านของนายภู แต่ตนก็ไม่ยอมเข้าไปในเรือนของนายภู (ประเด็นนี้มีนัยยะสำคัญทางกฎหมายซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป) เมื่อหนีกลับมาบ้านก็ถูกพ่อแม่ทุบตีและขู่ว่าจะฆ่า ในที่สุดตนจึงหลบหนีไปอยู่บ้านนายริด หลังจากนั้นพ่อแม่ได้บอกให้นายริดและเจ้าแก้วไปขอขมาที่บ้านกำนัน เมื่อนายริดและเจ้าแก้วไปถึง นายภูซึ่งรออยู่ก่อนแล้วก็ได้อัยตตัวเจ้าแก้วไว้กับกำนัน ต่อมาอำแดงเหมือน นายริดและบิดามารดาของนายริดถูกหมายเรียกตัวไปยังศาลากลางเมืองนนทบุรี อำแดงเหมือนให้การต่อพระนันทบุรีและกรมการว่า ไม่ได้รักใคร่ยอมเป็นเมีย นายภู กรมการจึงเปรียบเทียบว่า ถ้านายภูสาบานตัวได้ว่า อำแดงเหมือนยินยอมเป็นเมีย นายภู ก็ให้นายริดแพ้ความ แต่ นายภูไม่ยอมสาบาน กรมการจึงเปรียบเทียบว่า ให้อำแดงเหมือนสาบานว่าไม่ได้ยอมเป็นเมีย นายภู ให้คดีเลิกแล้วต่อกัน แต่นายภูก็ไม่ยอมให้อำแดงเหมือนสาบาน ต่อมา นายภูได้มาฟ้องกล่าวโทษนายริด บิดามารดาของนายริด และเจ้าแก้วของนายริดอีกสองคน พระนันทบุรีและกรมการบังคับให้นายริดส่งตัวอำแดงเหมือนให้แก่ตระลาการ อำแดงเหมือนให้การตามเดิมว่าไม่ได้เป็นภรรยา นายภู อำแดงเหมือนจึงถูกควบคุมตัว ในระหว่างนั้นมารดาได้มาขู่เชิญจะให้ยอมเป็นเมีย นายภู อำแดงเหมือนเร่งรัดให้พิจารณา คดี กลับถูกกักขังแก้งให้ทำงานต่างๆ ทำให้ได้รับความทุกข์ร้อนมาก ในที่สุดจึงได้หนี มาถวายหนังสือฎีกาใจความว่า ไม่ยอมเป็นภรรยา นายภู และสมัครใจที่จะอยู่กับนายริดต่อไป

รัชกาลที่ ๔ จึงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า ให้อำแดงเหมือนอยู่กินเป็นภรรยา นายริดได้ เพราะหญิงนั้นอายุก็มาถึง ๒๐ ปีเศษแล้ว ควรเลือกฝั้วตามใจชอบตนเองได้ แต่ให้นายริดจ่ายเบี้ยละเมิดและค่าฤชาธรรมเนียมแก่บิดาของอำแดงเหมือนและนายภู

หน้าที่ในการปกครองบุตรระหว่างบิดาและมารดา ในสภาพความเป็นจริงตามแบบแผนในสมัยโบราณจะเป็นเช่นใด จะเหมือนกับสมัยปัจจุบันหรือไม่ ข้อสังเกตที่อำนาจของบิดาเป็นอำนาจที่ใหญ่กว่าอำนาจมารดาของผู้เขียนนี้สอดคล้องกับข้อสรุปของ Tamara Loos, Gender Adjudicified: Transforming Legal Subjects in Siam อังแล้ว, หน้า ๒๘.

คดีแรกเป็นข้อพิพาทกันระหว่างบิดามารดาของหญิง (ซึ่งในพระราชบัญญัติลักกา จ.ศ. ๑๒๒๗ ไม่มีการระบุชื่อของหญิง) และหลวงเสนาภักดีสามีของหญิงนั้น ข้อเท็จจริง มีอยู่ว่า เดิมมีผู้นำหญิงคนหนึ่งที่ซึ่งยังอยู่ในวัยเด็กมาขายไว้กับบิดาของหลวงเสนาภักดีเสนาฯ เมื่อหญิงเติบโตเป็นสาวก็ได้เป็นภรรยาของหลวงเสนาฯ ต่อมาบิดามารดาของหญิงมา ยุยงให้หญิงเลิกกับหลวงเสนาฯ และได้นำเงินมาไถตัวหญิง หลังจากนั้นก็นำบุตรไป บอกขายให้เป็นที่ภรรยาของชายอีกคนหนึ่ง หญิงไม่ยินยอม จะขอกลับคืนมาเป็นเมียของ หลวงเสนาฯ หลวงเสนาฯ ยอมซื้อคืนโดยให้เงินค่าตัวมากกว่าค่าตัวเดิม แต่ก็ยังน้อยกว่าจำนวนที่บิดามารดาขายให้แก่ชายคนที่สอง คดีนี้ทรงวินิจฉัยว่า ให้เป็นไปตามความ สัมครใจของหญิงที่จะกลับมาอยู่กับหลวงเสนาภักดี

ส่วนคดีที่สอง เป็นปัญหาของ (อำแดง) ทรัพย์ บุตรีของพระยาเทพวรชุน ซึ่ง แต่งงานกับนายไทยมหาดเล็ก เดิมเป็นนายรองชิต และขณะที่เกิดคดีเป็นขุนนครเขต เกษมศรี รองปลัดกรมกองตะเวณขวา เดิมทรัพย์กับนายรองชิตปลูกเรือนหออยู่ด้วย กันในที่ดินของพ่อตา เมื่อแต่งงานแล้วนายรองชิตเคยพาทรัพย์เข้าเฝ้าทูลละอองธุลี พระบาท และทรัพย์เคยได้รับพระราชทานเงินตรามาบ้าง ต่อมา นายรองชิตและทรัพย์ โกรธเคืองกัน นายรองชิตจึงกลับมาอยู่บ้านเดิมและไปมาหาสู่ทรัพย์อยู่ห่างๆ

ต่อมานายรองชิตได้พบว่า ทรัพย์ทำชู้กับพันศรีลิตธิป็นในเรือนหอ ขณะที่พระยา เทพรชุนบิดาของทรัพย์ไม่ได้อยู่บ้านไปราชการต่างเมือง นายรองชิตได้นำเรื่องขึ้น กราบทูลเนื่องจากทรงรู้จักกับทรัพย์อยู่ จึงมีพระบรมราชโองการให้ลูกขุนปรับชายชู้ตาม คักดินาของนายรองชิต เมื่อเสร็จคดีแล้วทรัพย์สมัครใจที่จะไปอยู่กับชายชู้ และชายชู้ก็ ยินดีที่จะนำเอาทรัพย์ไปอยู่ด้วย เพราะได้เสียเบี้ยปรับมากแล้ว

แต่รัชกาลที่ ๔ ทรงเห็นว่า ทรัพย์เป็นบุตรชุนนางมีบรรดาคักดี ไม่ใช่บุตรของ ราษฎรสามัญ จะตัดสินให้เป็นไปตามใจของทรัพย์และชายชู้ โดยที่ยังไม่ได้สอบถาม พระยาเทพวรชุนซึ่งไปราชการต่างเมืองไม่ได้ ในระหว่างนั้นได้โปรดให้ตามตัวบุตรของ พระยาเทพวรชุน ซึ่งเป็นมหาดเล็กและข้าราชการชั้นสูงในพระราชวัง และเป็นพี่น้องของ ทรัพย์หลายคนมาสอบถามความเห็น ว่า พระยาเทพวรชุนจะยอมให้ทรัพย์ไปอยู่กับชายชู้ หรือไม่ ทุกคนไม่ยอมและยืนยันว่าพระยาเทพวรชุนจะไม่ยอมด้วย ในที่สุดจึงโปรด ให้พี่ชายรับตัวทรัพย์ไปกักขังไว้เพื่อรอให้บิดากลับมาตัดสิน

เขาคงคิดว่าผู้ครองแผ่นดินลดศักดิ์ตระกูลให้ต่ำไปเป็นตัวอย่าง จะเป็นทำให้เขาเสียใจไม่รู้หยาบ ถึงจะบังคับชายให้เสียเบี้ยละเมิดให้แก่เขาตามกฎหมายอย่างว่าเลย ถึงจะเสียให้เขาลัก ๑๐๐ ซึ่งเป็นเบี้ยปรับ เขาก็ลั่นวาจาว่าไม่ยอมยินดีรับเป็นอันขาดทีเดียว อนึ่ง ถ้าจะตัดสินให้ชายหญิงคู่หนึ่งได้อยู่ด้วยกันตามใจสมัครรักใคร่กันแล้ว ผู้ตัดสินก็ดูเป็นโง่งมหนัก ไม่รู้เท่ารู้ทันคนเสียคนเสียคายเป็น ถูกหลอกถูกลวงกลักกลายเข้ามาในพระราชวัง โทษเสมอขบถ แต่แผ่นดินเก่ามาจนแผ่นดินใหม่ก็จะเป็นอันไม่รู้เท่าอายขบถอิชบถเสีย การที่ปรากฏว่าไม่รู้เท่านั้นก็จะเป็นทางที่จะให้คนลามกๆ ต่างๆ เกินทางนั้นมาลุยลายพระราชฐานต่อไปในภายหน้า จึงประกาศมาขอให้ผู้มีปัญญาไตร่ตรองดู”^๔

การวางหลักกฎหมายใหม่ ในเรื่องให้ดูความสมัครใจของหญิงในกรณีที่หญิงมาจากตระกูลต่ำ และให้ดูความสมัครใจของบิดามารดาและญาติพี่น้องของหญิงที่มาจากตระกูลสูงนั้น รัชกาลที่ ๔ ทรงให้เหตุผลแยกแยะไว้ โดยทรงสรุปไว้ว่า วิสัยของคนในตระกูลต่ำก็มักจะข่มขืนใจเอาลูกหลานไปขายในที่ตนจะได้เงินทองมากๆ ทั้งที่ลูกหลานไม่สมัครใจ การวางหลักว่า จะต้องให้เป็นไปตามความสมัครใจของหญิงที่มาจากตระกูลต่ำไม่ให้เป็นไปตามความต้องการของบิดามารดา จึงเป็นการช่วยเหลือหญิง ไม่ให้หญิง “สึกหอรอมาก” แต่ถ้าเป็นกรณีที่หญิงมาจากตระกูลสูง ถ้าจะตัดสินให้เป็นไปตามความสมัครใจของหญิง กล่าวคือ ให้หญิงไปอยู่กับชายผู้ต่ำศักดิ์กว่าก็จะทำให้ “หญิงพลัดไปสึกหอรอในสถานที่ต่ำ เป็นที่อับอายขายหน้าแก่ญาติพี่น้อง” จึงต้องให้หญิงกลับคืนมาสู่ญาติพี่น้อง และถ้า “หญิงจะต้องสึกหอรออีกเป็นสองซ้ำสามซ้ำ ญาติพี่น้องทั้งปวงคงจะไม่ยอมให้ไปสึกหอรอในตระกูลต่ำ โดยจะต้องสึกหอรอ เขาคงจะให้ไปสึกหอรอในที่ศักดิ์สูง เป็นที่ย่าเกรงกลัวของคนเป็นอันมาก จนคนทั้งปวงเกรงไม่ออกปากพูดเรื่องความนั้นได้ ก็เป็นอันแก้อายให้หายไปโดยลำดับ เพราะจะทำให้คนทั้งหลายลืมนั่นเสีย”^๕

^๔ ประกาศราชบัญญัติลักษณ จ.ศ. ๑๒๒๗ (พ.ศ. ๒๔๐๘), อ้างแล้ว, หน้า ๔๔๕.

^๕ ประกาศราชบัญญัติลักษณ จ.ศ. ๑๒๒๗ (พ.ศ. ๒๔๐๘), อ้างแล้ว, หน้า ๔๔๖.

ซึ่งแม้กระทั่งปัจจุบันในสมัยศตวรรษที่ ๒๑ ก็ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นความขัดแย้งที่นำไปสู่ปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล และต่อโครงสร้างของสังคมไทยโดยรวม ประเด็นนี้ผู้เขียนได้ขยายความในงานเขียนเล่ม ๒ **สิทธิความเป็นคนของผู้หญิงพันธกรณีระหว่างประเทศ กฎหมายและข้อถกเถียง** บทที่ ๒ ในตอนที่ว่าด้วยผู้หญิงกับสิทธิในกับกฎหมายครอบครัวและมรดก

ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ รัชกาลที่ ๔ ทรงวิเคราะห์ว่า สาเหตุสำคัญที่ผู้มืบรรดาศักดิ์กักบุตรไว้ไม่ให้มีผัว “เพราะกลัวจะปนระคนด้วยชาติต่ำช้า เพราะบุตรเกิดมาเขานับถือขึ้นชื่อตามหมูปิดา ถ้าชายชาติต่ำเข้ามาเป็นผัวหญิงบุตรผู้ดี มีบุตรเกิดขึ้นมาก็จะต้องรู้ ต้องเรียกว่า เป็นบุตรไพร่ตามตระกูล จะเชิดชูตามฝ่ายมารดาไม่ได้ ด้วยเหตุนี้บิดาของหญิงที่มีบรรดาศักดิ์ จะขังจะกักบุตรหญิงของตัวไว้ด้วยกลัวจะปนระคนด้วยคนต่ำๆ ก็ควร”^{๑๒}

ดังนั้น จึงทรงวางหลักกฎหมายว่าถ้าหญิงซึ่งมีบิดาหรือมารดาที่มีศักดิ์นาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไป จะแต่งงานกับชายที่มีบรรดาศักดิ์เสมอกับตนหรือสูงกว่าตนก็ให้เป็นไปตามใจสมัครของหญิง เพราะถือว่า ชายเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ไม่ใช่ไพร่ การดูบรรดาศักดิ์ในการแต่งงานนี้ไม่ได้ดูแลเฉพาะตัวชายแต่ต้องดูไปถึง “ตระกูลของชายอีกด้วย” และเรื่องบรรดาศักดิ์นั้นจะดูแต่ศักดิ์นาก็ได้ ไม่ได้ เพราะผู้มีศักดิ์นาสูงบางจำพวกก็เป็นแต่ผู้ดีชั้นเดียว เมื่อมาเกี่ยวข้องกับผู้มีบรรดาศักดิ์สืบตระกูลมาหลายชั่วแผ่นดินก็ต้องรู้ว่าผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นเดียวเหมือนกับไพร่” ถ้าฝ่ายชายหรือตระกูลของฝ่ายชายต่ำศักดิ์กว่าบิดาของฝ่ายหญิง ก็ต้องสุดแต่ใจของบิดาหญิงที่มีบรรดาศักดิ์ “ถ้าฝ่ายชายและฝ่ายหญิงบรรดาศักดิ์สูงด้วยกันก็ดี หรือบรรดาศักดิ์ต่ำด้วยกันก็ดีให้ตัดสินเอา ตามใจหญิงสมัครอย่างเดียว”^{๑๓}

พฤติการณ์ที่จะถือได้ว่าเป็นผัวเสียกัน

ในพระบรมราชวินิจฉัยหนังสือฎีกาของอำแดงเหมือน รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงวิพากษ์วิจารณ์ธรรมเนียมปฏิบัติ และแนวการตัดสินคดีของตุลาการว่าเป็นไปตาม “ลัทธิ

^{๑๒} ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะ จ.ศ. ๑๒๓๐ (พ.ศ. ๒๔๑๑), อ้างแล้ว, หน้า ๕๐๗.

^{๑๓} ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะ จ.ศ. ๑๒๒๗ (พ.ศ. ๒๔๐๘), อ้างแล้ว, หน้า ๕๐๘.

สาระสำคัญของหลักกฎหมายมีอยู่ว่า ผัวหรือพ่อแม่มีสิทธิที่จะเอาชื่อเมียหรือลูกไปใส่ลงในกรมธรรม์เพื่อขายให้แก่ผู้อื่นได้ โดยที่ลูกหรือเมียจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ทั้งนี้ เนื่องด้วยผัวและพ่อแม่มี “อำนาจอิสระ” เทหนือเมียและลูก แต่ในทางกลับกันเมียหรือลูกจะเอาชื่อผัวหรือพ่อแม่ใส่ลงในกรมธรรม์เพื่อขายให้แก่ผู้อื่นไม่ได้ เพราะเมียและลูกมิได้มี “อำนาจอิสระ” เทหนือผัวหรือพ่อแม่ เมื่อได้ทรงทราบหลักกฎหมายแล้วทรงพระราชดำริว่า “กฎหมายนี้เมื่อพิเคราะห์ดูเหมือนผู้หญิงเป็นคนขาย ผู้ชายเป็นคน หาเงินยุติธรรม ไม่ให้ยกเสีย”^{๑๖} (ตัวเน้นเป็นของผู้เขียน)

การทูลเกล้าถวายฎีกาของอำแดงจั้น ส่งผลให้พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงวางหลักกฎหมายใหม่ มีสาระสำคัญว่า นับแต่นั้นต่อไป ถ้าผัวจะขายเมีย ให้พิจารณาดูฐานะของเมียก่อน โดยพิจารณาแยกเป็น ๒ กรณี คือ

(๑) ถ้าเมียนั้นไม่ใช่เมียทาส ผัวจะขายได้ก็ต่อเมื่อเมียยินยอมให้ขาย และเมียจะต้องลงลายมือชื่อหรือทำเครื่องหมายแกลงในสารกรมธรรม์นั้น และจะต้องมีพยานรู้เห็นด้วย การขายจึงจะมีผลผูกมัดตามกฎหมาย ถ้าเมียไม่ยอมให้ขาย หรือผัวลักเอาชื่อเมียไปขาย ไม่มีพยานรู้เห็น การขายนั้นไม่บังเกิดผล

อย่างไรก็ตาม ถ้าผัวและเมียนั้นยังอยู่กินด้วยกัน นายเงิน (เจ้าหนี้) สามารถฟ้องร้องเพื่อเร่งรัดให้ส่งตัวผัวมาใช้หนี้ตามกระบิลเมืองได้ ในกรณีดังกล่าวนี้ ถ้าเมียยอมเป็นตัวจําหรือยอมตัวลงเป็นทาสใช้หนี้แทนผัวก็ได้ แต่ถ้าเมียไม่ยอม นายเงินจะบังคับให้หญิงนั้นเป็นทาสไม่ได้ คงบังคับได้แต่เพียงเป็นตัวประกันในศาลเท่านั้น

ถ้าผัวเมียหย่าร้างขาดจากกันก่อนที่ผัวจะลักชื่อเมียไปขาย หรือถ้าผัวได้ขายเมียให้เป็นทาสกับบุคคลอื่นอยู่ก่อน และเมียได้ยอมไปเป็นทาสของบุคคลผู้นั้นอยู่แล้ว ต่อมา ผัวได้ลักเอาชื่อเมียไปใส่ในสารกรมธรรม์เพื่อขายให้แก่อีกบุคคลหนึ่ง แล้วผัวจึงหนีไป ในกรณีเช่นนี้จะเกาะกุมตัวเมียมาเป็นจําหน้าเหมือนกับกรณีแรกไม่ได้ จะเกาะกุมได้แต่เฉพาะนายประกันหรือผู้รับเรือนนายประกันเท่านั้น การที่นายประกันหรือผู้รับเรือนของนายประกันต้องถูกเกาะกุมตัวโดยบ้านเมือง แม้จะทำความลำบากให้ผู้ถูกเกาะ

^{๑๖} ประกาศพระราชบัญญัติผู้ขายเมีย บิดามารดาขายบุตร จ.ศ. ๑๒๒๙, (พ.ศ. ๒๔๑๐), อ้างแล้ว, หน้า ๔๙๖.

อย่างไร แต่นักประวัติศาสตร์ไทยท่านหนึ่งสันนิษฐานว่า ทั้งสองคนนี้อาจรับรู้เกี่ยวกับกรณี ที่รัชกาลที่ ๔ ทรงมีประกาศไต่ถามในที่ไม่ว่าใครจะอยู่ต่อกับพระองค์ลาออกไปอยู่ บ้านหรือไปมีผัวใหม่ได้ และเกิดความคิดว่าพระองค์จะมีพระราชดำริที่เปิดกว้างขึ้น เกี่ยวกับสถานะของผู้หญิง^{๒๐}

คำว่า “ลัทธิผู้ชาย” ที่รัชกาลที่ ๔ ทรงใช้ก็มีความหมายเทียบเคียงได้กับแนวคิด ของ “ระบบชายเป็นใหญ่” หรือ “ระบบปิตาธิปไตย” (Patriarchy) ซึ่งเพศชายเป็นผู้มี อำนาจในการตัดสินใจ จึงตัดสินใจไปตามความคิดของตนเองโดยไม่ได้คำนึงถึงความ เป็นธรรมต่อเพศหญิง ข้อสังเกตของรัชกาลที่ ๔ สอดคล้องกับมุมมองของขบวนการ เคลื่อนไหวเพื่อสิทธิสตรีสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญต่อประเด็นที่ว่า เนื่องจากชายมี บทบาทและอำนาจครอบงำในทุกๆ วงการ รวมทั้งวงการนิติบัญญัติและวงการตุลาการ ด้วย ดังนั้นเพศชายจึงวางหลักกฎหมายหรือวินัยคดีด้วยอคติของเพศตน (gender bias)

แนวทางแก้ไขที่จะมีให้เกิดอคติทางเพศในการบัญญัติกฎหมายนั้น สำนักคิด นิติศาสตร์แนวสตรีนิยม (Feminist Legal Theory/Jurisprudence) ได้นำเสนอ ทางออกไว้ ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงต่อไปในงานเขียนเล่ม ๓ ในบทที่ว่าด้วย ทฤษฎี กฎหมายสำนักสตรีนิยม

วันที่อ่าวแดงเหมือนทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรมเจ็ดค่ำ ปีมะเส็ง ลัทธิชก จุลศักราชหนึ่งพันสองร้อยยี่สิบเจ็ด นับตามปฏิทินสุริยคติ ตรงกับวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๐๘^{๒๑} ซึ่งวันนี้เป็นวันที่มีความ สำคัญเชิงสัญลักษณ์ต่อสังคมไทยและสังคมโลก กล่าวคือเป็นวันรัฐธรรมนูญและ เป็นวันสิทธิมนุษยชน

^{๒๐} สุวดี ธาระประสิทธิ์พัฒนา, **สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยสมัยปฏิรูปประเทศ**, อ่างแก้ว, หน้า ๗, ในปี พ.ศ. ๒๓๓๗ รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงมีประกาศให้บาทบริจาริกาซึ่งอยู่ในตำแหน่งต่างๆ ทุลาลกลับ ไปอยู่บ้าน รายละเอียดจะได้กล่าวต่อไป.

^{๒๑} เอื้อน แก้วกวาง, **บทประพันธ์กลอนเสภาอิงประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เรื่องฎีกาเรียก ร้องสิทธิของอิสริชน พุทธศักราช ๒๔๐๘**, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕, ปกหน้าด้านใน.

นางสนมกำนัลหรือ “ข้าราชการฝ่ายใน”

นอกจากรัชกาลที่ ๔ จะโปรดให้มีการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องสิทธิในการเลือกคู่ครอง และกรณีผัวชายเมียแล้ว ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระองค์เองก็ยิ่งได้ทรงออกประกาศอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกจากราชการได้อีก ๔ ฉบับ ประกาศที่ออกมาในปี พ.ศ. ๒๓๙๗ มีสาระสำคัญว่าทรงอนุญาตให้ เจ้าจอมหม่อมพนักงานและนางรำบำเรอทุกคน ยกเว้นแต่เจ้าจอมมารดาในพระเจ้าลูกเธอ กราบถวายบังคมลาไปอยู่นอกวังและมีผัวได้ตามใจสมัคร เนื้อหาในประกาศเหล่านี้ ได้ฉายภาพให้เห็นวิถีชีวิตของสตรีที่เป็นลูกหลานของข้าราชการบริพารและขุนนางใหญ่น้อยทั้งหลายว่า ต่างก็ตกอยู่ในกรอบแนวคิดและหลักกฎหมายเรื่อง “อำนาจอิสระของบิดามารดา” ด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากเด็กหญิงและหญิงบางคนถูกขายมาเป็นทาสหรือเป็นหลักทรัพย์ประกันเงินกู้ที่บิดามารดาได้กู้ไปจากรัชกาลที่ ๔ ประกาศนี้ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ต่อสตรี ตลอดจนครอบครัวของสตรีเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี

เป็นที่ทราบกันดีว่า ในสมัยโบราณ การยกหรือการถวายตัวลูกหลานที่เป็นสตรีให้แก่ผู้ที่มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่กระทำกันอยู่โดยทั่วไป และเรื่องราวที่ผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ใช้อำนาจของตนเองไปจุดคร่าลูกหลานผู้หญิงของผู้ที่ไร้อำนาจก็เป็นเรื่องที่ได้ยินกันอยู่เป็นประจำ ในบทความเรื่อง “อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย” ของ สมชาย ปรีชาเจริญ หรือจิตร ภูมิศักดิ์ ได้อ้างถึงพระราชกำหนดเก่าซึ่งออกมาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๗๐ สมัยอยุธยา ซึ่งห้ามมิให้เจ้าเมืองข่มเหงเก็บเอาลูกสาวหลานสาวของราษฎรมาเป็นเมียหรือคนใช้ และยังได้กล่าวถึงกรณีอื้อฉาวที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ความว่า ผู้สำเร็จราชการเมืองตราดได้ไปเร่งรัดจับกุมเด็กสาวสามคนพี่น้องมาถวายต่อรัชกาลที่ ๔ หลังจากนั้นอีก ๑๙ เดือน พ่อแม่ของเด็กได้ทำฎีกาฟ้องร้องว่า ตนไม่ได้ยินยอมที่จะถวายลูกแก่กษัตริย์ แต่ผู้สำเร็จราชการขู่เข็ญว่าจะบังคับจับกุมจึงต้องยินยอม ในบทความเดียวกันนี้ สมชาย ปรีชาเจริญ ยังได้กล่าว ถึงกรณีหญิงอื่นที่ถูกถวายตัวอีก^{๒๔}

^{๒๔} สมชาย ปรีชาเจริญ, อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย, เขียนและพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ตีพิมพ์ในหนังสือ **ประวัติศาสตร์สตรีไทย**, กุหลาบ สายประดิษฐ์ และจิตร ภูมิศักดิ์, สมชายการพิมพ์ ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์, หน้า ๙๓ - ๙๙, รายละเอียดของคดีอื้อฉาวในสมัยรัชกาลที่ ๔ ดูได้จากประกาศเรื่องพระยาพิพิธฤทธิเดช ผู้สำเร็จราชการเมืองตราด ส่งหญิงเข้ามาถวาย ๓ คน ปีมะเมีย สัมฤทธิศก, ตีพิมพ์ใน

สมเด็จพระยาดำรงฯ ที่มีไปถึงพระยาอนุমানราชชนในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ ซึ่งเป็นช่วงเวลา ๒๒ ปี นับตั้งแต่ได้ทรงนิพนธ์ค่านำไว้ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ สรุปว่าหนังสือเล่มนี้ แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ และเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวบางส่วน^{๒๗} สุพจน์ แจ็งเร็ว ตีความลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระยาดำรงฯ ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเล่มนี้ทั้งเล่ม แต่เพียงพระองค์เดียว^{๒๘}

นักประวัติศาสตร์รุ่นหลัง เช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ลงความเห็นว่ หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นก่อนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และน่าจะเขียนขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๐ ถึงสิ้นรัชกาลที่ ๓ โดยประมาณ^{๒๙} อย่างไรก็ตาม ในตำรับตำราประวัติศาสตร์วรรณคดีไทยนั้น หนังสือเรื่องนางนพมาศถูกจำแนกว่าเป็นวรรณคดีสมัยสุโขทัย ในขณะที่กรมศิลปากรลงความเห็นว่ หนังสือเรื่องนางนพมาศนี้ น่าจะจัดไว้เป็นวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งนี้โดยอาศัยการวินิจฉัยของสมเด็จพระยาดำรงฯ ซึ่งมีว่อย่างชัดเจนว่ไม่ได้แต่งในสมัยสุโขทัยอย่างแน่นอน และตามด้วยข้อสรุปของกรมศิลปากรว่ การกำหนดยุคสมัยของวรรณคดีจะต้องกำหนดจากเวลาที่แต่ง ไม่ใช่กำหนดจากข้อมูลในเนื้อเรื่อง^{๓๐} แม้กรมศิลปากรจะให้เหตุผลที่ชัดเจนเกี่ยวกับอายุของหนังสือเล่มนี้ แต่ในที่สุดก็สรุปว่ ก็ยังกำหนดให้นางนพมาศเป็นวรรณคดีในสมัยสุโขทัยทั้งนี้เพื่อ “มิให้เกิดความสับสนแก่ผู้ศึกษาและไม่ขัดต่อตำรับตำราว่ด้วยประวัติวรรณคดีไทยปัจจุบัน”^{๓๑} ความเชื่อที่ยึดถือสืบต่อกันมาทั้งในหมู่ประชาชน และในแวดวงวิชาการซึ่งละเลยเพิกเฉยไม่ให้ความสนใจกับการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ได้นำไปสู่ว่ข้อสรุปที่เป็นแบบแผนอันตายตัวว่ นางนพมาศเป็นสนมเอก

^{๒๗} กรมสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในค่านำเรื่องนางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, **ไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอมยกะทงในสมัยสุโขทัย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๓.

^{๒๘} สุพจน์ แจ็งเร็ว, นางนพมาศ เรื่องจริงหรืออิงนิยาย, **ไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอมยกะทงสมัยสุโขทัย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๐.

^{๒๙} นิธิ เอียวศรีวงศ์, โลกของนางนพมาศ, ตีพิมพ์ใน **ไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอมยกะทงสมัยสุโขทัย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๓.

^{๓๐} คำอธิบายเรื่องนางนพมาศของกรมศิลปากร (๒๕๓๘) ตีพิมพ์ใน **ไม่มีนางนพมาศ ไม่มีลอมยกะทงสมัยสุโขทัย**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๙.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

เจ้าของหญิงหลายคน เพราะบุรุษเหล่านี้ “ยอมหาอนุภรรยาด้วยสินจ้างสินถ่ายไว้เป็นบริวารยศ”^{๓๕} และบรรดาหญิงทั้งหลายที่เป็นเมียจะต้องยอมรับสภาพดังกล่าวนี้ โดยที่หญิงซึ่งอยู่ในสถานะของเมียที่ศักดิ์สูงกว่า เช่น มเหสี จะต้องไม่เหิงหวงขัดขวางมิให้กษัตริย์ทรงข้องแวะกับนางสนม และในขณะเดียวกันก็สั่งสอนให้นางสนมฝากเนื้อฝากตัวเกรงกลัวต่อมเหสี ซึ่งถือว่าเป็นใหญ่กว่าหญิงทั้งปวง^{๓๖} สุพจน์ แจ่มเร็ว สันนิษฐานว่า ตำราประเภทเดียวกันนี้น่าจะมีในราชสำนักอยุธยาด้วย โดยเทียบเคียงว่าในสมัยกรุงธนบุรีก็ยังมี ตำรากฤษณาสอนน้อง^{๓๗}

การใช้รูปแบบของวรรณคดีมาเป็นกลวิธีในการอบรมกล่อมเกลาคติของหญิงซึ่งอยู่ในฐานะนางสนมนั้นปรากฏว่า เป็นที่นิยมของกษัตริย์องค์อื่นด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนิพนธ์ “บทแถวณิทานนายคำสอน” ขึ้น เพื่ออบรมนางสนมกำนัลของพระองค์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงลาว^{๓๘} ส่วนธรรมเนียมนิยมของข้าราชการที่นำลูกหลานหรือวงศ์าคณาญาติที่เป็นสตรีขึ้นถวายตัวเพื่อแสวงหาความดีความชอบ หรือ “เอาหน้า” ยังปรากฏอยู่ในตำนานพระราชนิพนธ์เรื่องไกรทอง ในสมัยของพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อีกด้วย^{๓๙}

ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ระบุว่า นางบำเรอซึ่งเป็นข้าพระบาทของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ในสมัยที่นางนพมาศถวายตัวนั้นมีอยู่นับร้อยคน และอยู่ในวัยต่างๆ กัน ตั้งแต่ “ประถมวัย ดรุณวัย มัชฌิมวัย และล่วงมัชฌิมวัย” เด็กหญิงและหญิงเหล่านี้ มาจากตระกูลต่างๆ ทั้งที่เป็น “ขัตติยะตระกูล ตระกูลคหบดี ฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน เชื้อตระกูลพราหมณ์ ชชาติตระกูลเศรษฐี”^{๔๐} นางนพมาศในขณะที่ยังถวายตัวก็มีอายุเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น จำนวนสนมในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น หมอบรัดเลย์บันทึกว่ามีถึง ๔๐๐ นาง สุพจน์ แจ่มเร็ว เห็นว่าบันทึกนี้น่าจะสอดคล้องกับความเป็นจริง ไม่เช่นนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะทรงทักท้วงแล้ว เหมือนกับ

^{๓๕} เรื่องนางนพมาศ หรือ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๗, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗.

^{๓๖} สุพจน์ แจ่มเร็ว, เรื่องจริงหรืออิงนิยาย, อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖.

^{๓๗} สุพจน์ แจ่มเร็ว, เรื่องจริงหรืออิงนิยาย, อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๖.

^{๓๘} อ้างถึงโดย สุพจน์ แจ่มเร็ว, เรื่องจริงหรืออิงนิยาย, อ้างแล้ว, หน้า ๒๓๑ - ๒๓๒.

^{๓๙} สุพจน์ แจ่มเร็ว, เรื่องจริงหรืออิงนิยาย, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๓.

^{๔๐} เรื่องนางนพมาศ หรือ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๗, และ หน้า ๒๑๙.

ข้อมูลในตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์ด้วย ประกาศฉบับแรกออกเมื่อวันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น ๓ ค่ำ ฉก เป็นพระบรมราชโองการถึงเจ้าจอมอยู่งานชั้นใน ชั้นกลาง ชั้นนอก ทั้งปวง ยกเว้นเจ้าจอมมารดาในพระเจ้าลูกเธอ แต่ให้รวมถึง หม่อม พนักงานทุกตำแหน่ง เจ้าจอม เฒ่าแก่ ทานเฒ่าแก่ และนางรำบำเรอทั้งหลาย มีสาระสำคัญว่า ถ้าผู้ใดประสงค์ จะออกจากราชการเพื่อกลับไปอยู่กับครอบครัว ไปมีสามี หรือไปอยู่กับเจ้านายใหม่ก็ สามารถที่จะทำได้โดยไม่ต้องกลัวความผิดแก่ตัวผู้ขอลาและต่อสามีใหม่ แต่ให้กราบบังคมทูลลาให้เป็นกิจจะลักษณะและให้ถวายเครื่องยศคืนและในระหว่างที่ยังไม่ได้ทูลลา “ห้าม.....สนลื้อหาซู้หาฟัวด้วยอุบาย...ทางใดทางหนึ่ง”^{๔๓} เพราะเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย ฯลฯ

จากประกาศทั้ง ๔ ฉบับ ประมวลความได้ว่า ในสมัยของพระองค์ ข้าราชการบริหาร ข้าราชการ รวมถึงพ่อค้าคหบดีรายใหญ่ มีธรรมเนียมนิยมที่จะนำตัวบุตรหลานที่เป็นสตรี ขึ้นทูลเกล้าถวายตัวเพื่อ “รับราชการ” เป็นข้าราชการฝ่ายใน จากประกาศฉบับสุดท้าย ซึ่งออกเมื่อวันเสาร์ เดือนสิบ ขึ้นสิบสี่ค่ำ เบญจศักราช ๑๒๒๕ อายุของผู้ที่ถูกถวายตัว ลดลงเรื่อยๆ ถึงขนาดอายุ ๕ - ๖ ขวบก็มี ผู้ที่ถวายตัวเหล่านี้จะได้รับพระราชทาน เบี้ยหวัดในอัตราต่างๆ ตามยศของบิดาตั้งแต่แรกที่เข้ารับราชการ ปีต่อๆ ไปก็จะได้รับ เบี้ยหวัดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามที่ “มีฝีมือเด่นรำ และเหตุอื่นๆ” เมื่อโกนจุกเป็นสาวแล้วก็จะได้รับเพิ่มขึ้นอีกในแต่ละปี ปรากฏว่า พระเจ้าอยู่หัวต้องพระราชทานเบี้ยหวัดให้แก่ ข้าราชการฝ่ายในปีหนึ่งหลายร้อยชั่ง นอกจากเบี้ยหวัดแล้วจะพระราชทานผ้า เครื่องยศ และบรรดาคักดี จำนวนหญิงและเด็กหญิงที่บิดามารดานำตัวมาถวายนี้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังพระราชปรารภถึงสภาพเป็นอยู่ และปัญหาที่เกิดขึ้นว่า

“ข้าพเจ้าวิตกว่าผู้หญิงเป็นอันมากมาต้องกักขังอยู่ยัดเยียดเสียดกัน ก็ไม่ต้องการเปลื้องอายุผู้หญิงเหล่านั้นไปและเป็นหน้าที่ให้คนที่ไม่รู้จักผิดชอบ ตื่นลึกหนาบง เห็นไปว่าใจข้าพเจ้าละโมบโลภมากหวงกันกักขังไว้ ความจริงไม่เป็นดังนั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้ประมาทรู้เวลาราชการแลบำเพ็ญกุศล สวดมนต์ภาวนา จะเพลิดเพลินไปด้วยลัทธิ ไม่มีเวลาก็ห้ามมิได้ ก็เมื่อ

^{๔๓} ประกาศทรงอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก (พ.ศ. ๒๓๘๗), ตีพิมพ์ใน **ประชุมประกาศ รัชกาลที่ ๔**, อ้างแล้ว, หน้า ๖๐.

เวลาใด แต่พระกระแสน้ำสิ่งทั้งหมดเมื่ออ่านโดยรวมแล้วก็เห็นจุดมุ่งหมายของการถวายตัวนั้นได้อย่างชัดเจน

อีกประการหนึ่ง “กระบวนกรถวายตัว” ก็คงจะไม่ใช่เป็นเรื่องของครอบครัวของหญิงฝ่ายเดียว แต่เป็นธรรมเนียมนิยมที่ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านาน และย่อมเป็นที่พอใจของเจ้าขุนมูลนาย จนเกิด “ขบวนการ” ที่มีผู้ได้รับประโยชน์ในการสรรหาผู้ที่จะถวายตัว^{๔๕}

หญิงที่ถูกถวายตัวจึงมีเป็นจำนวนมากทั้งที่ตัดค้ำจากแผ่นดินเก่าและในรัชสมัยของพระองค์ เฉพาะที่มีตำแหน่งเป็นนมเหสีและเจ้าจอมมารดา มี ๓๕ องค์ และทรงมีพระโอรสถึง ๘๕ องค์ แต่หญิงที่ถูกถวายตัวอื่นคงมีอีกเป็นจำนวนมากจนทรงมีพระราชปรารภว่า “ผู้ที่ข้าพเจ้าได้ใช้สอยอยู่นั้นก็น้อยตัวเพราะการงานมีมาก ยากที่จะจำหน้าจำชื่อได้ ใครใกล้เคียงคุ่นเคยก็ใช้ผู้นั้นไป”

ส่วนการที่จะต้องทรงจ่ายเบี้ยหวัดให้แก่ทุกคนทุกปี “ก็ไม่เสียใจเสียตายนดอกนึกว่าเพิ่มเบี้ยหวัดให้ท่านทั้งหลายทั้งปวงที่มีความจงรักภักดี เป็นอันช่วยเลี้ยงบุตรเลี้ยงหลานท่าน เมื่อให้เข้ามาอยู่ในวังข้าพเจ้าก็ช่วยเข้าบ้างไม่ว่าไรหรอก”^{๔๖} แต่ที่ทรงออกประกาศให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกก็เพราะทรงเห็นปัญหาต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่หญิงที่ถูกถวายตัวอีกประการหนึ่งซึ่งรัชกาลที่ ๔ มิได้ทรงกล่าวไว้ ได้แก่ปัญหาการรักเพศเดียวกันหรือ “การเล่นเพื่อน” ที่เกิดขึ้น ในมาตรา ๑๒๔ ของกฎหมายเต็ยรบาล ซึ่งเป็นกฎหมายเก่าได้ระบุให้การเล่นเพื่อนเป็นความผิดอย่างชัดเจนว่า “อนึ่งสนมกำนัลคบผู้หญิงหนึ่งกันทำดูชขายเปนชู้เมียกัน ให้ลงโทษด้วยลวดหนัก ๕๐ ที่ ตักคอประจานรอบพระราชวังที่หนึ่ง ให้เอาเป็นชาวสดิงที่หนึ่งให้แก่พระเจ้าลูกหลานเธอ”^{๔๗} ในราชสำนักของกัมพูชาก็มีการลงโทษลักษณะเช่นเดียวกันนี้

ปัญหาดังกล่าวนี้น่าจะเกิดขึ้นมากพอสมควรในราชสำนักไทยและไม่เป็นที่พอพระทัย และเป็นที่ยังวลพระทัยของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ถึงกับมีพระราชปรารภเตือนพระราชธิดาว่า “อย่าเล่นเพื่อนกับใครเลยมีผิวมีเลือด”^{๔๘}

^{๔๕} ดู สมชาย ปรีชาเจริญ, **อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย** อ่างแล้ว, ที่เชิงอรอด ๑๔๒.

^{๔๖} ประกาศพระราชทานอนุญาติให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกนอกราชการได้ (พ.ศ. ๒๔๐๑), ประชุมกฎหมายรัชกาลที่ ๔, หน้า ๓๖๐.

^{๔๗} **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑**, อ่างแล้ว, เล่ม ๑ หน้า ๙๘ - ๙๙.

^{๔๘} ดู สุพจน์ แจ็งเร็ว, **เรื่องจริงหรืออิงนิยาย**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๓๗ - ๒๔๓.

รัชกาลที่ ๔ ทรงกล่าวต่อไปว่า ตั้งแต่ได้ทรงออกประกาศนี้มาตั้งแต่ปีกุน ตรีกก จนถึงปีกุนเบญจศก เกิดผลดังนี้

“ผู้หญิงที่เป็นเมียข้าพเจ้าอยู่ก่อนลาออกไปมีผัวก็หลายคน ผัวของผู้หญิงเหล่านั้นกับข้าพเจ้าก็ติดกันหมด ไม่ได้ซัดเคื่องกระดาก กระต๋องกับใคร คนที่เป็นเมียข้าพเจ้าอยู่ก่อนบางคนมีผัวใหม่แล้วกลับมาหาข้าพเจ้าก็พูดจาด้วยดีอยู่”^{๕๐}

ประกาศฉบับนี้ยังปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์ พ่อแม่และผู้ถวายตัวว่า ถ้าบิดามารดาไม่รับกลับและจะเข้ารับราชการในวังต่อไปก็มีฐานะเป็นพนักงานทำงานนั้นๆ หรือเป็นทหารมโหรีหรือตำแหน่งอื่นๆ รับเบี้ยหวัดตามตำแหน่ง และเมื่อพระองค์จะทรงให้ออกเมื่อไรก็ต้องออก แต่ถ้าเป็นเด็กที่เป็นตัวละครสำคัญ เช่น พระเอก นางเอก ขอย่าเพ็งให้ออก หรือถ้าจะออกไปอยู่บ้านเวลามีงานละครรับแขก บ้านแขกเมืองหรือมีงานแห่แหงก็ให้ตามตัวมาขอแรงช่วยได้ ทรงให้เหตุผลว่า เธอเหล่านี้ “ยังเป็นเด็กอยู่ไม่ควรจะมีเจ้าของ”^{๕๑}

รัชกาลที่ ๔ ทรงให้เหตุผลของการที่ไม่ยอมให้เจ้าจอมมารดาออกจากราชการไปมีผัวใหม่จะทำให้ “เสียพระเกียรติของพระเจ้าลูกเธอ” แต่ถ้าจะลาออกเพื่อที่จะไปอยู่กับพระเจ้าลูกเธอโดยไม่แต่งงานใหม่สามารถทำได้ ส่วนเจ้าจอมที่มีเบี้ยหวัดสูงกว่า ๒๐๐ บาทนั้น ไม่ทรงอนุญาตให้ลาออกจากราชการตามเหตุผลที่ได้ยกมากล่าวแล้วข้างต้น แต่ให้เป็นที่เข้าใจว่าเมื่อพระองค์ทรงลดเบี้ยหวัดให้น้อยกว่า ๒๐๐ บาท เมื่อใดก็หมายความว่า ทรงคืนสตรีนั้นให้แก่ครอบครัวแล้ว สตรีนอกเหนือจากนี้ถ้าผู้ใดต้องการก็ให้ไป訴ขอต่อบิดามารดาได้

การอนุญาตให้เจ้าจอมหม่อมห้ามของพระมหากษัตริย์ทูลลาออกจากตำแหน่งคงจะเป็นครั้งแรกในสมัยของพระองค์ และคงเป็นเรื่องที่ไม่อาจคาดคิดได้ ดังนั้น ในประกาศทุกฉบับได้ทรงย้ำว่าพระองค์มีพระราชปณิธานที่จะทรงอนุญาตอย่างแท้จริง

^{๕๐} ประกาศพระราชทานอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกนอกราชการได้ (พ.ศ. ๒๔๐๑), **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔**, อ่างแล้ว, หน้า ๓๖๒.

^{๕๑} ประกาศพระราชทานอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกนอกราชการได้ (พ.ศ. ๒๔๐๑), **ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔**, อ่างแล้ว, หน้า ๓๖๒.

เกี่ยวกับระบบผัวเดียวหลายเมียของสังคมไทย และรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพยายามที่จะเปลี่ยนประเทศให้ไปสู่ “ความทันสมัย” ตามมาตรฐานของมหาอำนาจตะวันตก

แม้จะมีการผ่อนคลายเป็น “อำนาจอิสระ” ของบิดามารดาในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่จะเห็นว่าสิทธิในการตัดสินใจเลือกคู่ครองด้วยตนเองของผู้หญิงนี้ก็ยังมีขอบเขตจำกัดอยู่ เพราะผู้หญิงที่มาจากครอบครัวบรรดาศักดิ์ ที่ประสงค์จะแต่งงานกับชายที่มีศักดิ์ต่ำกว่า พ่อแม่ของตนก็ต้องได้รับความยินยอมจากบิดาของตนก่อน ส่วนผู้หญิงที่เป็นสามัญชน มีสิทธิในการตัดสินใจเลือกคู่ครองได้อย่างเต็มที่ จึงนับได้ว่าหญิงที่มีบรรดาศักดิ์มีอำนาจในการตัดสินใจเลือกคู่ครองน้อยกว่าหญิงที่เป็นสามัญชน

ในพระราชบัญญัติและประกาศเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระองค์ทรงคำนึงถึงความสำคัญและความแตกต่างระหว่างชนชั้น และทรงตระหนักถึงพระราชภาระในการที่จะต้องปกป้องเกียรติยศศักดิ์ศรีของตระกูลข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งก็เป็นการปกป้องพระเกียรติของพระองค์เองด้วย แม้การแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายเก่าจะไม่ได้ทำให้ผู้หญิงไทยได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกับบุรุษ แต่อย่างน้อยที่สุด หลักกฎหมายใหม่เหล่านี้ก็ได้รับรองสิทธิส่วนบุคคลของผู้หญิงขึ้นมาบ้างจากการที่ไม่เคยมีมาก่อนเลย แต่ผู้หญิงก็ยังต้องอยู่ในฐานะทรัพย์สินของพ่อแม่และสามีต่อไป เพียงแต่การใช้สิทธิของสามีและพ่อแม่จะต้องคำนึงถึงเงื่อนไขและขอบเขตที่กฎหมายใหม่ได้กำหนดขึ้นเท่านั้น

กล่าวโดยสรุป สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นสมัยที่ได้มีพระบรมราชโองการให้แก้ไขกฎหมายลักษณะลักพา กฎหมายผัวชายเมีย ตลอดจนได้มีประกาศให้ข้าราชการฝ่ายในลาออกจากราชการได้ ยุคสมัยของพระองค์จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในเรื่องที่มาของกฎหมายซึ่งแต่เดิมเชื่อว่าเป็น “กฎของสากลจักรวาลที่มีอยู่แล้ว” และแสดงให้เห็นซึ่งพระราชอำนาจในการออกกฎหมายของพระมหากษัตริย์ กฎหมายที่แก้ไขเหล่านี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้หญิงดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หลังจากนั้น การปรับเปลี่ยนสถานภาพ ทางกฎหมายของผู้หญิง ก็ได้มีความคลี่คลายไปสู่ความเป็นบุคคล ซึ่งมีสิทธิเสรีภาพตามกฎหมาย (legal subject) มากขึ้นในรัชกาลต่อๆ มา



บทที่ ๑๐

สถานภาพผู้หญิงในช่วงก้าวสู่รัฐสมัยใหม่

ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการแก้ไขกฎหมายเป็นเรื่องๆ (piecemeal) แต่วิธีการปรับปรุงแก้ไขระบบกฎหมาย ระบบการศาลยุติธรรม และระบบการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓) เป็นการปฏิรูปทั้งระบบ (Administrative and Justice Reform) โดยรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงใช้วิธีการออกกฎหมายหรือการนิติบัญญัติ (legislation) เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างด้านต่างๆ เหล่านี้ ดังนั้นจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงพร้อมกันไปทุกส่วนทั้งระบบอย่างเข้มข้นรอบด้านสมบูรณ์^๑ บทนี้จะกล่าวถึงการปฏิรูประบบกฎหมายและระบบบริหารราชการแผ่นดินสยามสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ และพัฒนาการเป็น “บุคคลตามกฎหมาย” ของราษฎรสยาม

^๑ รายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิรูปสยามประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเหตุผลและความจำเป็นในการปฏิรูปและระบบกฎหมาย ดูได้จาก กิตติศักดิ์ ปรกติ, **ภารกิจของวิชานิติศาสตร์ในศตวรรษที่ ๒๑ การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป**, สำนักพิมพ์วิญญูชน โดยเฉพาะการแผ่ขยายลัทธิอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งครอบคลุมเอเชียไกล (the Far East) และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๑๕ และ แสง บุญเหลือมิภาส, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, อ่างแล้ว.

กล่าวอ้างซ้ำแล้วซ้ำเล่าได้แก่ กระบวนการทรมานนักโทษเพื่อรับสารภาพและวิธีการลงโทษที่เหี้ยมโหด นอกจากนี้กฎหมายระบบฟัวเดียวหลายเมียเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ถูกหยิบยกมาเป็นตัวอย่างของความป่าเถื่อนล้าสมัย

การปฏิรูปได้เริ่มดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นกระบวนการต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ - และสิ้นสุดอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ในสมัยรัชกาลที่ ๘ เมื่อมีการประกาศใช้ บังคับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ลักษณะครอบครัว และ บรรพ ๖ ลักษณะมรดก ซึ่งเป็นส่วนสุดท้ายของการยกร่างประมวลกฎหมายสมัยใหม่^๓ ซึ่งกว่าที่จะประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ส่วนสุดท้ายนี้ ก็เป็นช่วงเวลาหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถึง ๓ ปี

ความสำเร็จอย่างงดงามของการปฏิรูปกฎหมายและงานยุติธรรมอย่างเข้มข้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สยามสามารถปรับตัวประครองตนเองมิให้ตกเป็นเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการของมหาอำนาจชาติใดชาติหนึ่ง^๔ ความสำเร็จนี้เป็นผลงานของที่ปรึกษาราชการทั่วไปของรัชกาลที่ ๕ ได้แก่ มองสิเออร์ กุสตาฟ โรลิน-ยัคมีนส์ (Monsieur Gustav Rolin Jaequemyns) นักกฎหมายระหว่างประเทศชาวเบลเยียมผู้นี้เข้ามารับราชการในตำแหน่งดังกล่าวเป็นเวลานานถึง ๙ ปี (พ.ศ. ๒๔๓๕ - พ.ศ. ๒๔๔๔) นอกจากจะมีความปรีชาสามารถทางด้านกฎหมายระหว่างประเทศแล้ว ท่านยังเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์เป็นเยี่ยม และเป็นทีเคารพและเกรงใจของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตลอดจนนักการเมืองของบรรดามหาอำนาจทั้งหลาย

^๓ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ประกอบด้วยบรรพต่างๆ ดังต่อไปนี้

บรรพ ๑ หลักทั่วไป

ลักษณะ ๑ บทเบ็ดเสร็จทั่วไป

ลักษณะ ๓ ททรัพย์

ลักษณะ ๕ ระยะเวลา

บรรพ ๒ หนี้

บรรพ ๔ ททรัพย์สิน

บรรพ ๖ มรดก

ลักษณะ ๒ บุคคล

ลักษณะ ๔ นิติกรรม

ลักษณะ ๖ อายุความ

บรรพ ๓ เอกเทศสัญญา

บรรพ ๕ ครอบครัว

^๔ Tamara Loos วิเคราะห์ว่า แม้สยามจะมีได้ตกเป็นเมืองขึ้นอย่างเป็นทางการของประเทศมหาอำนาจใด แต่การที่สยามจำเป็นต้องยอมรับเอาระบบกฎหมายของชาติตะวันตกเข้ามาเป็นระบบกฎหมายของตน ก็ทำให้สยามอยู่ในฐานะที่เป็นกึ่งเมืองขึ้น (semi-colony) ของมหาอำนาจเหล่านี้

คุณูปการอย่างใหญ่หลวงในการช่วยเหลือสยามให้รอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้น อย่างเป็นทางการ การแบ่งปันประสบการณ์ทางการเมืองการปกครองโดยอาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านนิติศาสตร์และการระหว่างประเทศของโรลลิน-ยัคมินส์ เป็นปัจจัย พื้นฐานสำคัญที่ช่วยประคับประคอง ส่งเสริมและสนับสนุนให้สยามปรับเปลี่ยนไปสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ เพื่อตอบแทนคุณงามความดีดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นเจ้าพระยาอภัยราชาสยามนุกุลกิจ สกลนิติธรรมศาสตร์อาจารย์ มหิบาลมหาสวามีภักดี ปฐมครุชมนตรี อภัยพิริยปรารถนพาทูครุชนาม^๗

การปฏิรูปสยามสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่^๘

การปฏิรูปสยามประเทศในด้านการปกครองนั้น ได้ยกเลิกการปกครองในระบบ จตุสดมภ์ และได้โปรดเกล้าให้สถาปนาระบบกรมขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ประกอบด้วย กรมต่างๆ ๑๒ กรม รวมทั้งกรมยุติธรรม ซึ่งต่อมารวมเหล่านี้ได้ยกฐานะเป็นกระทรวง

สำหรับการบริหารส่วนภูมิภาค ได้ใช้รูปแบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล โดยรวม ๒ หัวเมืองเป็น ๑ มณฑล ในแต่ละหัวเมือง แบ่งการปกครองออกเป็นอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน รวมเรียกว่า เทศาภิบาล

ในส่วนท้องถิ่น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทดลองการเทศาภิบาลขึ้นในกรุงเทพฯ ก่อน ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ และขยายไปยังหัวเมืองหลายแห่ง การเริ่มต้นระบบสุขาภิบาล เป็นการวางรากฐานของระบอบประชาธิปไตย^๙ นอกจากนี้ยังได้โปรดให้จัดระบบราชการใหม่ เพื่อให้ข้าราชการทำหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชนตามนโยบายส่วนกลาง

ในด้านการศาล ได้ทรงจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ เพื่อรวบรวมงานด้านการพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งแต่เดิมกระจัดกระจายอยู่ในศาลของหน่วยงานต่างๆ หลายศาล ทำให้กระบวนการพิจารณาไม่เป็นระบบระเบียบ ขาดความเป็นเอกภาพ นำไปสู่ความล่าช้าในการพิจารณาคดี ตลอดจนเกิดปัญหาการเรียกและเสนอให้สินบน

^๗ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, อ่างแล้ว, หน้า ๑๖๔ - ๑๖๕.

^๘ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, อ่างแล้ว, หน้า ๑๖๔ - ๑๖๕.

^๙ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, อ่างแล้ว หน้า ๑๖๗-๑๗๗.

โบราณทั้งชายหญิงนี้ เกิดจากการปรับเปลี่ยนระบบกฎหมายของสังคมโบราณให้เป็นระบบกฎหมายของสังคมสมัยใหม่

สังคมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ถือว่าพยายามปรับตนเองให้เข้าสู่การเป็นสังคม “สมัยใหม่” ระบบกฎหมายของสังคมสมัยใหม่ก็ปรับเปลี่ยนไปด้วย ปรีดี เกษมทรัพย์ อธิบายลักษณะของระบบกฎหมายสมัยใหม่ ดังนี้^{๑๓}

(๑) ระบบกฎหมายสมัยใหม่ให้การรับรู้ว่ามีมนุษย์ทุกผู้ทุกนามเป็น “บุคคล” และเป็น “ตัวการ” ของกฎหมาย (subject of law) หรือ “ผู้ทรงสิทธิ” หลักการนี้นำไปสู่แนวคิดเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันของมนุษย์ทุกคน และนำไปสู่หลักความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย (Equality before the Law) และหลักการที่จะได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายที่เท่าเทียมกัน (Equal Protection of the Law) นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างจิตสำนึก (consciousness) ในเรื่องความเสมอภาคของคนสมัยใหม่ แนวคิดเหล่านี้นำไปสู่การสร้างสรรคจิตวิญญาณของกฎหมายสมัยใหม่ที่รังเกียจอภิสิทธิ์ (privilege) ทั้งหลาย ในระบบกฎหมายสมัยใหม่ การให้หรือการรับรองสิทธิพิเศษแก่บุคคลใดจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีเหตุผลที่หนักแน่นเพียงพอและเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเท่านั้น แนวความคิดสมัยใหม่เป็นปัจจัยสำคัญ ที่นำไปสู่การยกเลิกระบบทาส เนื่องจากระบบทาสในสมัยโบราณเป็นระบบที่ยอมให้ชีวิตและร่างกายของทาสตกเป็นทรัพย์สินของนายทาส

(๒) การรับรองเขตแดนอิสระของเอกชน (sphere of private autonomy) ในการดำเนินชีวิตที่เป็นส่วนตัวบางด้านที่รัฐไม่ควรแทรกแซงยุ่งเกี่ยว ตัวอย่างของเขตแดนอิสระเหล่านี้ได้แก่ ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลในครอบครัว การประกอบอาชีพ และวิชาชีพ การคบค้าสมาคม และการรวมกลุ่มในการจัดตั้งหมู่เหล่าหรือคณะ เสรีภาพในการนับถือศาสนา

(๓) การรับรองสิทธิในทรัพย์สินว่าเป็นสิทธิที่สมบูรณ์เด็ดขาดที่สุดในบรรดาสิทธิทั้งหลายของเอกชน ทรัพย์สินใดที่เป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคลใด บุคคลนั้นย่อมมี

^{๑๓} ปรีดี เกษมทรัพย์, **นิติปรัชญา**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๑ - ๑๘๘.

แต่เดิม ระบบ Common Law ของอังกฤษมีอิทธิพลเหนือระบบกฎหมายของสยาม ทั้งนี้เนื่องจากในระยะแรกๆ สยามต้องอาศัยหลักกฎหมายอังกฤษในการพิจารณาพิพากษาคดีในเรื่องที่กฎหมายสยามยังไม่มี โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายเกี่ยวกับการพาณิชย์ นอกจากนี้ สยามยังส่งนักเรียนไทยไปเรียนกฎหมายในประเทศอังกฤษอีกด้วย

ผู้ที่สำเร็จการศึกษาในสาขากฎหมายจากอังกฤษ และต่อมาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ ๒ ท่าน ได้แก่ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) และ สมเด็จพระเจ้าพ้ามหาวชิราวุธ (รัชกาลที่ ๖) ซึ่งทั้งสองท่านทรงเป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๕^{๑๕}

หลังจากได้ผ่านการพิจารณาผลได้ผลเสียแล้ว ในที่สุดสยามได้เลือกใช้ระบบประมวลธรรม ทั้งนี้เนื่องจากสยามจำเป็นที่จะต้องยกวางกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนเพื่อใช้เป็นแนวในการพิจารณาพิพากษาคดี และเป็นแนวทางการปกครองบริหารประเทศ สยามไม่อยู่ในสถานการณ์ที่จะรอคอยให้หลักกฎหมายค่อยๆ เจริญพัฒนาองกามขึ้นจากจารีตประเพณีต่างๆ เหมือนกับในประเทศอังกฤษ

นอกจากนี้ภายหลังวิกฤต ร.ศ. ๑๑๒ แล้ว ฝรั่งเศสได้บีบบังคับให้สยามต้องจ้างที่ปรึกษากฎหมายฝรั่งเศสเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้สยามจะเลือกกระบวนประมวลธรรม แต่อิทธิพลของระบบจารีตธรรมของประเทศอังกฤษก็ยังคงมีอยู่

เมื่อตัดสินใจเลือกกระบวนกฎหมายได้แล้ว สยามก็เริ่มกระบวนการจัดทำประมวลกฎหมาย (codification) โดยได้ทำการยกวางประมวลกฎหมายพื้นฐานหลายฉบับตามแนวคิดกฎหมายสมัยใหม่ (Modern Law) การจัดทำประมวลกฎหมายเริ่มต้นจากการยกวางกฎหมายลักษณะอาญา ซึ่งประกาศใช้บังคับในช่วง ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑)

กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑)

กฎหมายลักษณะอาญา เป็นกฎหมายที่ว่าด้วยการกระทำความผิดและการลงโทษ ซึ่งได้ปรับเปลี่ยนวิธีการลงโทษให้มีความเป็นอารยะมากขึ้น โดยยกเลิกโทษที่มีลักษณะทารุณโหดร้าย ความผิดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศหญิงโดยเฉพาะ ได้แก่

^{๑๕} วิทยานิพนธ์ของ Tamara Loos ให้ข้อมูลว่า กรมพระสวัสดิ์ฯ ทรงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ ๕ พระองค์เดียวที่ทรงสำเร็จการศึกษาด้านกฎหมายจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด, เซิงวรต ๓๐, หน้า ๕๖.

กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงทราบมาว่า รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงเห็นบทละครเรื่องนี้แล้ว และละครเรื่องนี้มีกำหนดที่จะแสดงต่อหน้าพระพักตร์ จึงทำให้ทรงเข้าใจว่า รัชกาลที่ ๕ ไม่ทรงเมตตาถึงปล่อยให้กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์หมื่นประมาทได้ จึงน้อยพระทัยและลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

ในขณะที่บรรดาชายผู้มีบรรดาศักดิ์และเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายท่านได้พยายามที่จะประนีประนอมให้เรื่องนี้สงบลง เนื่องจากกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงเป็นพระโอรสของรัชกาลที่ ๔ จึงมีฐานะเป็นพระเจ้าน้องยาเธอของรัชกาลที่ ๕ และทรงมีฐานะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ด้วย แต่พักตรเย็นกรานที่จะให้มีการดำเนินคดีต่อกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์

เหตุการณ์ประทุ้งของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้นำไปสู่การจัดตั้งศาลรับสั่งเพื่อพิจารณาโทษที่กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงหมิ่นประมาทกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ และในที่สุดศาลรับสั่งตัดสินให้จำขังไว้ ๑ ปี และให้รับและเผาหนังสือเรื่อง ปักซีปรกณัม

โทษดังกล่าวนี้ไม่น่าจะครอบคลุมไปถึงกรณีการทำร้ายร่างกายพักตร ซึ่งปรากฏว่าได้หายตัวไปในตอนหลัง ‘คดีพญาระกา’ จึงเป็นเค้าเงื่อนที่จะศึกษาเกี่ยวกับปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในสังคมไทยในกลุ่มชนชั้นสูง ตลอดจนความพยายามของหญิงสามัญชนที่จะดิ้นรนเอาโทษต่อผู้กระทำความผิดที่บุญหนักศักดิ์ใหญ่ได้เป็นอย่างดี และต้องจัดว่าเป็นคดีที่อื้อฉาวมากเพราะพัวพันกับผู้มีชื่อเสียงหลายท่าน^{๑๗}

การจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ที่มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ขึ้น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีทั้งสิ้นรวม ๖ บรรพ ได้ใช้เวลาในการร่างอย่างยาวนานกินเวลารวมทั้งสิ้นถึง ๔ รัชกาล (รัชกาลที่ ๕ - รัชกาลที่ ๘) และต้องประสบปัญหาอุปสรรคนานาประการ^{๑๘} ส่วนที่ส่งผล

^{๑๗} รายละเอียดโปรดดู กิตติศักดิ์ ปรกติ, คดีพญาระกา เรื่องส่วนตัว หรือ เรื่องหลักการ, **วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒, หน้า ๓๐๒ - ๓๒๕.

^{๑๘} ดูรายละเอียดในแสวง บุญเฉลิมวิภาส, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, อ่างแก้ว, หน้า ๒๓๔-๒๓๕.

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งหมดยืนยันตรงกันว่า มีแต่เพียงที่ปรึกษาชาวญี่ปุ่นเพียงคนเดียว ได้แก่ ดร.โตอิชิ มาซา ที่ไม่เห็นด้วยกับระบบฟัวเดียวหลายเมีย เหตุของการคัดค้านอาจเป็นเพราะว่า ประเทศญี่ปุ่นก็ได้ยกเลิกประเพณีฟัวเดียวหลายเมียไปเมื่อไม่นานนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นวิธปฏิบัติที่ป่าเถื่อน ดังนั้น ดร.โตอิชิ มาซา จึงไม่เห็นด้วยกับการที่จะมีบทบัญญัติของกฎหมายที่ทำให้การยอมรับต่อ “พฤติกรรมที่ไร้ศีลธรรม” เช่นนี้ ในขณะที่ที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปอื่นๆ เช่น Emile Jaltrand ที่ปรึกษากฎหมายของเบลเยียมเขียนไว้ในบันทึกส่วนตัวว่า “ที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปพยายามระมัดระวังตนเองไม่ให้สนับสนุนระบบฟัวเดียวเมียเดียว ทั้งนี้เพราะระบบฟัวเดียวหลายเมีย มีมาอย่างช้านานก่อนที่พวกเราจะเข้ามาในสยาม”^{๒๑}

การปฏิรูปกฎหมายกับผลกระทบต่อสถานภาพสตรี

โดยสรุปกล่าวได้ว่า พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทั้ง ๔ รัชกาล (รัชกาลที่ ๔, ๕, ๖ และ ๗) ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางกฎหมายของสตรีในสยามมาโดยลำดับ พระบรมราชวินิจฉัยฎีการ้องทุกข์ของอำแดงเหมือนและอำแดงจั่น ซึ่งนำไปสู่การออกพระราชบัญญัติลักพา พ.ศ. ๒๔๐๘ และ พระราชบัญญัติฟัวชายเมีย บิดามารดาชายบุตร พ.ศ. ๒๔๑๐ และ พ.ศ. ๒๔๑๑ ทำให้สิทธิส่วนบุคคลในบางด้านของผู้หญิงได้รับการยอมรับ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงแม้จะไม่มีกฎหมายหลักที่ส่งผลกระทบต่อสถานภาพสตรีโดยตรง^{๒๒} เนื่องจากรัชกาลที่ ๕ ทรงทุ่มเททรัพยากรทุกด้านเพื่อวางโครงสร้างพื้นฐานการพัฒนาประเทศไปสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ โดยเน้นหนักไปในเรื่องการจัดระเบียบเกี่ยวกับการปกครอง การศาล รวมทั้งการปฏิรูปกฎหมายพื้นฐานต่างๆ สรุปได้ว่าในระยะแรกๆ เพศชายเป็นเพศที่ได้รับประโยชน์จากโครงสร้าง

^{๒๑} Tamara Loos, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕๖ และเชิงอรรถที่ ๕๙ และ ๖๐ ในหน้าเดียวกัน.

^{๒๒} ผู้ชายจะได้รับประโยชน์จากสถาบันทางสังคมต่างๆ เช่น การบวชเรียน การเกณฑ์ทหาร ซึ่งเป็นช่องทางให้เพศชายได้ฝึกอบรบวิชาความรู้และการพัฒนาฝีมือด้านต่างๆ เพื่อเตรียมตัวเป็นหัวหน้าครอบครัว.

ชั่วคราว) ซึ่งแต่งตั้งภายหลังการยึดอำนาจเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ กฎหมายเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสถานภาพของสตรี เหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยนี้ ได้แก่ การที่สยามประเทศได้เดินทางมาสู่จุดที่เรียกว่า เป็นทางสองแพร่งระหว่างการตัดสินใจว่าควรจะยกเลิกกฎหมายระบบฟัวเดียวหลายเมีย และปรับเปลี่ยนไปใช้กฎหมายระบบฟัวเดียวเมียเดียว ตามแรงกดดันของชาติตะวันตกหรือไม่

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ประกาศใช้บังคับในช่วงรัชสมัยของพระองค์ตามลำดับเวลานี้ ได้แก่

กฎหมายที่เรียกว่าด้วยครอบครัวข้าราชการในพระราชสำนัก ลงวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ กำหนดให้ข้าราชการในพระราชสำนักต้องขออนุญาตจากผู้บังคับบัญชา ก่อนที่จะทำการสมรส และข้าราชการระดับสูงจะต้องได้รับพระบรมราชานุญาตก่อนทำการสมรส ในการขออนุญาตทำการสมรสนั้นต้องระบุประวัติและความประพฤติของหญิงและครอบครัว ทั้งนี้ เพื่อเป็นการตรวจสอบมิให้ข้าราชการในพระราชสำนัก แต่งงานกับหญิงที่มีความประพฤติไม่เหมาะสม เช่น หญิงนครโสเภณี หรือ หญิงแพศยา ผู้บังคับบัญชาหรือพระมหากษัตริย์จะอนุญาตหรือไม่ก็ได้ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องชี้แจงเหตุผล นอกจากนี้ข้าราชการในพระราชสำนัก จะต้องทำการจดทะเบียนครอบครัวของตนไว้กับผู้บังคับบัญชาอีกด้วย รายละเอียดของทะเบียนประกอบด้วย ที่อยู่อาศัย ข้อมูลเกี่ยวกับบิดามารดา ข้อมูลเกี่ยวกับภรรยา ซึ่งถ้ามีหลายคนจะต้องระบุให้หมด ถ้าข้าราชการผู้ใดไม่ปฏิบัติตามจะต้องถูกลงโทษ

พระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำหน้านามสตรี ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ (แก้ไขเพิ่มเติมวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔) พระราชกฤษฎีกานี้กำหนดให้ใช้คำนำหน้านามสตรีตามบรรดาศักดิ์ของสามี และให้สตรีที่แต่งงานกับผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ใช้คำนำหน้าว่า “นาง” ซึ่งแนวปฏิบัติตามพระราชกฤษฎีกานับนี้ใช้บังคับมาโดยตลอด และได้สร้างภาระให้แก่เพศหญิงหลายประการ กฎหมายฉบับนี้เพียงจะมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข โดยสถานิติบัญญัติแห่งชาติ ภายหลังการรัฐประหาร ๑๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๙ นี้เอง

และพาณิชย์ลักษณะครอบครัว รวมทั้งกฎหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว ฉบับอื่นๆ เพื่อให้เกิดความเสมอภาคระหว่างหญิงชายมากขึ้น

รายละเอียดของกฎหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว โปรดดู “สิทธิความเป็นคนของผู้หญิง : พันธกรณีระหว่างประเทศ กฎหมายและข้อถกเถียง ในบทที่ ๑ (ผู้หญิงกับสิทธิต่อชีวิต ร่างกาย และสุขภาพอนามัย) บทที่ ๒ (ผู้หญิงกับสิทธิในครอบครัวและมรดก) และบทที่ ๓ (การคุ้มครองเด็กและผู้หญิงจากธุรกิจบริการทางเพศ) อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ตีพิมพ์หนังสือสิทธิความเป็นคนของผู้หญิงแล้ว สถานิติบัญญัติแห่งชาติได้ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. แก้ไขพระราชกฤษฎีกาคำนำหน้านามสตรี ให้ผู้หญิงที่สมรสแล้วสามารถเลือกใช้นำหน้านามว่า ‘นางสาว’ หรือ ‘นาง’ ก็ได้

๒. ยกเลิกพระราชบัญญัติมาตรการป้องกันและปราบปรามการค้าหญิงและเด็ก พ.ศ. ๒๕๔๐ และประกาศพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. ๒๕๕๑ มาใช้บังคับแทนกฎหมายฉบับนี้ จะมีผลใช้บังคับในวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๑

๓. ประกาศใช้บังคับพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำรุนแรงในครอบครัว พ.ศ. ๒๕๕๐

ความลงท้าย

เดิมหนังสือ **ย่อสรอยสิทธิความเป็นคนของผู้หญิง** จะครอบคลุมช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ มาจนถึงปัจจุบัน (สิงหาคม ๒๕๕๑) แต่ข้อจำกัดของเนื้อหาจึงต้องตัดเนื้อหาส่วนนี้ไปตีพิมพ์ในเล่มต่อไป



| ภาคผนวก

ภาคผนวก ๑

เนื้อเรื่องย่อของท้าวฮุ่ง-ขุนเจือง*

เนื้อเรื่องย่อของมหากาพย์เรื่องท้าวฮุ่งมีเนื้อหาดคล้องกับพงศาวดาร หรือตำนานเมืองทิวทัศน์นคร (เขียงแสน) ซึ่งเป็นอาณาจักรโบราณของล้านนา ดังนี้

ท้าวฮุ่งหรือขุนเจือง** เป็นลูกของขุนจอมธรรมและนางจอม (เรียกตามยศของสามี) แห่งเมืองสวนตาล หรือเมืองนาคอง บางตำนานระบุว่า ขุนเจืองเป็นลูกของขุนจอมธรรม เกิดที่ เมืองพะเยา

ขุนจอมธรรมและนางจอม มีบุตรชาย ๒ คน คนพี่ชื่อ ท้าวเจือง และคนน้องชื่อ ท้าวฮุ่ง เมื่อขุนจอมตาย นางจอมจึงตั้งให้ท้าวเจืองเป็นเจ้าของเมืองแทนพ่อ และให้ท้าวฮุ่งเป็นรองหรือเป็นอุปราช

* เรียบเรียงจากบทความต่างๆ ซึ่งตีพิมพ์ใน **ท้าวฮุ่ง ขุนเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง**, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทความของ มหาลีลา วีระวง และบทความชื่อ แนวคิดและอุดมคติในมหากาพย์ท้าวฮุ่ง ท้าวเจืองของ ดวงเดือน บุญยาว, ตีพิมพ์ในเล่มเดียวกัน.

** ชื่อของวีรบุรุษผู้นี้อาจสร้างความสับสนอยู่บ้าง เพราะจากงานเขียนหลายชิ้นทำให้สรุปได้ว่าวีรบุรุษผู้นี้มี ๒ ชื่อ คือท้าวฮุ่ง หรือ ท้าวเจือง และนิยมที่จะเรียกทั้งสองชื่อควบกันไป แต่ในขณะเดียวกันก็มีบุคคลอีกคนหนึ่งชื่อ “ท้าวเจือง” ซึ่ง ดวงเดือน บุญยาว ระบุว่าเป็นที่ชายของท้าวฮุ่งซึ่งขึ้นครองราชย์หลังจากที่บิดาเสียชีวิต และท้าวฮุ่งได้ขึ้นเป็นอุปราช, ดู ดวงเดือน บุญยาว, **แนวคิดและอุดมคติในมหากาพย์ท้าวฮุ่ง ท้าวเจือง**, ตีพิมพ์ใน **ท้าวฮุ่ง ขุนเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง**, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๙.

ท้าวสูงได้ตามไปตีเมืองปะกันหรือเมืองเชียงขวางของท้าวแก้วต่อ โดยนางแก้วยกทัพออกมาบัญชาการรบ แต่ต้องตายในที่รบ

หลังจากเสร็จการศึกหลายระลอกแล้ว ท้าวสูงก็ได้แต่งงานกับนางง่อมตามที่ปรารถนาไว้ ท้าวสูงมีเมียถึง ๔ คน ซึ่งต่างเชื้อชาติกันได้แก่ นางง่อม (ลูกนางเม็ง เชื้อสายมอญ) นางอ้วคำ (ลูกสาวขุนซิ้ม เชื้อสายไต-ลาว) นางอามคา และนางอู่แก้ว (ลูกสาวท้าวแก้ว เชื้อสายแกวหรือเวียดนาม)

ท้าวสูงฉลองชัยชนะที่เมืองปะกันอยู่เจ็ดเดือน สั่งให้ทำเหล่าไหเลี้ยงไพร่พล ปัจจุบันยังมีภาชนะรูปร่างคล้ายไห ซึ่งทำด้วยหินเป็นจำนวนมาก อยู่ที่แขวงเชียงขวาง ชาวบ้าน เรียกว่า “ไหเหล่าเจียง” โดยมีความเชื่อพื้นบ้านว่า เป็นไหศักดิ์สิทธิ์ เมื่อใส่น้ำเปล่าลงไปจะกลายเป็นเหล้า ปัจจุบันบริเวณนี้มีเชื่อว่าทุ่งไหหิน นักโบราณคดีอธิบายว่าเป็นไหใส่กระดูกคนตาย

หลังจากเสร็จศึกชิงนางครั้งนี้แล้วท้าวสูงได้ยกเมืองปะกันให้อ้ายคว่างเป็นเจ้าเมืองพร้อมทั้งยกเมืองอื่นให้เครือญาติและแม่ทัพของตนไปครอบครอง เครือญาติของท้าวสูงที่ได้รับมอบเมืองและทรัพย์สินให้ครอบครองเป็นผู้หญิงหลายคน ได้แก่ นางจอม (แม่ของท้าวสูง) นางเม็ง (แม่ยาย) นางง่อม และนางอามคา (เมีย) ท้าวสูงปกครองเมืองเงินยางอยู่ ๑๗ ปี มีลูกชายที่เกิดจากนางง่อมคนหนึ่ง ชื่อ ท้าวคำรุ่ง ในระหว่างปกครองเมืองเงินยางนี้ ได้มีเจ้าเมือง ต่างๆ นำเครื่องราชบรรณาการที่มีค่ามากมายมาถวาย

ต่อมา หุมบัง แม่ทัพเก่าของท้าวแก้ว ที่รอดชีวิตจากการสงครามชิงนางอ้วคำในตอนต้น ได้ยกทัพมาตีเมืองปะกัน ท้าวสูงจึงยกทัพไปช่วยเจ้าเมืองปะกัน และไล่ติดตามไปถึงตุ่มวาง เจ้าเมืองตุ่มวางที่หุมบังหนีไปพึ่งได้ขอให้ “พวกแกน” และ “พวกแมน” มาช่วย การศึกสงครามครั้งนี้หนักหน่วงมาก แม่ทัพทั้งหมดของท้าวสูง รวมทั้งตัวท้าวสูงเสียชีวิตในที่รบ ส่วนท้าวคำรุ่ง ได้รับการช่วยเหลือจากทหารและญาติผู้ใหญ่ให้หลบหนีกลับไปอยู่เมืองเงินยาง เพื่อรักษาเผ่าพันธุ์ของตนไว้

แก่นเรื่องของท้าวสูงจบลงเพียงเท่านี้ แม้ว่าจะมีการแต่งเติมต่อมาในสมัยหลังรวมทั้งเรื่องชีวิตในภาคสวรรค์ของท้าวสูงและนางง่อม



ภาคผนวก ๒

เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรือง คือสภาพแห่งสัตว์

ท่านทั้งหลายได้เคยคำนึงดูบ้างหรือไม่ เครื่องหมายสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความ
รุ่งเรือง (ศิริไลเซชั่น) คือสภาพแห่งสัตว์

ถ้าท่านยังมีได้เคยคำนึงดูเองแล้ว ข้าพเจ้าขออัญเชิญให้ท่านอ่านข้อความที่
ข้าพเจ้าเขียน ต่อไปนี้ บางทีท่านจะได้ข้อความไปประกอบปัญญาของท่านที่มีอยู่แล้ว
อีกบ้างสักเล็กน้อย ข้าพเจ้าขอชี้แจงว่า ที่ข้าพเจ้ากล่าวต่อไปนี้ เป็นความเห็นที่ข้าพเจ้า
ได้ยินผู้อื่นที่มีความรู้จริงเห็นจริง เขากล่าวมาแล้วเป็นครั้งคราว และข้าพเจ้าเองเป็นผู้
นำมาแสดงต่อตามอัธยาศัยของข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นถ้าแม้ว่าถ้อยคำสำนวนโวหารใน
ตอนใดเป็นที่ระคายแก่ท่านผู้อ่านบางคนบ้างแล้ว ข้าพเจ้าก็ขอให้ท่านให้อภัยแก่
ข้าพเจ้าผู้ตั้งใจดีนั้นด้วยเถิด

ขอให้ท่านคำนึงดูเถิดว่า ทำไมข้าพเจ้าจึงได้กล่าวว่า สภาพแห่งสัตว์เป็นเครื่องหมาย
อย่าง ๑ แห่งความรุ่งเรือง? ถ้าท่านลองรำพึงดูตามความรู้เห็นของท่านเอง หรือความรู้
ทางที่ผู้อื่นเขาบอกเล่ามา ก็ชี้ว่าคงจะต้องรู้สึกว่าเป็นจริงตามข้าพเจ้ากล่าวมาแท้ๆ ที่เดียว

แต่หญิงคบชู้เป็นเหตุให้สามีหย่าร้างได้ อีกทั้งทรัพย์สินทั้งปวงก็ถูกริบให้แก่ผู้หมดด้วย

จริงอยู่ในทางสรีรศาสตร์ ชายที่มีเมียหลายๆ คนย่อมจะไม่เสียหายเท่าหญิงที่มีผู้หลายคน คน ทั้งถ้าจะไปในทางความสะดวกแก่ครอบครัว การที่ชายมีเมียหลายๆ คน ก็ไม่ทำให้เป็นการยุ่งยากอะไรแก่คณะ เพราะหญิงเป็นผู้คลอดบุตรต่างหากและเด็กเป็นลูกหญิงคนใดก็ย่อมจะรู้ได้ง่าย แต่ถ้ายอมให้หญิงคบชายกว่าหนึ่งคนแล้วก็จะรู้ไม่ได้ว่าผู้ใดเป็นบิดาทารก

ความสะดวกข้อนี้เอง ทำให้เกิดบัญญัตินิติธรรมห้ามหญิงมีให้ถึงชายหลายๆ คน พร้อมๆ กัน ซึ่งถ้ามองดูแต่ในทางตรงไปตรงมาแล้วก็จะเห็นแต่ข้อที่ควรเท่านั้น

แต่เป็นธรรมดาของปุถุชน เมื่อแลเห็นว่าตนมีโอกาสที่จะเอาเปรียบผู้อื่นได้ก็ย่อมจะเอาเปรียบ โดยปราศจากความตะขิดตะขวง ดังนั้นชายจึงได้เปรียบหญิงโดยบัญญัติประเพณีต่างๆ ขึ้นไว้สำหรับแวดล้อมหญิงไว้ในข่ายแห่งความห่วงกันของตน และคิดวิธีผูกมัดตรึงต่างๆ ซึ่งถ้าจะนึกไปแล้วก็น่าอัศจรรย์ที่สุดที่หญิงสละยอมตามได้ ข้าพเจ้าเองเป็นชายก็จริง แต่เมื่อไรข้าพเจ้าคำนึงถึงความดั่งที่หญิงต้องรับจากมือชายก็เว้นเสียมิได้เลยที่จะนึกขัดเคืองแทนหญิง ทั้งนึกสรรเสริญว่าเขาช่างดีจริงๆ ที่มีขันติอดกลั้นได้มาก ทั้งนี้เป็นเพราะน้ำใจของสตรียอมจะเต็มไปด้วยความรักอันซึ่งหาที่

เปรียบมิได้ เริ่มแต่รักบิดา มารดา รักพี่น้อง รักสามี รักบุตร และรักหลานเหลน เป็นที่สุด ราคาแห่งความรักของสตรีมีเหลือล้นคณา และผู้ชายโดยมากมิได้พักติราคาความรักอันนี้เลย เป็นแต่ถือเอาเป็นบรรณาการที่ตนควรจะได้รับเป็นธรรมดาเท่านั้น ผู้ชายชอบเที่ยวคุยโอ้อวดความกตัญญูรู้คุณบุพการี แต่ไม่เคยหวนคิดบ้างหรือไม่ว่าผู้หญิงเป็นบุพการีผู้มีคุณมากจนเหลือที่จะทดแทนสนองคุณให้เพียงพอได้ เปล่าทั้งสิ้น ถ้าผู้ชายรู้จักบุญคุณของผู้หญิงจริงๆ แล้วคงจะไม่กดขี่ผู้หญิงเช่นที่กระทำกันอยู่ ณ บัดนี้

ชายโดยมากเมื่อถูกว่าเป็นผู้กดขี่ผู้หญิงคงจะต้องเถียงคอเป็นเอ็นว่า "ไม่จริง!" และคงอธิบายต่อไปว่า ความมุ่งมาดปรารถนามีอยู่เป็นที่ตั้งก็คือจะบำรุงทะนุถนอมหญิงในครอบครัวของตนให้ได้รับความสุข และพิทักษ์รักษาให้พ้นภัยอันตรายนั้นแล

เอาเป็นจริงตามที่ว่า แต่ท่านได้เคยตรองดูให้รอบคอบบ้างหรือเปล่าว่า การที่ผู้ชายกระทำเช่นนั้นไม่ควรถือเป็นของอัศจรรย์อะไร? ที่จริงก็เป็นกรรม孽ของตนเท่านั้นไม่ใช่หรือ? เช่นการทะนุถนอมเลี้ยงดูนั้น อายว่าแต่คนเลย ถึงแม้ปศุสัตว์ที่เลี้ยงไว้เราก็กต้อง

ปลุกธัญชาติและพืชพันธุ์ต่างๆ ที่กินเป็นอาหารได้แล้ว การไปล่าเนื้อหาปลา ก็ไม่เป็นของจำเป็นต้องกระทำเป็นนิตยวัตรเช่นแต่ก่อน และเมื่อมีสินค้าต่างประเทศขึ้นไปถึงภูมิลำเนาได้แล้ว อาหารก็พอหาได้สะดวกโดยทางแลกเปลี่ยน ก็จตุระแผนกเป็นพรานที่ชายต้องกระทำก็เป็นอันลดน้อยลงจนแทบไม่ต้องทำก็ได้ ส่วนหน้าที่รบฟุ้งป้องกันหรือหาประโยชน์ให้แก่คณะนั้นถึงแต่ก่อนๆ ก็เป็นกิจการที่กระทำเป็นครั้งคราวอยู่แล้ว และต่อๆ มาเมื่อชนชาติที่รุ่งเรืองแล้ว รุกที่ดินเข้าไปและแผ่อาณาเขตกว้างขวางไป ก็จัดการห้ามปรามคณะคนป่าต่างๆ มิให้รังควานกันและกัน ดังนั้น หน้าที่เป็นนักรบก็เสื่อมไปอีกอย่างหนึ่ง พวกผู้ชายชาติคนป่าจึงกลายเป็นมีแต่กินๆ นอนๆ ไม่ทำการงานอะไร เป็นแต่คอยหาผู้หญิงไว้เป็นทาสีใช้ให้ทำงานเท่านั้น ซึ่งผิดกันกับชาวชนบทของไทยเราเป็นอันมากด้วยประการฉะนี้

การยอมให้หญิงได้มีความเสมอหน้ากับชายเป็นองค์สำคัญอันหนึ่งแห่งความรุ่งเรืองเป็นแน่แท้ ข้อนี้มีพยานชัดเจนอยู่ในประวัติศาสตร์ เช่นในหมู่ชนชาติอริยกะ ผู้ที่ได้ครอบครองชมพูทวีป (อินเดีย) ในโบราณสมัยและเป็นชนจำพวกหนึ่งซึ่งได้มีความรุ่งเรืองอย่างสูงในโบราณ สมัยนั้น นิตินธรรมของเขาได้ประกาศความเสมอหน้าให้แก่สตรีอย่างเต็มที่ดังปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไตรเพทและพระมานาวธรรมศาสตร์ ซึ่งบัญญัติไว้ชัดเจนว่า **ภรรยามีความเสมอหน้ากับสามีทุกสถาน ทั้งในการปกครองครอบครัวเคหาสถาน และทรัพย์สินสมบัติ** อีกทั้งในการทำพิธีก็หาเป็นการสำเร็จบริบูรณ์ไม่ แต่ต่อมาชมพูทวีปได้ตกไปอยู่ในอำนาจแห่งชนต่างชาติผู้ที่มีภูมิธรรมต่ำกว่าชาติอริยกะ มีพวกถือศาสนาอื่น ซึ่งได้นำเอาประเพณีมีภรรยาหม้ายเข้าสู่ชมพูทวีป จึงได้บังเกิดมีประเพณีกตชู้กั๊กชงหวงกันสตรีขึ้นในชมพูทวีปและคงมีมาจนทุกวันนี้

เป็นธรรมดาผู้ชายที่มีภรรยาหม้ายย่อมจะต้องหวงแหนผู้หญิง เพราะต้องแบ่งความรักและความเซซซมในระหว่างผู้หญิงหลายคน ย่อมจะไม่สามารถผูกพันใจของผู้หญิงไว้ได้ด้วยแสนหาอย่างเดียว ต้องบัญญัติประเพณีกั๊กชงและควบคุมหญิงไว้ด้วยอำนาจ และเพราะผู้ชายเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย จึงบัญญัติขึ้นเพื่อความสะดวกของตนตามที่ได้กล่าวมาแล้ว กฎหมายและประเพณีทั้งปวงที่บัญญัติขึ้นสำหรับความสะดวกของชายผู้มีเมียมากล้วนเป็นข้อที่ลำแดงความเห็นแก่ตัวของผู้ชาย จนมิได้หวนคำนึงถึง

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็ต้องยืนยันว่าประเพณีต่างๆ ที่ให้ทุกขเวทนาแก่ผู้หญิงหรือที่
 ทำความลำบาก หรืออย่างต่ำเพียงบังคับให้หญิงต้องไม่สวยยังคงมีอยู่ได้ ก็เพราะผู้ชาย
 ยังปรารถนาให้คงอยู่สำหรับประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแต่ถึงหญิงชาติอื่นๆ โดยมากแล้ว บัดนี้จึงต้องหันมากล่าวถึง
 หญิงไทยเราบ้าง

กล่าวโดยทั่วไป สภาพของหญิงไทยเราดีกว่าสภาพของหญิงชาติอื่นๆ ในมหาทวีป
 อาเซียนเป็นอันมากอยู่แล้ว แต่จะนับว่าดีที่เดียวได้แล้วละหรือ? ตอบว่ายัง

หญิงไทยเรายังต้องถูกผู้ชายเกียดกันและบังคับข่มขืนต่างๆ อยู่มาก แต่
 หญิงไทยเองจะรู้สึกหรือไม่นั้น ข้าพเจ้าทราบไม่ได้แน่เป็นแต่สงสัยว่าในสมัยนี้มีหญิงไทย
 บางคนจะเริ่มรู้สึกขึ้นบ้างแล้ว

ข้าพเจ้าขอหยิบยกเอาข้อความที่ควรท้วงบางอย่างมากล่าวในที่นี้ และจะเริ่มด้วย
 ข้อที่ไม่สู้สำคัญก่อน

ในหมู่นี้เห็นหนังสือพิมพ์ต่างแสดงความเห็นกันถึงเรื่องหญิงไว้ผมยาว เป็นข้อโต้
 ตอบกันเป็นชั้นเชิงมากมาย จึงไม่เป็นความจำเป็นอะไรที่ข้าพเจ้าจะกล่าวในปัญหาอันนี้
 ให้ยืดยาวต่อไปในที่นี้ ข้าพเจ้าจึงขอรวบรัดตัดความสารภาพโดยตรงที่เดียวว่าข้าพเจ้า
 ผู้หนึ่งเป็นผู้ที่เห็นควรให้หญิงไทยไว้ผมยาว เพราะประการหนึ่ง ข้าพเจ้าเห็นมีแต่หญิง
 เงาะป่าเท่านั้นที่ไว้ผมสั้น แม้แต่หญิงชาวอาฟริกาที่ผมหยิกก็ยังไม่ตัดสั้นจัดการปั้นผมให้
 สูง ตกแต่งด้วยดอกหญ้าดอกไม้และปักปิ่นและอาภรณ์ต่างๆ ประการที่ ๒ หญิงไทยเรา
 ก็ได้เคยไว้ผมยาวมาแต่ก่อนพึงจะมาตัดสั้นในเร็วๆ นี้เอง หนังสือทุกฉบับที่ข้าพเจ้าได้
 เห็นชาวต่างประเทศต่าง ทั้งได้เคยได้ยินชาวต่างประเทศหลายคน พูดอีกด้วยว่าเป็น
 ของน่าประหลาดที่สุดที่หญิงไทยเหตุไรจึงตัดผมสั้น และกล่าวว่า มีหญิงชาวไทยเรา
 หลายคน que หน้าจะสวยอยู่ดอกเสียแต่ตัดผมสั้นจึงทำให้หน้าเกลียด

ข้าพเจ้าได้เคยได้ยินผู้ชายบางคนกล่าวว่า เวลานี้ก็ไม่ได้มีข้อห้ามปรามการไว้
 ผมยาวเลย และผู้หญิงไทยก็ไว้ผมยาวกันมากแล้วไม่ใช่หรือ? ข้อนี้ก็จริงอยู่ แต่ขอให้
 ท่านตรองดูให้ดีว่าการอนุญาตนั้นเป็นประโยชน์อะไร? ต่างว่าข้าพเจ้าจะบอกแก่ท่านว่า
 “ข้าพเจ้าอนุญาตจะให้ท่านเดินเข้าออกในบ้านข้าพเจ้า เชิญละก็เป็นคนระยำ” เช่นนี้ ท่าน
 จะเรียกว่าข้าพเจ้าได้อนุญาตอย่างเต็มใจจริงๆ ละหรือ? การอนุญาตเช่นว่ามานั้น

ข้าพเจ้าได้เคยได้ยินผู้ชายบางคนผู้พูดว่า ถ้าชินปล่อยให้ผู้หญิงเป็นอิสระยิ่งกว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ละก็ น่ากลัวจะต้องเกิดเหตุอันน่าตีเดียขึ้นเป็นแน่ ข้อนี้ข้าพเจ้าก็ไม่เถียง แต่ขอชี้แจงว่า ถ้าเกิดเหตุอันไม่เป็นที่พึงปรารถนาขึ้น เพราะปล่อยให้ผู้หญิงให้เป็นอิสระก็จะเป็นเพราะโทษแห่งประเพณีกักขังหญิงไว้ไม่ให้พบปะชาย หญิงจึงไม่รู้จักชายว่าเป็นมนุษย์สามัญอย่างเดียวกับตน เห็นชายเป็นคนอัศจรรย์เกินเหตุไปเท่านั้น ถ้าปล่อยให้ได้มีโอกาสสมาคมกันเสียแล้วก็จะวายความตื่นตื่นชายเป็นตัวละครที่ประหลาด

อนึ่งข้าพเจ้าขอถามจริงๆ ลักหน้อยเถิดว่า ประเพณีกักขังหญิงตามวิสัยของผู้มีเมียมากนั้น เป็นเครื่องป้องกันมิให้ลูกเมียเสียหายได้จริงๆ ละหรือ? เมียน้อยในบ้านของท่านผู้มีบรรดาศักดิ์มันลอบเล่นชู้กับลูกน้องของท่านบ้างหรือเปล่า? ลูกสาวของท่านไม่เคยถูกแม่สื่อพาไปถึงชายเสียบ้างหรือ? การบังคับให้หญิงในปกครองของท่านตัดผมสั้นทาฟันดำเป็นเครื่องป้องกันมิให้ประพฤติกเลวไหลได้จริงๆ เทียวหรือ?

เปล่าทั้งนั้น! ปราการอะไรจะล่อมกามตัณหาไว้ได้? ไม่มีเลย? มีแต่ดวงจิตของสตรีเองเท่านั้นที่จะทรمانเหนียวรั้งตัวไว้ได้ การที่หญิงในปกครองของชายไม่แหกชายที่ชายล่อมไว้ นั้น ชายสำคัญว่าเป็นเพราะความคิดดีของตน หรือเพราะเสน่ห์ของตน หรืออำนาจของตน ฉะนั้นหรือ? น่าหัวเราะจริง! ถ้าผู้หญิงเขาไม่ยินยอมปลงใจอยู่ในที่ล่อมนั้นแล้วก็ล่อมเขาไว้หาได้ไม่

เวลาถึงเวลาแล้วที่ชายไทยเราจะรู้สึกว่สมัยของการมีเมียมาก และกักขังหญิงไว้อย่างปศุสัตว์นั้นล่วงเลยเสียแล้ว จะคงยึดถือประเพณีอันพื้นสมัยเช่นนี้ไว้ต่อไปอีกไม่ได้ การที่จะเปลี่ยนแปลงไม่ยากอะไร เพราะคนไทยชาวชนบทซึ่งมีจำนวนนับด้วยล้านก็ถือประเพณีเป็นคู่ฟัวตัวเมียกันอยู่แล้ว มีแต่ชาวกรุงเทพฯ และพวกข้าราชการตามหัวเมืองบางคนเท่านั้นที่ยังมีเมียมากอยู่!

การที่จะแก้ไขสภาพของสตรีดีขึ้น ข้าพเจ้าเห็นว่าต้องแก้ทั้งประเพณีและกฎหมายแผ่นดิน ถ้าตราบิตชายยังได้หญิงไปเป็นภรรยาต่างๆ และไล่หรือทิ้งเสียง่าย ๆ อย่างเช่นที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้แล้ว ยากที่จะหวังได้เห็นหญิงไทยรับความเสมอหน้ากับชายในต่างประเทศที่รุ่งเรืองแท้จริง ในสมัยนี้การเลี้ยงเมียไว้พร้อมๆ กัน หลากๆ คนเป็นการเปลืองทรัพย์ จึงได้เกิดมีธรรมเนียมเปลี่ยนเมียบ่อยๆ คืออยู่กับคนหนึ่งจนเบื่อแล้วพอจะมีเมียใหม่ก็ไล่คนเก่าเสียโดยหาเหตุเพียงเล็กน้อยหรือแม้ไม่มีเหตุผลเลยก็ได้

ภาคผนวก ๓

ความเห็น (ในเมื่อได้อ่านบันทึกของ กรมหมื่นสวัสดิ์แล้ว)

เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ พระยากัลยาณไมตรีได้มาหา และได้นำบันทึกของกรมหมื่นสวัสดิ์วัดนวิศิษฎ์ในเรื่องร่างกฎหมายลักษณะผัวเมีย ข้าพเจ้าได้อ่านบันทึกนั้นตลอด แต่ข้าพเจ้ายังมิได้เขียนความเห็นลงไว้อย่างใดในวันที่ ๒ นั้น เพราะข้าพเจ้าต้องการเวลาตรองสักหน่อย มาจากวันนี้ (ที่ ๓) ข้าพเจ้าจึงจดบันทึกของข้าพเจ้าลงบ้าง

เมื่อข้าพเจ้าสั่งพระองค์เจ้าจรัญในเรื่องราวกฎหมายลักษณะผัวเมียนั้น มิได้สั่งโดยอำเภอใจ ข้าพเจ้าได้นำความเห็นของข้าพเจ้าปรึกษาในที่ชุมนุมเสนาบดีที่พระราชวังสนามจันทร์ เมื่อพูดจาลงความเห็นกันแล้ว ซึ่งถ้าข้าพเจ้าไม่เข้าใจผิดก็เป็นอันตกลงวางหลักไว้ว่า จะไม่ขีดขึ้นให้มีภรรยาแต่คนเดียว เมื่อตกลงกันเช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้สั่งพระองค์เจ้าจรัญในที่ประชุมและต่อหน้าเสนาบดี ให้ถือเอาการจดทะเบียนเป็นหลักฐานแห่งการแต่งงานหรือเปนสามีภรรยา

ในส่วนตัวข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าไม่ได้รับอย่างใดอย่าง ๑ เลย ในการที่จะตกลงให้มีเมียคนเดียวหรือหลายคน เพราะฉะนั้นความเห็นที่ข้าพเจ้าแสดงในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าถือว่าเปนความเห็นอันเปนกลางได้

ความเห็นที่ข้าพเจ้าได้แสดงแก่พระองค์เจ้าจรัญบ้าง และที่นึกขึ้นได้ใหม่อีกบ้าง มีอยู่ต่อไปนี้

ยอมไปเป็นเมียห้อยเขาเช่นนั้น กับผู้หญิงไทยที่ยอมเป็นเมียห้อยผัดกันอยู่เพราะผู้หญิงฝรั่งอยู่ดี เข้าใจดีว่าในการที่ยอมเช่นนั้นก็มีผลอย่างไร รู้อยู่ดีว่ากระทำผิดแต่ก็ทำไปโดยเต็มใจ เมื่อชายสิ้นรักแล้วทอดทิ้งเสีย จะขัดใครไม่ได้นอกจากตัวเอง ประเพณีนี้นับถือภรรยาแต่คนเดียวที่ได้กระทำการสมรสนั้นมาช้านานแล้ว เป็นประเพณีนิยมอันรู้จักกันทั่วบ้านทั่วเมืองมาช้านานแล้ว แต่ส่วนไทยเรามีได้เป็นเช่นนั้น ไทยเราถือประเพณีการมีภรรยาได้หลายๆ มานานแล้ว ผังลึกซึ่งอยู่ในความเข้าใจของคน เพราะฉะนั้นถึงจะบัญญัติลงในกฎหมายว่าให้นับถือแต่หญิงที่สมรสคนเดียวว่าเป็นภรรยาแท้ นอกนั้นก็กฎหมายไม่รู้ไม่เห็นด้วยจะนี้ ก็คงจะยังไม่ทำให้ตัวหญิงหรือบิดามารดาของหญิงรู้สึกอย่างไรในยุโรป คือรู้สึกว่าการเป็นเมียห้อยนับเหมือนการเล่นชู้อย่างหนึ่ง ฉะนั้นเลยคงยังหลงนิยมไปว่าเป็นภรรยาอยู่นั่นเอง เว้นเสียแต่จะมีข้อความปรากฏชัดลงในกฎหมายว่า **“ชายใดกระทำกีสมรสด้วยหญิง ๑ แล้ว และคบหญิงอื่นอีกในทางกามสังวาส ท่านว่ามันประพฤติน่าพิพากมิจฉาจาร ให้ภรรยาสมรสฟ้องอย่าได้”** ฉะนั้นแล้ว ข้าพเจ้าไม่เชื่อเลยว่าหญิงจะรู้สึกได้ว่าการเป็นเมียห้อยนั้นเท่ากับไม่ได้เป็นเมีย คงจะยังรู้สึกอย่างเดิมและถึงแม้ไม่เต็มใจอยู่กับชายแล้ว ก็คงจะยังไม่กล้าหนีอยู่อย่างเดิมนั่นเอง ทั้งถ้าหญิงที่เป็นเมียห้อยเขานั้นไปคบชายอื่นก็คงถูกประณามว่าเป็นหญิงชู้นอกใจผัวอยู่นั่นเอง ทั้งฝ่ายพระศาสนาก็คงยังปรับว่าชายที่คบกับหญิงซึ่งเป็นเมียห้อย และตัวหญิงนั่นเองเป็นผู้ประพฤติน่าพิพากมิจฉาจาร เพราะกฎหมายจะลบล้างพระธรรมวินัยไม่ได้ กฎหมายที่จะต้องใช้เข้าใจว่าไม่ใช่แต่สำหรับตุลาการหรือหมอกฎหมายเข้าใจ ต้องสำหรับสามัญชนเข้าใจด้วย เพราะฉะนั้นถ้ายังไม่ทำให้คนทั่วไปเข้าใจโดยแจ่มแจ้งว่า เมียห้อยนั้นเหมือนไม่ใช่เมีย และเมื่อไม่เต็มใจจะอยู่กับผัวแล้วก็ไปเสียได้ โดยไม่มีความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ดังนี้แล้วก็ยังไม่แก้ปัญหาคัดข้อซึ่งที่ข้าพเจ้าได้แสดงมาแล้ว และชายก็จะยังคงได้เปรียบหญิงอยู่อย่างเดิมนั่นเอง ข้าพเจ้าร้องขอให้มีการหนดจดทะเบียนนั้นก็ได้รับการพิจารณาจะให้หญิงมีโอกาสเสียเปรียบน้อยลงหน่อยเท่านั้น

๔. ข้อที่ว่า ถ้าให้ปรากฏลงในกฎหมายว่าเรายอมให้มีภรรยาได้หลายคนจะเป็นการแสดงว่า ไทยเราอยู่ในภูมิธรรมอันต่ำไปกว่าชนในประเทศยุโรปนั้น ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย เพราะการที่กำหนดมีภรรยาคนเดียวในยุโรปนั้นเนื่องด้วยลัทธิศาสนาของเขา ซึ่งมีข้อกำหนดชัดให้ชายมีภรรยาได้แต่คนเดียว และหญิงก็มีสามีได้แต่คนเดียว และ

(ง) ชายแต่งงานกับหญิงซึ่งเป็นภคินีแห่งบิดาฤา มารดา ฤาหญิงแต่งงานกับชายซึ่งเป็นภคินีแห่งบิดาฤา มารดา

(จ) ชายแต่งงานกับธิดาแห่งภคินี ฤา หญิงแต่งงานกับบุตรแห่งภคินี ฤา ภคินีเหล่านี้จะยอมให้แต่งงานสมรสกันได้ฤาไม่ ถ้าจะยอมต้องนับว่าเป็นภุมิธรรมอันต่ำกว่าในประเทศยุโรป ซึ่งเขาห้ามไว้ชัดเจนว่าบุคคลประเภทที่หมาย (ข) (ง) และ (จ) นั้นแต่งงานไม่ได้ ถ้าแต่งงานเรียกว่าประพตีกามทุจริต (Incest) เป็นความชั่วร้ายแรงอยู่ชั่วฟ้าดินสลายที่ข้าพเจ้ายกข้อนี้มากล่าวขึ้น เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ภุมิธรรมของฝรั่งกับของเราจะเทียบกันไม่สู้ถนัดนัก เพราะเป็นคนละอย่าง ยากที่จะวินิจฉัยได้ว่าภุมิของใครสูงกว่ากัน เพราะฉะนั้นการที่จะเอาเรื่องภุมิธรรมมาอ้างเป็นเหตุให้ทำกำหนดกฎหมายลักษณะผิดเมียของเรารู้สึกไม่สู้จะเหมาะสม และถ้าจะแสดงว่าเราตั้งอยู่ในภุมิธรรมอย่าง ๑ แต่ที่จริงตั้งอยู่อีกภุมิ ๑ ดังนี้ข้าพเจ้าไม่หายตะขิดตะขวงได้เลย

๖. ข้อสำคัญที่สุดในความเห็นของข้าพเจ้า และพระยากัลยาณไมตรีก็เห็นด้วยเช่นนั้น คือ **เมื่อไม่มีบุคคลชนิดที่เรียกว่าลูกนอกกฎหมาย (Illegitimate Children) อยู่แล้ว ไม่ควรที่จะแหวกทางไว้ให้มีขึ้น** จริงอยู่ถึงเดี๋ยวนี้ลูกลับที่พ่อแม่ไม่รับก็มีอยู่ แต่ไม่ได้มีกฎหมายไว้สำหรับหนหลังพ่อซึ่งไม่อยากจะรับลูก ถ้ากำหนดการมีเมียคนเดียวลงไปเป็นหลักแห่งกฎหมายลักษณะผิดเมียแล้ว พ่อที่ไม่อยากจะรับลูกเมียหย่อยก็จะไม่รับได้โดยอ้างหลักกฎหมายนั้นได้ถนัด แต่ถ้าจะมีบทกฎหมายไว้แก้ข้อนี้ได้ คือมีหนทางบังคับให้พ่อต้องรับลูกของตน ไม่ว่าเกิดด้วยเมียใดๆ นี้แล้ว ข้าพเจ้าก็คลายความวิตกได้ส่วนหนึ่ง แต่ข้อที่กรมหมื่นสวัสด์ทรงอ้างฎีปู่และเงินเป็นตัวช่วยในเรื่องรับลูกนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่สู้ตรงกับของเรานัก เพราะฎีปู่และเงินเป็นคนชาติที่อยากมีลูก โดยเหตุที่ทางลัทธิชินโตและขงจื้อถือว่า มีลูกชายเป็นความจำเป็นสำหรับจะทำสราทธพรตเส้นสรวงชนก เพราะฉะนั้นถึงแม้ไม่มีลูกของตัวเองก็ยังอุสาห์ตะเกียกตะกายเที่ยวหาลูกคนอื่นมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมให้สืบสกุลได้ด้วยซ้ำ แต่ไทยเรามีได้มีความนิยมเช่นนั้น จะหวังให้ยีนดีรับลูกกลับได้ง่ายๆ นั้นเห็นจะไม่ได้ จำจะต้องมีหนทางที่จะบังคับให้รับจึงจะควรหาไม่ลูกลับก็จะเป็นอาภัพสัตว์ เป็นลูกไม่มีพ่อ จะดูหน้าใครก็ไม่ได้

๗. ถึงแม้ว่าจะมีกฎหมายบังคับให้ชายต้องรับลูกของตนทุกคน ทั้งที่เป็นลูกเกิดในสมรส ("Born in wedlock") และที่เกิดนอกสมรส ("Bastard") ก็ดี ข้าพเจ้ายังคง

เปนเมียน้อยเขาเอง ในที่นี้จะขอกล่าวเพิ่มเติมว่าชายชาวยุโรปที่มั่งมีและมีเมียน้อยนั้น
 เปนความจริง แต่พวกเมียน้อยของเขาไม่ใคร่จะมีลูก ดังมีพยานปรากฏอยู่ที่ในประเทศ
 ฝรั่งเศส ซึ่งมักมีผู้พอใจสมพาศนอกสมรสกันชุกชุม จึงมีผลให้จำนวนคนเกิดในประเทศ
 นั้นลดลงหย่อนลง จนรัฐบาลฝรั่งเศสต้องคิดหาอุบายที่จะล่อใจให้คนมีลูกมากๆ ขึ้น
 ฝ่ายในเมืองเราเมียน้อยก็มีลูกได้มากๆ เพราะฉะนั้นจะว่าเหมือนกันไม่ได้ จะว่าปัญหา
 เรื่องลูกเมียน้อยในประเทศยุโรปกับในเมืองเราเหมือนกันไม่ได้ ต้องแลดูด้วยตาคนละ
 อย่างเปนแน่แล้ว

๙. ข้อที่กรมหมื่นสวัสดิ์ดีว่า การมีเมียมากในเมืองเราก็คงมีอยู่ในหมู่บุคคลชั้นสูง
 ไม่เปนไปในหมู่สามัญชน และกฎหมายที่จะทำก็ควรมุ่งความสะดวกแห่งชนหมู่มาก
 ยิ่งกว่าชนหมู่น้อยจะนี้ ข้าพเจ้ามีข้อตอบว่า

(ก) ในข้อที่ว่ากฎหมายควรทำสำหรับความสะดวกของหมู่มาก และเอาคนหมู่มาก
 เปนหลักนั้น ไม่มีข้อเถียงเลย เพราะเปนนิติฐานแห่งธรรมศาสตร์ (“Fundamental
 basis of Law”)

(ข) ข้อที่ว่าในหมู่คนไทยเราก็มียามากแต่บุคคลชั้นสูงนั้น ต้องตั้งปัญหาว่า จะ
 ชีตเส้นเพียงไหนว่าเป็นคนชั้นสูง เช่น มหาตเล็กเจ้านาย เป็นต้น จะนับว่าเป็นคนชั้นสูง
 หรือชั้นต่ำ พวกมหาตเล็กเจ้านายที่ข้าพเจ้ารู้จักที่มีเมียหลายๆ คนดูก็มีมาก เพราะฉะนั้น
 จึงต้องถามปัญหา

(ค) ในเมืองเรามีสุภษิตปรากฏอยู่ว่า “ผู้ดีทำควร ชีตรวนทำบ้าง” ซึ่งข้าพเจ้า
 สังเกตเห็นว่ายังเปนความจริงอยู่แม้ในปีตยุบันนี้ เพราะฉะนั้นการที่จะทำกำหนด
 กฎหมายอะไรจึงต้องนึกเอาคนชั้นผู้ดีเป็นหลัก ถ้าบังคับชั้นผู้ดีได้แล้วไพร่ก็ไม่รู้สึก
 เดือดร้อน ผู้ที่มีเสียงร้องหรือวุ่นอะไรทั้งนั้น ไม่ใช่ชั้นสามัญชนเปนชั้นผู้ดี

สรุปความก็มีปัญหาจะต้องวินิจฉัยอยู่ดังต่อไปนี้

(๑) จะควรกำหนดเอาการสมรสภรรยาเดียว (monogamy) เปนหลักกฎหมาย
 ของเราต่อไปฤ

(๒) ถ้าตกลงกำหนดลงไปเช่นนั้น จะเอาอย่างกวอดชั้นหรืออย่างหลวมๆ ถ้าเอา
 อย่างหลวมๆ จะผิดอะไรกับแสดงว่าถือหลักสมรสหลายภรรยา (polygamy) หรือไม่

(๕) ควรให้ลูกที่พ่อแม่ไม่รับนั้น มีหนทางที่จะสาวหาพ่อได้โดยสะดวกในที่สุดข้าพเจ้า
ขอแสดงความเห็นว่า การมีเมียมาก ถ้าจะมีก็ไม่ต้องปิด ถ้าเห็นเปนของควรปิด ก็อย่ามี
จะดีกว่าที่จะทำลงโลกเปนอย่างเสียเจ้าจ่าศีล หรือใช้ตามศัพท์อังกฤษว่า “ฮิปโปคริต”
ฉะนั้น

(พระบรมนามาภิไธย) วชิราวุธ ป, ร,
วันที่ ๓ มิถุนายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

บรรดาลูกที่เกิดแต่หญิงนั้นด้วยชายผู้เป็นจำเลย ควรนับว่าเป็นลูกของชายนั้นตามกฎหมาย ไม่ต้องให้ลูกฟ้องสาวหาพ่ออีกต่อไป ต่อเมื่อศาลมิได้ชี้ขาดว่าหญิงผู้เป็นโจทก์นั้นควรรับความเลี้ยงดูอย่างภรรยาต่อไป โดยขัดข้องด้วยเหตุใดเหตุ ๑ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในข้อ ๑ หมายถึง (ก) (ข) (ค) หรือ (ง) นั้นไซ้จริง เป็นหน้าที่ลูกจะต้องฟ้องร้องให้พ่อรับตนต่อไป

๔. คราวนี้ตั้งเกณฑ์ว่าลูกเป็นผู้ฟ้องสาวหาพ่อ ถ้าศาลได้วินิจฉัยแล้วว่าโจทก์เป็นลูกจำเลยจริง ก็ควรให้นับว่าแม่ของเด็กนั้นเป็นเมียของจำเลยด้วย เว้นเสียแต่จะมีเหตุผลพอที่จำเลยจะไม่ยอมเลี้ยงดูแม่ของโจทก์นั้นได้ กล่าวคือ

(ก) หญิงนั้นได้ตกลงอย่างกันกับจำเลยแล้ว โดยมีหลักฐานอันควรเชื่อได้ตามกฎหมาย

(ข) หญิงนั้นได้แต่งงานสมรสกับชายอื่นแล้ว หรือมีชายอื่นเลี้ยงดูอยู่แล้วในฐานะภรรยา

(ค) หญิงนั้นเป็นผู้ประพฤติชั่วในกาม เป็นคนสำส่อน หรือเป็นหญิงนครโสเภณี ถ้าหญิงผู้เป็นแม่ของโจทก์มิได้เป็นอย่างใดอย่าง ๑ ในสามอย่างที่กล่าวมาแล้วนี้ และจำเลยไม่ยอมรับเลี้ยงดูเป็นภรรยา ควรปรับโทษจำเลยเป็นผู้ขัดอำนาจศาล ดังกล่าวมาแล้ว ในข้อ ๒

ข้าพเจ้าเห็นว่า ถ้ามีข้อความเช่นนี้อยู่แล้ว จะเป็นยุติธรรมอย่าง ๑ ข้อสำคัญในความมุ่งหมายของข้าพเจ้าก็คือ จะต้องให้ชายรู้สึกความรับผิดชอบในการที่สมพาศและให้กำเนิดแก่ทารก ควรรู้สึกว่าตนของสำคัญ ไม่ควรยอมให้ถือเป็นของเล่น เพราะทารกที่เกิดมานั้น มิได้มีโอกาสได้เลือกได้เลยว่าจะเกิดหรือไม่เกิด เพราะฉะนั้นไม่ควรให้ความเดือดร้อนตกหนักอยู่กับทารก ผู้ที่ให้กำเนิดควรจะต้องรู้ว่าผลแห่งการเสพเมถุนของตนจะเป็นอย่างไร ไม่ควรเปิดโอกาสให้หลีกเลี่ยงความรับผิดชอบในผลอันนั้น การที่จะหวังว่าชายไทยเราจะรับลูกได้ง่ายโดยไม่มีอะไรเป็นเครื่องบังคับนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ควรหวัง ควรคิดกันไว้ดีกว่าแก้

อีกประการหนึ่งข้าพเจ้าขอกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้อ่านบันทึกของมอลิเออร์ปาตูซ์ในเรื่องร่างกฎหมายลักษณะผัวเมียนั้นแล้ว มองสิเออร์ปาตูซ์ได้ออกตัวว่า การที่จะให้บุคคลซึ่งเกิดในคณะที่ใช้ลักษณะสมรสภรรยาเดียว (monogamous community) แสดง

ที่จะเป็นเครื่องต้อนให้ชาวปัตตานีและสตูลต้องหนีร้อนแห่งกฎหมายเราไปหาเย็นข้างอังกฤษ ซึ่งเขามิได้บังคับให้ใครเปลี่ยนแปลงประเพณีลักษณะผิวเมีย การลึมนึกถึงความเชื่อในทางศาสนาแม้แต่เล็กน้อย ก็อาจที่จะก่อเป็นเหตุใหญ่ได้ เช่นเมื่ออินเดียเป็นขบถต่ออังกฤษนั้น ก็มีสาเหตุชนิดเดียวแต่เพียงให้ใช้ปัตตันซึ่งทาไขโคกกับไขหมูเท่านั้น

ในเรื่องวางหลักลักษณะผิวเมียนั้น ถ้าผู้ใดจะมีความเห็นไม่ตรงกับข้าพเจ้าและแสดงความเห็นนั้นโดยสุจริตมุ่งประโยชน์แก่พระนคร ข้าพเจ้าไม่มีความขุ่นเคืองอย่างใด ข้าพเจ้าเต็มใจที่จะฟังความเห็นแม้ที่คัดค้านกับความเห็นของข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าขออย่างเดียวแต่ว่า อย่าให้ผู้ใดเข้าใจผิดไปว่าข้าพเจ้าได้พูดหรือสั่งการในข้อนี้โดยสรวรและปราศจากความไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ข้าพเจ้ามีสติพอที่จะพิจารณาปัญหาเช่นนี้ ข้าพเจ้าไม่ใช่ทารกและไม่ใช่เป็นผู้มีวิกลจริต ข้าพเจ้ามีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ ไม่ใช่พูดไปเพราะถูกใครจูงจมูกหรือใครเลี้ยมสอน ต้องขอให้เข้าใจว่าข้าพเจ้าก็เป็นคนไทยคนหนึ่ง ซึ่งมีความมุ่งตีมุ่งประโยชน์แก่พระนคร อยากให้ปรากฏในทิศานุทิศว่าเมืองไทยเป็นเมืองอันมีกฎหมายเป็นยุติธรรมและงดงามไม่หย่อนกว่าชาติอื่น และไม่ต้องอายชาติอื่น อีกประการ ๑ ข้าพเจ้ามันอยู่ในความรู้สึกว่า ตัวข้าพเจ้าเองมิได้เคยเลยที่จะประพடுத்தการใดๆ ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวติเตียนไว้ในบันทึกความเห็น ข้าพเจ้ายังมีได้เคยประพடுத்தสิ่งใดในส่วนผิวเมียที่เป็นที่ควรปิดหรือควรอาย ทั้งข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้มั่นคงว่า ข้าพเจ้าจะไม่เอาอำนาจในกฎหมายเป็นเครื่องมือใช้กดขี่ข่มเหงหรือเอาเปรียบหญิงที่ข้าพเจ้าจะได้เกี่ยวข้องกับในทางเมถุนธรรมนั้นเป็นอันขาด

ในที่สุดนี้ข้าพเจ้าขอล่าอีกว่า ถ้าจะวางหลักกฎหมายลักษณะผิวเมียลงไปอย่าง ที่กรมหมื่นสวัสด์เห็นควร คือให้ใช้บัญญัติเมียคนเดียว แต่ถ้าใครจะมีเมียน้อยกฎหมายก็ทำไม่รู้ไม่เห็นเสียจะนี้ จะมีโทษร้ายกาจอยู่มาก คือจะทำให้ความประพฤติของคนไทยเราเลวทรามลงเป็นอันมาก การผิดเมียกันเดี๋ยวนี้อีกชุกชุมเกินต้องการอยู่แล้ว ถ้าจะยังมีปรากฏลงในกฎหมายต่อไปว่า ให้ชายมีประเวณีหวงห้ามได้แต่เมียหลวงคนเดียวแล้ว การทำชู้กับเมียน้อยจะกลายเป็นของเก๊ใหญ่และจะไม่มีอะไรเป็นข้อเหนี่ยวรั้งเลย แต่ในเวลาที่มีที่ทางให้ชายเจ้าของประเวณีฟ้องร้องชายที่ล่วงประเวณีกับเมียน้อยได้ ยังเป็นปานนี้ ถ้ายิ่งเปิดโอกาสให้จะยิ่งไม่เลวลงอีกมากหรือ และถ้ายิ่งเป็นในเขตต์ปัตตานีหรือสตูลด้วยแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าจะมีคดีฆ่าฟันกันตายเพราะเรื่องนี้ไม่รู้จักว่างศาล

ภาคผนวก ๔

กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗

กฎมณเฑียรบาลดังกล่าวนี้มีด้วยกันทั้งหมด ๘ หมวด ๒๑ มาตรา

หมวดที่ ๑ ว่าด้วยนามและกำหนดใช้กฎมณเฑียรบาลนี้

หมวดที่ ๒ บรรยายศัพท์

หมวดที่ ๓ ว่าด้วยการทรงสมมติและทรงถอนพระราชทายาท

หมวดที่ ๔ ว่าด้วยลำดับชั้นผู้สืบราชสันตติวงศ์

หมวดที่ ๕ ว่าด้วยผู้ที่ยกเว้นจากการสืบสันตติวงศ์

หมวดที่ ๖ ว่าด้วยเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเยาว์

หมวดที่ ๗ ว่าด้วยการแก้กฎมณเฑียรบาลนี้

หมวดที่ ๘ ว่าด้วยผู้เป็นหน้าที่รักษากฎมณเฑียรบาลนี้

ทั้ง ๘ หมวดดังกล่าวมานี้เป็นที่น่าสนใจทุกๆ หมวด แต่ ณ ที่นี้จะขอยกมาเพียง ๒ หมวด คือ หมวดที่ ๔ กับหมวดที่ ๕ อันเป็นหัวใจของกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ ดังนี้

หมวดที่ ๔ ว่าด้วยลำดับชั้นผู้สืบราชสันตติวงศ์

มาตรา ๘ ถ้าหากว่ามีเหตุผลไม่พึงปรารถนา คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตลงโดยมิได้ทรงสมมติพระราชทายาทไว้ก่อนแล้วไซ้ ท่านว่าให้เป็นหน้าที่ท่าน

(๗) ถ้าว่าสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอในพระมเหสีหาพระองค์ไม่แล้ว และพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธออื่นๆ ก็หาไม่ด้วยแล้ว ให้อัญเชิญพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ที่มีพระชนมายุมากที่สุด หรือถ้าพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นั้นหาพระองค์ไม่แล้ว ก็ให้อัญเชิญพระโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์นั้น แต่ถ้าแม้ว่าพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ที่มีพระชนมายุมากที่สุดนั้นหาพระองค์ไม่แล้ว และพระโอรสของท่านก็หาไม่ด้วยแล้ว ก็ให้อัญเชิญพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ที่มีพระชนมายุถัดลงไป หรือพระโอรสของพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์อื่นๆ สลับกันไปตามลำดับ โดยอนุโลมตามข้อความใน ๒, ๓ และ ๔ แห่งมาตรานี้

(๘) ถ้าแม้ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้พระราชโอรสและพระราชนัดดา ท่านว่าให้อัญเชิญสมเด็จพระอนุชาที่ร่วมพระราชชนนีพระองค์ที่มีพระชนมายุถัดลงมาจากพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขึ้นทรงราชย์สืบราชสันตติวงศ์

(๙) ถ้าแม้ว่าสมเด็จพระอนุชาพระองค์ที่ควรได้ทรงเป็นทายาทนั้น หาพระองค์ไม่แล้ว ท่านว่าให้อัญเชิญพระโอรสของสมเด็จพระอนุชาพระองค์นั้นตามลำดับ โดยอนุโลมตามข้อความในข้อ ๒ แห่งมาตรานี้

(๑๐) ถ้าแม้สมเด็จพระอนุชาพระองค์ใหญ่หาพระองค์ไม่แล้ว และพระโอรสของท่านก็หาพระองค์ไม่อีกด้วยไซ้ ท่านว่าให้อัญเชิญสมเด็จพระอนุชาที่ร่วมพระราชชนนีพระองค์ที่ถัดลงไปตามลำดับพระชนมายุ หรือพระโอรสของสมเด็จพระอนุชาพระองค์นั้น สลับกันไปตามลำดับ โดยอนุโลมตามข้อความใน ๒, ๓ และ ๔ แห่งมาตรานี้

(๑๑) ถ้าแม้สมเด็จพระอนุชาร่วมพระชนนีหาพระองค์ไม่สิ้นแล้ว และพระโอรสของสมเด็จพระอนุชานั้นๆ ก็หาไม่ด้วยแล้ว ท่านว่าให้อัญเชิญสมเด็จพระเชษฐาและสมเด็จพระอนุชาต่างชนนีนั้นสลับกันไปตามลำดับ โดยอนุโลมตามข้อความใน ๒, ๓, ๔ และ ๖ แห่งมาตรานี้

(๑๒) ถ้าแม้สมเด็จพระเชษฐาและสมเด็จพระอนุชาต่างพระชนนีก็หาพระองค์ไม่สิ้นแล้ว และพระโอรสของสมเด็จพระเชษฐาและสมเด็จพระอนุชานั้นๆ ก็หาไม่ด้วยแล้วไซ้ ท่านว่าให้อัญเชิญพระเจ้าพี่ยาเธอและพระเจ้าน้องยาเธอหรือพระโอรสของเจ้าพี่ยาเธอและพระเจ้าน้องยาเธอตามลำดับกัน โดยอนุโลมตามข้อความในข้อ ๗ แห่งมาตรานี้

(๑๓) ต่อเมื่อหมดพระเจ้าพี่ยาเธอและพระเจ้าน้องยาเธอ อีกทั้งหมดพระโอรส

โดยลำพังแห่งกรุงสยาม ฉะนั้น ท่านห้ามมิให้จัดเอาราชธานีพระองค์ใดๆ เข้าไว้ในลำดับ
สืบราชสันตติวงศ์ เป็นอันขาด

หลังจากที่กฎมณเฑียรบาล ว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ฉบับนี้ได้ประกาศใช้
ตั้งแต่วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๗ ต่อมาถึงวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘
พระองค์ผู้ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ ก็ได้เสด็จสวรรคต และโดยที่พระองค์
ไม่มีพระราชโอรส มีแต่พระราชธิดา ซึ่งไม่อาจจะสืบราชสันตติวงศ์ได้ เพราะต้องห้าม
ตามมาตรา ๑๓ แห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ จึงต้องเป็นไปตาม
มาตรา ๙ (๘) ๗ และ (๙)

มาตรา ๙ (๘) ระบุไว้ว่า

“ถ้าแม้ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้พระราชโอรสและพระราชธิดา ท่านว่าให้อัญเชิญ
สมเด็จพระอนุชาที่ร่วมพระราชชนนี พระองค์ที่มีพระชนมายุถัดลงมาจากรองค์สมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวขึ้นทรงราชย์สืบราชสันตติวงศ์”



รายละเอียดเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติของรัชกาลที่ ๗ รัชกาลที่ ๘ และรัชกาลที่ ๙, โปรดดู สุพจน์
दानตระกูล, อ่างแล้วหน้า ๑๘๐ - ๑๘๙ และมีข้อสังเกตว่าฐานะของพระมารดานั้นส่งผลต่อพระสถานะ
และสิทธิของพระโอรสในการสืบสันตติวงศ์

บรรณานุกรม

กรวิภา บุญเชื้อ, ๒๕๓๘, **แนวคิดการพัฒนสตรี : มุมมองการวิเคราะห์เชิงหญิงชาย** มารยาท อินทรทัศน์ แปลจาก Women's Development Models and Gender Analysis : A Review จัดพิมพ์โดยโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา; โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กรรณิการ์ แก้วกลีกริจ, **หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน** วันอังคารที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๐.

กิตติศักดิ์ ปรกติ, **ภารกิจของวิชานิติศาสตร์ในศตวรรษที่ ๒๑ การปฏิรูประบบกฎหมาย ภายใต้อิทธิพลยุโรป**, สำนักพิมพ์วิญญูชน, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

เกษม ศิริสัมพันธ์, ๒๕๓๐, **คุสตาฟ โรลีน- ยัคมินส์กับเหตุการณ์ปากน้ำ** ร.ศ. ๑๑๒, วารสารนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ ๓๔, ฉบับที่ ๒.

(กรวิภา บุญเชื้อ). **Buddhism and Gender Bias : An Analysis of JATAKA Tale**. แปลเป็นไทยชื่อ **พุทธศาสนากับอคติทางเพศ: บทวิเคราะห์นิทานชาดก** โดย พัชรี จันรัตน์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาสตรีศึกษา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อยู่ระหว่างดำเนินการจัดพิมพ์).

ขจร สุขพานิช. ๒๕๒๔, **ฐานันดรไพร่**. ห้างหุ้นส่วนจำกัดบรรณาธิการเรตติ้ง,
ขจร สุขพานิช, ๒๕๒๕, **ปัญหาประวัติศาสตร์ และโบราณคดีไทย**, เอกสารทางวิชาการ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

คลอริช เวลส์, ๒๕๑๙, **การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ**, แปลโดย กาญจน์ สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์ โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, เจริญวิทย์การพิมพ์.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง.**

ชูลีพร วิมุกตานนท์, **เอกสารประกอบการสอนวิชา ความรู้เบื้องต้นทางวัฒนธรรมของสังคมไทย, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ.**

นายเชียง เนติบัณฑิต, ๒๕๕๖, **กฎหมายผังเมือง, โรงพิมพ์พานิชคุณผล สามเพ็ง กรุงเทพฯ.**

ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ. ๒๕๒๘, **ประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงอยุธยา, ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, พิมพ์ครั้งที่ ๓.**

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๑๖. พิมพ์ตาม ฉบับหลวงตรา ๓ ดวง จัดพิมพ์ใหม่โดย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธิดา สาระยา, **โครงสร้างทางชนชั้นในสังคมสุโขทัย.**

ธิดา สาระยา, ๒๕๓๘, **มณฑลนครราชสีมา ศูนย์กลางแห่งจักรวาล, สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.**

ธิดา สาระยา, ๒๕๓๐, **เมืองสุโขทัยนี้ดี, สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.**

ธิดา สาระยา, **อารยธรรมไทย, สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.**

ธิดา สาระยา, ๒๕๓๗, **รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ, โรงพิมพ์ด้านสุทธาการพิมพ์.**

ธิดา สาระยา, ๒๕๓๒, **(ศรี) ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ. เมืองโบราณ, โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.**

ธิดา สาระยา, ๒๕๒๙, **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. เมืองโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒.**

ธีระภาพ โลหิตกุล, ในนิตยสาร The Earth ๒๐๐๐, กรกฎาคม แก้วกลีจ, **หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน, วันอังคารที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๐.**

พีรพิชญ์ วงศ์วัฒนศานต์, **ตุลาการภิวัฒน์และปัญหาบทบาทของฝ่ายตุลาการพิจารณาตามหลักแบ่งแยกอำนาจ**, รายงานวิชาบัณฑิตศึกษามหาภาควิชากฎหมายมหาชน, หลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ภาค ๒, ปีการศึกษา ๒๕๕๐.

ไพโรจน์ กัมพูสิริ, พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์), **ว่าด้วยกฎหมาย**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแสวง เตระยานนท์ ณ เมรุวัดธาตุทอง พระนคร, เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๐๗.

สถานะของหญิงมีสามีในประเทศไทย, หลุยส์ ดูปลาตร์ ผู้เขียน, ไพโรจน์ กัมพูสิริ ผู้แปล, ๒๕๕๐.

ไพโรจน์ ชัยนาม, **รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๑๙**, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๐, วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖, และราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๕, วันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๑.

ประกายทอง ลิริสุข และ พรรณี สรุงบุญมี, บัณฑิต อ่อนด้า บรรณาธิการ. พิมพ์,

ประกอง นิมมานเหมินทร์ และทรงศักดิ์ ปรารค์วัฒนากุล, ๒๕๒๑, **ล้านนาไทยคดี**, ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.

ประกอง นิมมานเหมินทร์, **ทำวุ่นเรื่องวีรบุรุษสองฝั่งโขง**.

ประสพสุข บุญเดช, ๒๕๓๔, **ครอบครัว**, พิมพ์ครั้งที่ ๖.

ประเสริฐ ณ นคร, ๒๕๑๔, **ถิ่นเดิมและตระกูลภาษาไทย, ผลงานการค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยและเรื่องของเกลือ (ไม้เค็ม)**, โรงพิมพ์อักษรสมัย.

ประเสริฐ ณ นคร, ๒๕๑๔, **มังรายศาสตร์**, โรงพิมพ์เลียงเชียงใหม่.

ร. แลงการ์ด, ๒๔๙๓, **วิวัฒนาการแนวคิดของกฎหมายในพม่าและสยาม**, แปลโดย
วิระดา สมสวัสดิ์.

ร. แลงการ์ด, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, เล่ม ๑.

วัลลภา รุ่งศิริแสงรัตน์, ๒๕๔๕, **บรรพบุรุษไทย : สมัยก่อนสุโขทัยและสมัยสุโขทัย**,
โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, ๒๕๒๕, **รวมบทความทางประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๕**.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, **วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์**, ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒,
นางนพมาศ ไม่มีลอยกระทงสมัยสุโขทัย, หรือ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์.

ศราวุฒิ ปทุมราช, ๒๕๔๔, **กลไกคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐**. จัดพิมพ์โดยมูลนิธิฟรีดริชเอแบรท (FES).

ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๕, **ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ**, พิมพ์ครั้งแรก
เซนเตอร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๔๐, **พลิกประวัติศาสตร์แคว้นสุโขทัย**, ศิลปวัฒนธรรมฉบับ
พิเศษ, สำนักพิมพ์มติชน.

ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๓๙, **ล้านนาประเทศ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, **ท้าวฮุ่งท้าวเจือง : มิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม**, สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖.

ศักดิ์นา ฉัตรกุล ณ อยุธยา, ๒๕๓๖, **ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ**, สำนักพิมพ์มติชนจำกัด.

สมยศ เชื้อไทย, ปรีดี เกษมทรัพย์, **นิติปรัชญา**, โครงการตำราและเอกสารประกอบ
คำสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๗.

in Asia : Thailand, Ewha Womans University Press, edited by Suwanna SATHA- A NAND, 2004.

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ, **วารสารอักษรศาสตร์**, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๓๔, หน้า ๖.

สุนทร ชุตินทรานนท์, ๒๕๒๗, **จุลสารไทยคดีศึกษา**, ฉบับที่ ๑, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุนทร ชุตินทรานนท์, ๒๕๓๗, **พม่ารบไทย : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, มติชน.

สุนทร ชุตินทรานนท์, **พระสุพรรณกัลยา จากตำนานสู่ประวัติศาสตร์**, บริษัท ประชาชน, ๒๕๕๒.

เสถียร ลายลักษณ์, **ประชุมกฎหมาย เล่ม ๗**.

เสน่ห์ จามริก, ๒๕๓๕, **รัฐธรรมนูญและสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย**.

แสวง บุญเฉลิมวิภาส, ๒๕๔๓, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด.

คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ, ประวัติการเริ่มต้นของการเรียกร้องสิทธิสตรีจนกระทั่งสำเร็จ ตีพิมพ์ในหนังสือ **เครื่องหมายแห่งความรุ่งเรือง คือสภาพแห่งสตรี**, ตีพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติ ๖๐ พรรษา สมเด็จพระบรมราชินีนาถ, สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๕.

อัญชลี สูสายันท์, **ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วารสารกฎหมาย, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗.



โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา Womem and Youth Studies Programme

ตึกหอสมุดเดิม ชั้น ๓ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ท่าพระจันทร์)
โทร. (๐๒) ๖๑๓ ๓๑๕๐ - ๑ โทรสาร (๐๒) ๒๒๔ ๙๔๒๐
<http://www.tu.ac.th/org/wysp/> E-mail : wysp@tu.ac.th

โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา เป็นโครงการตามนโยบายพิเศษของมหาวิทยาลัย
สังกัดในสำนักงานอธิการบดี ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๙ โดยมุ่งหวังที่จะจัดตั้งเป็น
สถาบันสตรีและเยาวชนศึกษา

งานของโครงการสตรีและเยาวชนศึกษาประกอบด้วยภารกิจ ๕ ด้าน ได้แก่

- ๑) งานพัฒนาหลักสูตร
- ๒) งานส่งเสริมงานวิจัย
- ๓) งานบริการวิชาการและสังคม
- ๔) งานศูนย์ข้อมูล
- ๕) การประสานเครือข่ายทางวิชาการและปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมในทุก
ภาคส่วนทั้งในและนอกประเทศ

การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของโครงการฯ ได้ส่งผลให้โครงการสตรีและ
เยาวชนศึกษาและสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ประสบความสำเร็จในการเปิดหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษา (Women's Studies) ในปีการศึกษา ๒๕๔๔
และนับตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๙ เป็นต้นมา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขา
สตรีศึกษา ได้โอนย้ายหลักสูตรเพื่อสังกัดในวิทยาลัยสหวิทยาการ

กิจกรรม

๑. งานพัฒนาหลักสูตร

- โครงการสตรีและเยาวชนศึกษาร่วมกับสำนักบัณฑิตอาสาสมัครผลักดันให้มีการเปิดหลักสูตรปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สตรีศึกษา) ปัจจุบันหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสตรีศึกษา สังกัดในวิทยาลัยสหวิทยาการ
- สัมมนาเชิงปฏิบัติการผู้สอนด้านสตรี เยาวชน และครอบครัวศึกษา

๒. งานส่งเสริมงานวิจัย

- งานวิจัยภาพลักษณ์ของสตรีในศาสนาฮินดู โดย รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์
- งานวิจัยการพัฒนาสตรีไทยในพุทธศาสนา โดย รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์
- งานวิจัยรวบรวมความรู้ด้านสตรีศึกษา โดย ผศ.มาลี พงษ์พงศาวิลี
- ให้ทุนสนับสนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนักศึกษาสตรีศึกษา มธ.

๓. งานบริการวิชาการและสังคม

- ประชุมวิชาการประจำปีสตรีศึกษา และสัมมนาย่อยระหว่างปี
- ฝึกอบรมด้านพัฒนาเยาวชนและสตรี
- ต้อนรับและบรรยายพิเศษให้ชาวต่างประเทศ
- ประสานงานร่วมกับเครือข่ายในการจัดกิจกรรมภายนอกด้านสตรีเยาวชน และครอบครัวศึกษา

๔. งานศูนย์ข้อมูล

- ศูนย์ข้อมูลโครงการสตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีทรัพยากรข้อมูลในรูปของหนังสือ วารสาร วิทยุทัศน์ เทปบันทึกเสียง สไลด์ และ กฤตภาคข่าว รวมทั้งสิ้น ๕,๐๐๐ กว่ารายการ เป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลทางวิชาการด้านสตรีศึกษา วิทยานิพนธ์และงานวิจัยส่วนบุคคลของนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาด้านสตรีศึกษา ให้บริการแก่นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ และผู้ที่สนใจ



คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ประกอบด้วยประธานกรรมการ ๑ คน และกรรมการอีก ๑๐ คน มีวาระการดำรงตำแหน่ง ๖ ปี และดำรงตำแหน่งได้เพียงวาระเดียว

อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒

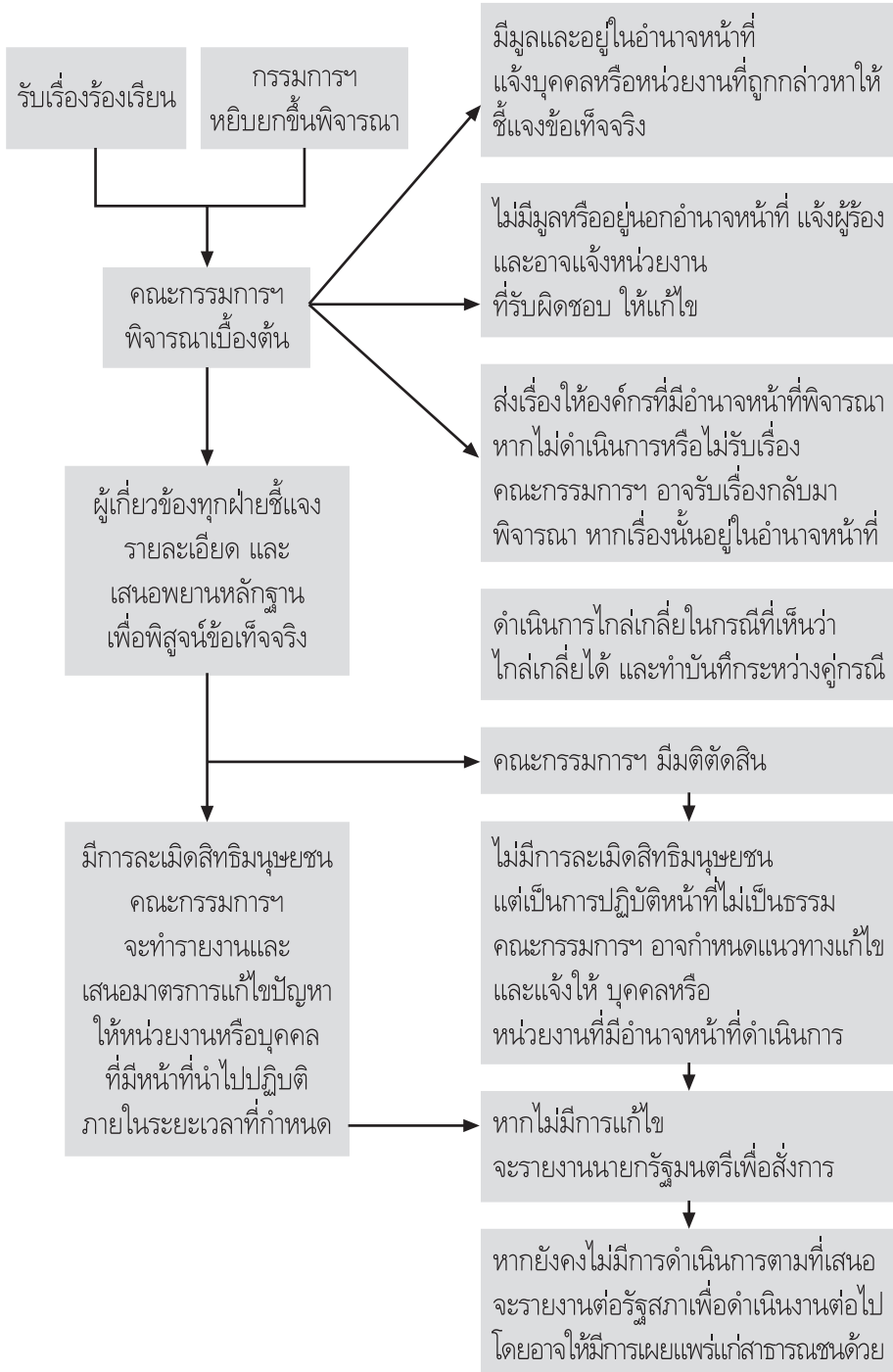
๑. ส่งเสริมการเคารพและการปฏิบัติตามหลักสิทธิมนุษยชน ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ
๒. ตรวจสอบและรายงานการกระทำ หรือการละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน หรืออันไม่เป็นไปตามพันธกรณีระหว่างประเทศเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเป็นภาคี และเสนอมาตรการการแก้ไขที่เหมาะสมต่อบุคคลหรือหน่วยงานที่กระทำหรือละเลยการกระทำดังกล่าวเพื่อดำเนินการ ในกรณีที่ปรากฏว่าไม่มีการดำเนินการตามที่เสนอให้รายงานต่อรัฐสภาเพื่อดำเนินการต่อไป
๓. เสนอแนะนโยบายและข้อเสนอนในการปรับปรุงกฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับต่อรัฐสภา และคณะรัฐมนตรีเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน
๔. ส่งเสริมการศึกษา การวิจัย และการเผยแพร่ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน
๕. ส่งเสริมความร่วมมือและการประสานงานระหว่างหน่วยราชการ องค์กรเอกชน และองค์กรอื่นในด้านสิทธิมนุษยชน

คำอธิบายความหมายของเครื่องหมาย



- รูปทรงดอกบัว** คือ ความมีคุณธรรม ความเอื้ออาทรระหว่างเพื่อนมนุษย์ อันเป็นจริยวัตรอันดีงามของคนไทย
- รูปคนล้อมเป็นวงกลม** คือ การสร้างพลังความร่วมมือกับทุกภาคส่วนของสังคม เพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนให้เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการพัฒนาประเทศ
- รูปมือ** คือ การร่วมมือกับทุกภาคส่วนของสังคมทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ ในการเฝ้าจับกุมคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ และเสรีภาพ ด้วยหลักแห่งความเสมอภาค และภราดรภาพ
- สีน้ำเงิน** คือ สีของความเชื่อมั่นของประชาชนและทุกภาคส่วนของสังคม คือ ความมุ่งมั่น อดทนในการทำงานเพื่อประชาชนคือ ความสามัคคี และการประสานพลังอย่างหนักแน่น จากทุกภาคส่วนของสังคมเพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

การร้องเรียนเมื่อถูกละเมิดสิทธิมนุษยชน







**“กฎหมายนี้เมื่อพิเคราะห์ก็ดูเหมือนหญิงเปนควาย
ผู้ชายเปนคน หาเปนยุติธรรมไม่ ให้อกเสีย”**

**พระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๔
ที่ทรงเปรียบเปรยว่ากฎหมายเก่าปฏิบัติต่อ
หญิงชายอย่างไม่เท่าเทียมกัน**